

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Orální historie – soudobé dějiny

Bc. Eliška Bartůňková

Život mezi příběhy...
Proměny antikvářské profese po roce 1989

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Jiří Hlaváček, Ph.D.

Praha 2023

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 30. 6. 2023

podpis:

Poděkování

Mé poděkování patří Mgr. Jiřímu Hlaváčkovi, Ph.D., za jeho odborné vedení diplomové práce, cenné rady, připomínky, ochotu a zejména trpělivost, které mi při psaní poskytl. Děkuji také všem narátorům, kteří se projektu zúčastnili za jejich čas, vstřícnost a ochotu poskytnout své osobní vzpomínky. Ráda bych také poděkovala své rodině a přátelům za trpělivost a pomoc, kterou mi při psaní této práce poskytl.

ABSTRAKT

Diplomová práce se zabývá fenoménem antikvariátů v Československu a České republice, od jejich největšího rozkvětu po roce 1989 až do současnosti, s přesahem k předrevoluční zkušenosti narátorů, ať již s prací v antikvariátech či jako návštěvníků a zákazníků antikvariátů či knižních burz. Primárně orálně-historický výzkum se zaměřuje na problematiku každodennosti v antikvariátu, specifika práce se starými knihami a jejich proměnu v různých časových obdobích s důrazem na vybrané mezníky.

KLÍČOVÁ SLOVA

každodennost, orální historie, antikvariát, knižní kultura, podnikání

ABSTRACT

The thesis examines the phenomenon of antiquarian bookshops in Czechoslovakia and the Czech Republic, from the biggest boom after 1989 to the present day, with a focus on the narrators' pre-revolutionary experience of working in antiquarian bookshops and narrators as visitors and customers of antiquarian bookshops or book fairs. The oral history research focuses on everyday life in the antiquarian bookstore, on the specifics of working with old books and their transformation in different time periods.

KEY WORDS

everyday life, oral history, antiquarian, book culture, business

OBSAH

Úvod	6
1 Teoreticko-metodologická část	8
1.1 Přehled dosavadního stavu bádání	8
1.2 Výzkumné cíle	12
1.3 Výzkumný vzorek	14
1.4 Reflexe terénního výzkumu	16
1.5 Komplikace během výzkumu	18
1.6 Analýza a interpretace dat	20
1.7 Etika v rozhovorech	21
1.8 Každodennost a mikrohistorie	22
2 Historický kontext	27
2.1 Změny knižní kultury po roce 1945	30
2.1.1 Cenzura	33
2.1.2 Exil, samizdat	35
2.1.3 Devadesátá léta	37
2.2 Vývoj antikvariátů po roce 1945	39
2.3 Exkurs do empirické části: Antikvariáty před rokem 1989	42
2.3.1 Antikvariáty pod n. p. Kniha	42
2.3.2 Černý trh a burzovní prodej	44
2.3.3 Antikvariáty a StB	45
2.3.4 Seznamy literatury nevhodné k dalšímu rozšiřování	47
3 Empirická část	49
3.1 Devadesátá léta. Boom soukromého podnikání	49
3.2 Digitální výzva a noví hráči na trhu	52
3.3 Noví hráči na trhu	57
3.4 Ze života antikváře	59
3.5 Kde jsou všechny knihy?	60
3.6 Veletrhy	62
3.7 Svaz antikvářů České republiky	64
3.8 Zcela nová zkušenost: Covid-19	66
3.9 Kdo je vlastně antikvář	68
3.10 Kdo je vlastně zákazník?	73
3.11 Budoucnost knih a antikvariátů	75
Závěr	79
Seznam použité literatury a dalších zdrojů	81

Úvod

Výběr tématu diplomové práce je ze zkušenosti mnoha generací studentů a studentek věc nesnadná, právě proto se zpravidla logicky obracíme nejprve ke svým vědeckým zájmům a preferencím. Jedná-li se však o práci postavenou na výzkumu, musí se student či studentka přirozeně vypořádat ještě s nutností nalézt téma nejen přitažlivé, ale zejména ve stanoveném čase realizovatelné. Pro mě osobně bylo zaměření diplomové práce na prodej knih z druhé ruky¹ s ohledem na mou rodinnou historii v podstatě přirozeným krokem.

Můj otec, antikvář na malém městě, má obchod v přízemí našeho rodinného domu, takže jsem vyrůstala prakticky obklopena starými knihami a denně se tak potkávala se zákazníky a zákaznicemi. Velmi brzy jsem vypožadovala, že hovor u prodejního pultu se nevede jen v duchu, jakou knihu člověk shání a kolik je ochoten za ni zaplatit. Nakupující s otcem při nákupu probírali nejrůznější témata, často (byť ne výhradně) spojená s knihami, jejich autory, nebo knižní kulturou obecně. Každé léto jsem v rodinném antikvariátu vypomáhala a sama se tak stávala součástí této komunity. Otec mě úměrně věku postupně zasvěcoval do tajů a fines svojí profese a infikoval mě tak svou láskou ke knihám, které v antikvariátu získávají nový („druhý“) život.

S rodinným podnikem jsem zažila nejen období prosperity, kdy návštěva v antikvariátu byla jistým znakem kulturnosti, ale také období úpadku zájmu o knihy, během něhož se (alespoň některé z nich) staly skutečně zbožím z druhé ruky, a nikoliv kulturním statkem. A zažila jsem s ním i období covidové pandemie, kdy sice lidé měli více času na čtení, ale současně se zcela proměnily jejich dosavadní nákupní zvyklosti. Knihy se začaly nakupovat on-line a přidaná hodnota rozhovoru s poučeným antikvářem zcela ztratila na významu, protože byla za podmínek přijatých vládními opatřeními nerealizovatelná. Do prostředí elektronických obchodů (eshopů) se postupně přesunula i velká část trhu se starými knihami a otázka ceny se v internetových srovnávacích stala mnohem důležitější než dobrodružství „lovu“ nebo objevování neznámých autorů i titulů v klasické kamenné prodejně.

---

¹ V angličtině se antikvariáty označují jako *secondhand bookshop*. V českém prostředí toto spojení, připouštím, zní poněkud zvláštně. Knihy nejsou primárně vnímány jako klasický spotřební produkt, a proto i označení pro jejich prodej z druhé ruky vychází z latinského *antiquus*, tedy starý.

Příležitost vhodného výzkumného terénu, který mi byl osobně velmi blízký, a přitom se přímo před mýma očima proměňoval, se pro mě stal výzvou, kterou jsem přijala s nadšením. Musela jsem však dobře zvážit všechny parametry práce. Nakonec jsem se rozhodla zaměřit výzkum (téměř výlučně) na pražské antikvariáty, a to i vzhledem k případné (ne)objektivitě zkoumaného fenoménu. Byť sama pocházím z malého města na severu Čech, bylo mi jasné, že pouze Praha, jako do značné míry mimořádné „intelektuální“ a kulturní sídlo, mi umožní nasbírat dostatečné množství materiálu pro můj výzkum. V Praze je nejen hustota antikvariátů větší než v jiných lokalitách², ale jedná se mimo jiné také o vysoce proměnlivý trh. Antikvariáty mají v hlavním městě dlouholetou předrevoluční tradici, kterou si navíc spojujeme s příchutí jakési „nezávislosti“.³

Tento trh nicméně prochází bouřlivými změnami také v současnosti. Stále ještě vznikají nové antikvariáty, jiné zanikají, nebo mění svou lokalitu. Mnoho antikvářů muselo v posledních letech opustit atraktivní adresy v centru města a přesunout se blíže k periferii, další museli spojit svoji existenci s internetovým prodejem, protože prodej jen z „ulice“ by jim v dnešní době neumožnil přežít.

Samozřejmě jsem si nenechala ujít ani příležitost natočit rozhovor s antikvářem z Jablonce nad Nisou. Byť osamocený, přesto nabízí zajímavé srovnání se zcela jinou historickou a prostorovou zkušeností. Antikvariát na malém městě provinčního charakteru (což v tomto případě není míněno jako dehonestující přívlastek) zatím dokáže „přežít“ i bez vlastních internetových stránek a e-shopu. Přesto jeho majitel vidí a tuší, kam se bude vývoj v jeho oboru nezadržitelně vyvíjet, vždyť v rámci této početně omezené komunity se s pražskými antikváři, kteří musí čelit nečekaným výzvám, sám dobře zná.

---

² Toto tvrzení však vychází spíše z osobní zkušenosti než konkrétního výzkumu zaměřeného na počet antikvariátů v dané lokalitě.

³ Někteří si možná vybaví popkulturní odkaz na antikvariát z úspěšného televizního seriálu *Vyprávěj* (Česká televize, 2009). Natáčení scén probíhalo v antikvariátu Kant, u pana Miloslava Burdátše, který se stal jedním z mých narátorů.

1 Teoreticko-metodologická část

Tato diplomová práce zpracovaná za využití metody orální historie se zabývá fenoménem antikvariátů v Československu a České republice. Zahrnuje období od jejich největšího rozkvětu po roce 1989 až do současnosti s částečným nutným přesahem do předrevoluční zkušenosti narátorů a narátorek (dále jen „narátoři“), ať již s prací v antikvariátech nebo jako návštěvníků a zákazníků antikvariátů či knižních burz. Výzkum se zaměřuje primárně na každodennost v antikvariátu a specifika práce se starými knihami, včetně jejich proměny v různých časových obdobích.

Za nejvýznamnější zlomové mezníky v životech narátorů, a tedy i jejich práce, je možné označit listopad 1989, a následnou možnost soukromého podnikání, jejímž výsledkem bylo rozšíření nových prodejen, kdy se původních sedm předrevolučních obchodů s antikvárním zbožím proměnilo v téměř sto prodejen. Dalším klíčovým momentem bylo ustálení trhu kolem roku 1996, kdy došlo k opětovnému snížení počtu prodejen, což bylo zapříčiněno celkovým uklidněním trhu v důsledku jeho nasycení.

Následné zavedení internetu, rozvoj internetového prodeje, a tedy i změna způsobu komunikace a setkávání se zákazníkem se ukázala být změnou natolik závažnou, že je možné ji označit za přelomovou pro celou profesi, což potvrdila také pandemie SARS Cov-2. Na všechny tyto změny se přitom antikváři s různou mírou úspěšnosti snažili reagovat a současně zachovat dřívější podobu antikvářské profese, kterou považovali za důležitou.

Právě snaha nalézt kořeny této motivace, a tedy i odpověď na otázku, zda lze antikváře definovat jako specifickou profesi zcela odlišnou od knihkupců či obecně prodejců knih mě přivedla k myšlence uskutečnit v rámci této komunity orálně-historický výzkum. Zajímala jsem se především o to, jak hodnotí aktéři probíhající změny, jak vnímají proměny chování zákazníků, nakolik se přizpůsobili novému pojetí profese a nakolik zůstávají věrni původnímu étosu. V kontextu současného trendu digitalizace mě zajímala také budoucnost antikvariátů, ale i knih samotných.

1.1 Přehled dosavadního stavu bádání

Přestože jsem se, byť spíše jako poučený laik, v oboru již nějakou dobu pohybovala, potřebovala jsem pro svůj výzkum získat širší přehled. Přes otce jsem proto nejprve

kontaktovala rodinného známého pana Miroslava Hraběte, který se celý život věnuje kompletování knižních edic a prostředí pražských antikvariátů je mu proto velmi dobře známé. S řadou jejich majitelů spolupracoval, v jiných byl vítaným a častým zákazníkem. Jeho znalosti antikvářského prostředí před rokem 1989 jsou skutečně úctyhodné. Nejen, že mě seznámil s „mapou“ antikvariátů, ale uměl k nim přiřadit i jména antikvářů a zaměření jednotlivých prodejen s ohledem na převažující typ literatury. Věděl také, které antikvariáty „přežily“ bouřlivé časy (listopad 1989 a „divoká“ 90. léta) nebo změnily majitele, a které zůstaly ve stejných rukách, ale musely se přesunout na jiné místo.

Mimořádně cenné pro mě pochopitelně byly kontakty, které měl pan Hrabě na vedoucí antikvariátů, a které mi ochotně předal. Osobní doporučení člověka, který se s narátorem zná, velmi často znamenalo překročení tenké hranice odmítání, a to pozitivním směrem.

Po zmapování terénu a řekněme profesionalizaci svého – do té doby čistě osobního – pohledu jsem se zaměřila na rešerši publikací a projektů, které by se podobnému tématu věnovaly. Mou prvotní snahou bylo zmapovat tuto oblast z perspektivy mikrohistorie, nalézt inspiraci u jiných prací zaměřených obdobným směrem, a to nejen po obsahové ale především po teoreticko-metodologické stránce.

Pozornost jsem proto věnovala zejména dosavadnímu zmapování profesní každodennosti. Cenným vodítkem se ukázala být publikace editorů Lenky Krátké a Miroslava Vaňka *Příběhy (ne)obyčejných profesí*, která se primárně věnuje období takzvané normalizace a následné transformace.⁴ Tato kolektivní monografie představuje několik vybraných profesí prostřednictvím vzpomínek narátorů s danou profesí spjatých. Jedná se např. o osudy příslušníků silových složek, hospodářský a kulturní management, či svobodné profese, ale pozornost zaměřuje také na oblast služeb, kde vedle pohostinství či zdravotnictví figuroval i maloobchod. Nejednalo se samozřejmě o pouhé převyprávění, byť jinak zajímavých osobních příběhů, studie přinesly i jejich interpretaci v kontextu doby. Pro můj výzkum představovala publikace jednak zajímavý kontext reálií 90. let, ale zejména mě pomohla při sestavování samotného výzkumu, protože jsem se inspirovala tematickými okruhy jednotlivých

---

⁴ VANĚK, Miroslav – KRÁTKÁ, Lenka. *Příběhy (ne)obyčejných profesí. Česká společnost v období tzv. normalizace a transformace*. Praha: Karolinum, 2015.

textů a postavila podle nich základní kostru otázek, která se přizpůsobovala konkrétním okolnostem.

Moje diplomová práce se pochopitelně nepokouší být pokračovatelem tak ambiciózního projektu, na němž pracovala řada zkušených badatelů a badatelek (resp. historiků a historiček), přesto se jím ve významné míře inspiruje a snad úspěšně přidá jednu zajímavou profesi k přehledu již zpracovaných (ne)obyčejných profesí.

Byť neexistuje přímo odborná monografie, ani vědecká studie věnovaná oblasti antikvářství, věnuje se mu z různých úhlů pohledu několik existujících diplomových a bakalářských prací. Nalezla jsem např. práci *Antikvariáty na internetu* od Marty Janošové.⁵ Absolventka Masarykovy univerzity se v obou svých závěrečných pracích věnovala internetovému prodeji antikvariátních knih. Ve své diplomové práci se pokusila zmapovat situaci internetových obchodů s použitými knihami, jakým způsobem se antikvariáty etablují a posléze pohybují v prostředí e-shopů a v neposlední řadě se věnovala i možnostem jejich propagace a obecně komunikace se zákazníkem. Předchozí bakalářská práce⁶ pak zmapovala vývoj antikvariátů v moderní době a je tedy dobře využitelná pro můj základní výzkum.

Orálně historický projekt zaměřený přímo na antikvářskou praxi zatím v České republice nevznikl, nicméně inspiraci lze nalézt v zahraničí. Rozhovory s antikváři jsou součástí práce maďarských badatelů *Spatial Characteristics of Art Trade in Hungary*.⁷ Zajímavý z pohledu této problematiky je i konferenční příspěvek čínského výzkumníka LuoyiFan Li, který se zabývá možnostmi využití obchodu s použitými knihami a učebnicemi na univerzitě v Pekingu.⁸

Moje diplomová práce mapuje antikvářskou profesi poměrně v dlouhém časovém úseku, proto jsem výzkum podložila i množstvím sekundární literatury z různých oblastí a také dostupnými internetovými zdroji. Relativně náročný výběr mě

---

⁵ JANOŠOVÁ, Marta. *Antikvariáty na internetu*. 2012. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a knihovnictví, Kabinet informačních studií a knihovnictví.

⁶ JANOŠOVÁ, Marta. *Antikvariáty, jejich historie, vývoj, činnosti a využití v moderní době*. 2010. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a knihovnictví, Kabinet informačních studií a knihovnictví.

⁷ VÁRNAI, Ibolya. *Spatial Characteristics of Art Trade in Hungary*. *Deturope* [online]. [cit. 25. 4.2023]. Dostupné z: www.deturope.eu/pdfs/det/2018/01/08.pdf.

⁸ LUOYIFAN, Li. *Research on Universities Second-hand books Market Based on Financial Accounting Perspective*. In *Proceedings of the 2016. 2nd International Conference on Education Technology, Management and Humanities Science* [online]. [cit. 2023-04-09]. Dostupné z: <https://www.atlantispress.com/proceedings/etmhs-16/25849220>.

čekal u otázek přechodu k tržní ekonomice, což je zcela klíčové téma pro celou antikvářskou profesi. Devadesátá léta znamenala boom soukromého podnikání, a proto jsem alespoň rámcově pracovala také s literaturou týkající se ekonomické tranzice a privatizace. Pracovala jsem např. s publikací *O tvář zítřka (rok devadesátý)* významné postavy ekonomické tranzice Václava Klause.⁹ Transformaci v komplexní rovině mi představila publikace Oldřicha Králíka *Transformace české (československé) ekonomiky v 90. letech 20. století*.¹⁰ Nebyly to pochopitelně jediné monografie, ale našla jsem i řadu dalších zajímavých odborných článků (např. *Historicizing postsocialist privatization at the juncture of the cultural and the economic*¹¹ od Vítězslava Sommera a Veroniky Pehe, v němž je umně propojena ekonomická transformace s kontextem kulturních a sociálních dějin).

Antikvariáty se nicméně stávají i předmětem vlastní knižní produkce. Luděk Svoboda ve svých memoárech *Antikvariát a já*¹² vzpomíná prostřednictvím příběhů spojených s proslulým obchodem s knihami a grafikou v Dlážděné ulici č. 5 v Praze na plynoucí dějiny, od atmosféry strachu spojeného s utužováním komunistického režimu v 50. letech, přes nadějeplné pražské jaro a beznadějný konec jeho nadějí v důsledku invaze spojeneckých vojsk Varšavské smlouvy. Barvitě popisuje též následující období Husákovy normalizace. V tomto i svém dalším díle s názvem *Kouzelná obálka*¹³ se vrací i k mnoha dalším významným postavám pražského prostředí.

Antikvariáty se konečně zabývá i naučný text, používaný jako učebnice *Antikvariát*¹⁴ od Antonína Kovandy, opět uznávaného antikváře. Ve své publikaci, kterou rozdělil do 14 bloků, se věnuje každému aspektu práce v antikvariátě a vše dokládá svou vlastní bohatou zkušeností s touto tematikou.

I letmý náhled do mediálních databází nám ukazuje, že antikvariáty a antikváři sami jsou relativně zajímavým tématem pro média. Vlastně všichni antikváři, kteří mi poskytli rozhovor, již v minulosti poskytli rozhovor i některému z lokálních médií. Za

---

⁹ KLAUS, Václav. *O tvář zítřka (rok devadesátý)*. Praha: Pražská imaginace, 1991

¹⁰ KRÁLÍK, Oldřich. *Transformace české (československé) ekonomiky v 90. letech 20. století*. Brno: Akademické nakladatelství CERM s .r. o., 1999.

¹¹ PEHE, Veronika – SOMMER, Vítězslav. „Introduction: Historicizing postsocialist privatization at the juncture of the cultural and the economic“. *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*. 2022. Vol. 30, nr. 1, s. 1–9.

¹² SVOBODA, Luděk. *Antikvariát a já*. Praha: Nakladatelství KANT, 2013.

¹³ SVOBODA, Luděk. *Kouzelná obálka*. Praha: vlastním nákladem, 2003.

¹⁴ KOVANDA, Antonín. *Antikvariát*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972.

všechny uvedme např. Miloslava Burdátše, který se k současnosti i budoucnosti své profese vyjádřil v článku pro magazín *Víkend Hospodářských novin*.¹⁵ Vyjádření Jana Schicka zase najdeme v článku časopisu *Euro*.¹⁶ Ostatně Jan Schick je také autorem dalšího článku *České antikvariáty po revoluci a vliv internetu na antikvární trh*¹⁷.

Pozornost jsem věnovala i mediálnímu obrazu přímé konkurence antikvariátů společnostem Knihobot a Reknih. Tyto společnosti vynakládají velké sumy na reklamu, ale za antikváře ve významu tohoto slova, který mu přikládají i moji narátoři, je považovat nelze. Jedná se např. o článek na serveru *Ponikatel.cz*.¹⁸ Zajímavé jsou u tohoto článku i většinou negativní komentáře. Ostatně toto téma se objevuje i ve výpovědích narátorů.

1.2 Výzkumné cíle

Jak vyplývá z předchozích řádků, výběr tématu diplomové práce pro mě nebyl těžkým úkolem. Stejně snadno padlo rozhodnutí využít v rámci práce i orálně historickou metodu. Vždyť se jedná o mikrohistorický výzkum, který je přímo postavený na lidských příbězích.

Problematické se nicméně ukázalo, jak přesně svůj výzkum zaměřit. Jeho správné nasměrování a zacílení je pochopitelně základním předpokladem úspěchu. Bohužel, moje relativně dobrá znalost prostředí i předběžné rozhovory, které jsem vedla se známými mého otce (ten ostatně sám působí v oboru již víc než pětadvacet let), mě ke stanovení výzkumného cíle nedokázaly přiblížit tak, jak bych si představovala.

Rozhodla jsem se proto natočit zkušební rozhovor s jedním z narátorů, na něhož jsem měla kontakt díky otci. Ukázalo se, že nejvhodnějším formátem bude v

---

¹⁵ BREZINA, Ivan. Zabije internet antikváře? Přehrabováním knih lidé trávili hodiny, dnes si jednoduše objednájí titul na webu. *Víkend Hospodářských novin* [online]. [cit. 25. 5. 2023]. Dostupné z: <https://vikend.hn.cz/c1-65288550-zabije-internet-antikvare-prehrabovanim-knih-lide-travili-hodiny-dnes-si-jednoduse-objednaji-titul-na-webu>.

¹⁶ Mají antikvariáty budoucnost? *Euro* [online]. [cit. 25. 5. 2023]. Dostupné z: <https://www.euro.cz/clanky/maji-antikvariaty-budoucnost-829409>.

¹⁷ SCHICK, Jan. České antikvariáty po revoluci a vliv internetu na antikvární trh. *Knihovna – knihovnická revue* [online]. [cit. 27. 5. 2023]. Dostupné z: <https://oldknihovna.nkp.cz/knihovnaplus101/schik.htm>.

¹⁸ HOVORKA, Michael. Knihobot láme rekordy. Lidé díky němu vydělají na přečtených knížkách. *Podnikatel.cz* [online]. [cit. 27. 5. 2023]. Dostupné z: <https://www.podnikatel.cz/clanky/knihobot-lame-rekordy-lide-diky-nemu-vydelaji-na-prectenych-knizkach>.

tomto případě klasický životopisný příběh. Ten se současně stal inspirací také pro stanovení výzkumných cílů.

Prvním narátorem mého výzkumného projektu byl majitel antikvariátu Runa v Jablonci nad Nisou, pan Jiří Tomíček. Vedle výhody „domácího“ prostředí (rodný kraj a kontakty mého otce) byla další značnou výhodou určitá proslulost pana Tomíčka. V regionálních tiskovinách o něm bylo možné najít poměrně velké množství článků.¹⁹ Měla jsem tedy možnost seznámit se s panem Tomíčkem a jeho názory dopředu a podrobněji, což mi usnadnilo přípravu rozhovoru, a to nejen v rovině strategie vedení rozhovoru, ale i osnovy otázek.

Osnovu rozhovoru pro všechny respondenty jsem nakonec postavila právě na půdorysu jeho životopisu. Zajímaly mě otázky spojené s jeho vstupem do oboru: proč si vybral právě antikvářství a jak začal v tomto oboru podnikat. Zajímalo mě také, jak se jeho antikvariát (ne)měnil v čase, jak moc jej podle něj ovlivňuje skutečnost, že zatím nevstoupil do oblasti internetového obchodování, či zda jej výkon jeho profese naplňuje, zda a jaké (ne)výhody v něm spatřuje. Všechny zmíněné otázky jsme společně zasadili do historického kontextu, jehož hlavním předělem byl listopad 1989, který významně změnil (nejen) podmínky provozování antikvariátů.

Pana Tomíčka jsem jako svého prvního narátora ostatně zvolila ještě z jednoho důvodu. Vzhledem k tomu, že udržuje občasné kontakty a spolupráci s pražskými antikváři, dokonce má mezi nimi i několik blízkých přátel, mohl mi předat i další cenné kontakty.

Ukázalo se, že jsem zvolila správnou cestu. Po natočení prvního rozhovoru jsem byla schopná s větší jistotou vydefinovat základní výzkumné otázky a tematizovat je ve dvou základních oblastech, tedy osobní a týkající se profese.

Profesní otázky se soustředily okolo těchto témat:

- Počátky podnikání v oboru
- Proměny povolání antikváře
- Počátky online prodeje

---

¹⁹ TOMÍČEK, J. Knížku vždycky musím dočíst, jako se život musí dožít. [Rozmlouval] Pavel D. Vinklát. Krkonoše. Roč. 51, 2018, č. 9, s. 32–33.

- Noví hráči na trhu
- Každodenní život v prodejně.

Podobně jsem tematizovala i otázky osobního života:

- Předrevoluční zkušenost s antikvariáty
- Motivace k výkonu povolání
- Příprava na práci antikváře
- Budoucnost antikvariátů

1.3 Výzkumný vzorek

Diplomovou práci jsem, jak je avizováno výše, zaměřila zejména na prostředí pražských antikvariátů, které mají zpravidla dlouhou předrevoluční tradici. Řada z nich existuje přes různé podoby transformace, změnily jméno, majitele a nejednou dokonce i svou polohu. V Praze však vznikaly i nové antikvariáty, a to většinou v prvních porevolučních letech.

Roli „bílé vrány“ (tj. narátora vymykajícího se typizované skupině narátorů) sehrál v mém výzkumu antikvariát Runa z Jablonce nad Nisou, který nabízí cennou sondu do reality malých podniků v malých městech, ale zásadně se odlišuje také v otázce přístupu k zavedení online prodeje. Antikvariát Runa je podle dostupných informací pouze jedním ze dvou obchodů v České republice, který internetový prodej neprovozuje, a dokonce nemá ani vlastní internetové stránky.

Vedle hlediska umístění antikvariátu, tedy rozdělení na antikvariáty v hlavním městě a lokální antikvariát v Jablonci nad Nisou, jsem brala v potaz i další hlediska. Z pohledu zvenčí je antikvářství poměrně maskulinní profesí, snažila jsem se tedy zohlednit i otázku genderu a do svého vzorku zařadit i ženu. Stala se jí Eva Kozáková, která vlastní zavedený antikvariát v Myslíkově ulici a tematicky se zaměřuje na učebnice a naučnou literaturu.

A právě tematické zaměření se stalo další kategorií, podle níž jsem vytvářela svůj výzkumný vzorek respondentů. Většina narátorů totiž provozuje běžný antikvariát bez specializace, jejich zkušenost je tedy na obdobné úrovni. Dva narátoři z výzkumného vzorku, jedním z nich byla Eva Kozáková, mají obchody zaměřené

tematicky. Vedle již zmiňované Evy Kozákové jsem pořídila rozhovor také s Janem Placákem, majitelem antikvariátu Ztichlá klika, který se zaměřuje na staré tisky. Do celkového přehledu to podle mého názoru vneslo více informací nejen o chování zákazníků ale také o jejich preferencích ohledně sortimentu.

Důležitým hlediskem pro mě bylo i období, v němž se narátor věnoval profesi antikváře. Snažila jsem se primárně cílit na ty, kteří začínali s podnikáním na počátku devadesátých let minulého století. Vzhledem k vývoji sledované profese však nebylo tak úzké zaměření nakonec možné. Častým modelem bylo totiž navazování na dlouholetou tradici. Část antikvářů odkupovala v privatizaci prodejny, v nichž do té doby pracovali, nejčastěji jako vedoucí. Pestrost vzorku jsem doplnila antikvariátem Dana Kurovce, který prodejnu otevřel až v roce 1999, tj. dlouho po první vlně nadšení porevolučních antikvariátů a představuje tak jakýsi dozvuk jejich „devadesátkového boomu“.

Mojí poslední podmínkou pro zařazení do výzkumného vzorku byla otázka vlastnictví. Do svého projektu jsem zařazovala výhradně majitele obchodů. Zaměstnanci by nabídli jistě zajímavý pohled, nicméně se zcela jiným zaměřením. Vlastníci mají nezpochybnitelnou žitou zkušenost antikvariátu v každém ohledu jeho existence. Mají představu o jeho vzniku, zažili vlny vzestupů i pádů, museli se vypořádat s odlivem zákazníků, změnou způsobu prodeje, epidemií SARS Covid 19 a dalšími změnami, k nimž došlo.

Nakonec jsem natočila celkem osm rozhovorů s vlastníky antikvariátů. Uvádím zde jejich kompletní seznam a také základní údaje o nich:

- Jiří Tomíček, antikvariát Runa (Podhorská 1273/38, 46601 Jablonec nad Nisou);
- Dan Kurovec, antikvariát Dana Kurovce (Jičínská 1346/6, 130 00 Praha 3);
- Eva Kozáková, antikvariát Kozáková (Myslíkova 259/10, 120 00 Praha 2);
- Michal Hulla, 1. podzemní antikvariát (Hyberská 1008/22, 110 00 Praha 1);
- Miloslav Burdátš, antikvariát Kant (Opatovická 154/26, 110 00 Praha 1);
- Jan Placák, Ztichlá klika (Hradešínská 1449/50, 101 00 Praha 10);

- Tomáš Maděra, antikvariát Arco (Jeruzalémská 956/10, 110 00 Praha 1), antikvariát Bělehradská (Bělehradská 288/69, 120 00 Praha 2);
- Jan Schick, antikvariát Valentinská (adresu přesunuta), antikvariát Dělnická (Dělnická 313/20, 170 00 Praha 7).

1.4 Reflexe terénního výzkumu

Mým prvním narátorem, jak již bylo zmíněno, byl pan Tomíček z Jablonce nad Nisou. Oslovila jsem ho telefonicky a on s rozhovorem souhlasil. Pamětník měl již s poskytováním rozhovorů předchozí zkušenost, což se pro mě (podle předpokladů) ukázalo být výhodou. Dalším rozhovorem, byť jsem se nakonec rozhodla jej nezařadit do výzkumného vzorku, byl ten s Miroslavem Hrabětem. Vyjma toho, že se jedná o rodinného známého, byl pro mě především cenným zdrojem dalších kontaktů a klíčovým informátorem (*gatekeeperem*). Potenciální kontakty také předem seznámil s mým projektem a s informací, že se na ně v brzké době obrátím. Tímto prvním krokem mi tak otevřel dveře a další kontakty jsem získala díky efektu popsaném v literatuře jako metoda sněhové koule (*snowball sampling*).²⁰ Každý další antikvář mi dal tip, či přímo kontakt na svého známého. Já jsem samozřejmě nespolehala jen na předané kontakty, ale sama jsem také aktivně oslovovala další antikváře. Procento odmítnutí se však v těchto případech ukázalo jako velmi vysoké. Oslovila jsem tímto způsobem celkem osm antikvariátů bez předchozího doporučení. Kladnou odpověď jsem ovšem dostala pouze od paní Evy Kozákové.

Častým a bezpochyby relevantním důvodem odmítnutí byla nemoc nebo pokročilý věk narátora. V jednom případě jsem dostala zpětnou vazbu, ve které se potenciální narátor velmi rázně vymezil vůči této kapitole svého života. Pro něj byly antikvariáty uzavřenou kapitolou a byl přesvědčen, že k nim již nemá co říct. Nejčastější reakcí ovšem byla nulová odezva na výzvu.

V souladu s odbornou literaturou i moje zkušenost dokládá, že prostředí, v němž se rozhovor odehrává, je pro naladění narátora velmi důležité. Příjemná atmosféra napomáhá větší uvolněnosti, otevřenosti a klidu zpovídáního, primárně jsem tedy výběr prostředí ponechávala na samotných narátorech. Nepříliš překvapivě

---

²⁰ VANĚK, Miroslav – MŮCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. Praha: Karolinum, 2015, s. 117.

většina z nich chtěla rozhovor uskutečnit ve svém přirozeném prostředí, tedy v antikvariátu. Zažila jsem jak natáčení v době otevření obchodu, tak po zavírací době. V době provozu antikvariátu tak rozhovor dokresloval ruch běžného dne. Nepopíratelně to mělo atmosféru, která mi posléze umožnila snadnější analýzu a interpretaci narativů, ale přinášelo to i svoje nevýhody (např. „vpád“ zákazníka do rozhovoru, někdy vrcholící prosbou o přerušeni, což z výzkumného hlediska určitě není zcela ideální).²¹

Někteří z narátorů si pro rozhovor vybrali kavárnu, tedy veřejný prostor, který pro tento typ výzkumné práce taktéž není úplně vhodný. Jiný z narátorů měl tolik povinností, že od nich během rozhovoru doslova odbíhal. Musela jsme se vypořádat i se situací, že narátor neměl k dispozici aplikaci, která v době pandemie umožňovala vstup do kavárny, a tak nám nebylo umožněno v kavárně dále setrvat.

Na každé natáčení jsem se pochopitelně důkladně připravovala. Vždy jsem nastudovala všechny dostupné informace o antikvariátu, o jeho fungování, prohlédla jsem si jeho internetové stránky a vyhledala případné rozhovory, které narátor poskytl (případně články, které sám napsal a publikoval). Většina antikvariátů, jejichž majitele jsem kontaktovala, mají i vlastní sociální sítě. Ty se pro mě staly zdrojem informací, jakým způsobem antikvariát se svými zákazníky i zájemci komunikuje, a to nejen o koupi.

Tyto informace mi pomohly stanovit základní výzkumné otázky a připravit si podrobnější strukturu vedeného rozhovoru. Vedla jsem s každým narátorem pouze jeden rozhovor, i proto se jako vhodná forma (zejména při prvních vedených rozhovorech) ukázalo životopisné vyprávění kombinované s polostrukturovaným interview. Narátoři samozřejmě znali účel mého výzkumu a většinou tomu svoje výpovědi také přizpůsobovali.

Někdy mě při výzkumu potkávaly překážky, které jsem nedokázala dopředu předjímat. Považovala jsem např. za velkou výhodu, když měl narátor zkušenost s vedením rozhovoru. Ukázalo se ale, že takový narátor si již vytvořil určité stereotypy a očekávání o tom, co bude podstatou rozhovoru. Narátoři pak často odpovídali ve frázích, které měly naučené, a bylo skutečně složité posunout jejich vnímání a naladit

---

²¹ Každé vyrušení logicky ovlivňuje míru důvěrnosti a snižuje pravděpodobnost překročení osobní hranice, kterou si (ať vědomě nebo nevědomě) každý narátor stanovuje.

je tak, aby byli ochotni odpovídat i na otázky, které možná nejsou atraktivní pro novinový článek, ale mohou být vypovídající pro můj výzkum.

Samostatnou kapitolou byla přítomnost jiných osob u rozhovoru. Opět, z odborné literatury víme, že se jedná o nežádoucí situaci, které však bohužel není možné v praxi zcela zabránit.²² Část rozhovorů vznikala během otvírací doby antikvariátu, a tak byly často proloženy krátkými hovory se zákazníky. Po počátečním podráždění z toho, že nedokážu dosáhnout ideálních podmínek pro rozhovor, jsem si uvědomila, že naopak rozhovor často rozšířily o nečekaný aspekt, a dokonce narátora dobře naladily a otevřely cestu k jeho větší upřímnosti. Narátoři občas zákazníka informovali, že s nimi právě nahrávám rozhovor, a pokud se stalo, že zákazník byl známý narátora, mnohdy zavzpomínali společně. Zákazník se tak přidal do hovoru, a i když bylo nahrávací zařízení vypnuto, narátorovi zůstala uvolněná nálada i do dalšího vyprávění. Občas se mi stalo, že když bylo nahrávací zařízení vypnuto, i zákazníci se přidali do debaty a došlo i na pomlouvání ostatních antikvářů – např. jak je ten či onen antikvář (samozřejmě s výjimkou narátora) „natáhl“ apod.

Finální podobou rozhovorů byl nicméně převážně semistrukturovaný rozhovor. Hlavním důvodem byl vlastní pocit narátorů, kteří svoji výpověď často přizpůsobovali mým předpokládaným potřebám a svůj životní příběh vyprávěli právě na pozadí historie svého podnikání. Pro každý rozhovor jsem si proto připravila tematické okruhy, přičemž pokládání a formu otázek jsem přizpůsobila toku rozhovoru. Většina rozhovorů trvala kolem hodiny a půl, což je z mojí zkušenosti ideální délka, při níž se dokáže plně koncentrovat nejen narátor ale také tazatel. Pro srovnání, nejdelší rozhovor trval téměř tři hodiny, zatímco nejkratší něco málo přes hodinu.

1.5 Komplikace během výzkumu

Nejen do mého výzkumu zcela nečekaně v roce 2020 zasáhla celosvětová pandemie SARS 2 Covid-19, která změnila svět tak, jak jsme jej dosud znali. Pro orálně historický výzkum, který je postaven na lidské interakci, to byla rána sice dočasná, zato však fatální. Nastoupila nejistota, zmatek a pocity, že nic nemá smysl. Dohody,

---

²² VANĚK, Miroslav – MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie 2*. vydání. Praha: Karolinum, 2015, s. 126

termíny, zavedené postupy, vše přestalo den ze dne platit. Převládajícím pocitem byla nejistota z toho, jak se bude situace vyvíjet a jaký bude svět po skončení pandemie. Navíc opatření přijatá vládou směřovala k omezení mezilidských kontaktů, všechny lockdowny, nařízení a opatření cílila na rozvolnění vazeb, které jsou ovšem pro každý orálně historický projekt klíčové.

Já osobně jsem nechtěla natáčet rozhovory online, jakkoliv se v průběhu pandemie jednalo o stále častější jev.²³ Jednoznačně dávám přednost osobním setkáním. Podle mého názoru je nelze nahradit, a to i s ohledem na možnost navštívit prostředí narátorovi vlastní, tedy takové, kde se cítí volně a příjemně. V mém projektu bylo velmi přínosné, že se rozhovory odehrávaly přímo v antikvariátech, což posilovalo atmosféru nahrávání a současně pobízelo narátory k hlubšímu vzpomínání a zamýšlení se.

Nepopíratelnou výhodou byla i možnost neformálního pokračování v rozhovoru po vypnutí nahrávacího zařízení. Uvolněnější konverzace mi sice neposkytla fakta využitelná v práci, ale dodala mi potřebný kontext a také byla jednoznačně vhodnějším zakončením, než prosté vypnutí nahrávání a obávaný „útek z terénu“.²⁴

Již jsem zmínila situaci, kdy jsme byli s narátorem vykázáni z kavárny, protože narátor nesplňoval podmínky nařízené vládou. Museli jsme tedy najít zařízení, které se nedrželo podmínek tak striktně a shodou náhod to byl podnik s jasně rebelskou atmosférou, kde se stala velkým tématem kampaň proti očkování. Právě tato situace pro mě byla do určité míry formující. Uvědomila jsem si, že je zcela nezbytné potlačit během rozhovoru svoje vlastní názory a postoje. Tazatel se musí naladit na narátora, a to do té míry, aby v něm nevyvolával pocit diskomfortu. Musí v jakémkoliv okamžiku vystupovat jako neutrální a počítat s tím, že může narazit na rozdílné postoje a názory. V opačném případě hrozí, že se vytvoří názorová propast a narátor se „uzavře“.

Specifickým problémem či překážkou byl při rozhovorech můj věk a gender. Potkala jsem se s určitými předsudky, které byly postaveny na mém (v očích narátorů) nízkém věku a na skutečnosti, že jsem žena. Stalo se mi, že jsem se ocitla v roli

---

²³ HLAVÁČEK, Jiří. Krizová orální historie. K terénnímu výzkumu v čase krizí. *Studia Ethnologica Pragensia*. 2022. Roč. 69, č. 2, s. 11–31.

²⁴ NOSKOVÁ, Jana. Tazatel, dotazovaný – dočasní "přítel"? *Biograf* [online [cit. 25. 5. 2023]]. Dostupné z: <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=3511>.

„poučované holčičky“. Na druhou stranu mě někteří narátoři přijímali lépe jen na základě skutečnosti, že můj otec je antikvář a já vyrůstala v prostředí antikvariátů. Byla jsem „zasvěcenou“ osobou – tj. někým, kdo ví a rozumí. Po skončení samotného nahrávání ve volně navazujícím rozhovoru jsem byla často oslokována jako „kolegyně“, případně narátor zmiňoval, že je vidět, že jsem „od fochu“.

1.6 Analýza a interpretace dat

Nezbytnou součástí každého výzkumu je analýza a poté interpretace získaných dat. Jako hlavní metodologický přístup jsem zvolila tzv. obsahovou analýzu, která je vhodná pro třídění získaných dat do logických celků – tj. „je postavena na objektivním, systematickém a kvantitativním popisu zjevného obsahu sdělení.“²⁵ Obsahová analýza se primárně zaměřuje na to, co a jakým způsobem text sděluje, identifikuje nositele sdělení a snaží se z obsahu vyčíst záměr, s jakým bylo sdělení podáno, přičemž se nevyhýbá ani otázce očekávaného účinku na adresáta.

Během zpracování obsahové analýzy je nutné si obsah zkatégorizovat a posléze se zaměřit na četnost a vzájemné vztahy. Spolu s načtením ostatních funkcí textu pak obsahová analýza umožňuje přistoupit k interpretaci, která je maximálním přínosem badatele k výzkumné problematice. Autoři Vaněk a Mücke vysvětlují obsahovou analýzu v „bibli“ české orální historie (*Třetí strana trojúhelníku*) jako snahu o zachycení obsahově klíčových částí rozhovoru, čehož se dosahuje tzv. kondenzací, tedy snahou oddělit podstatné od slovní vaty, tematických odbočení a opakování informací jinými slovy. Dalším postupem je potom dle autorů indexace textu, tedy definice prvků rozhovoru, které mají přímou souvislost s výzkumným cílem.²⁶

Tento osvědčený postup jsem použila také já, a to ve fázi vyhodnocování pořizovaných nahrávek. Opakované čtení prepisů bylo základní podmínkou následné práce. Umožnilo mi najít opakující se motivy, které byly v souladu s mými výzkumnými cíli. Tím jsem vyloučila možnost, že přehlédnu nějaké významné téma, které jsem původně pro svůj výzkum nestanovila. Už během rozhovorů se začala

---

²⁵ BURIÁNEK, Jiří. Analýza obsahová. *Sociologická encyklopedie*. [online]. [cit. 22. 5. 2023]. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Anal%C3%BDza_obsahov%C3%A1.

²⁶ VANĚK, Miroslav – MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku*, s. 206.

ukazovat cestu, jíž se práce bude následně ubírat, ale konkrétní obsah jsem ukotvila až po důkladné analýze nahrávek.

Už během práce bylo zřejmé, že se vyplácí postupovat podle osvědčených metod a postupů. Moje původní představa o práci se pod dojmem z rozhovorů a po objevení nových témat začala proměňovat. Do určité míry jsem předpokládala, že rozhovory mojí práci promění. Předpokládala jsem také emoční zainteresovat narátorů při vyprávění, ale bylo zajímavé, jak rozdílné důrazy jednotliví narátoři kladli na různé okruhy témat. Vlastně jsem docela často nedokázala odhadnout, které z témat je pro narátora skutečně významné a kde pro něj bude nejtěžší odpovídat, či které téma přejde v podstatě bez větší reflexe. Během rozhovorů se mi několikrát přihodilo, že narátoři opakovali naučené a většinou zkratkovité příběhy ze života, které již několikrát prezentovali pro různé rozhovory do periodik či časopisů a byli velice překvapeni, že mám zájem vyslechnout si celý jejich příběh, a nejen období jejich života, které bylo již spjato s antikvariátem.

1.7 Etika v rozhovorech

Každý výzkum je podřízen více či méně definovaným etickým pravidlům. Výjimkou pochopitelně není ani metoda orální historie, naopak etické normy jsou pro tazatele poměrně striktně formulovány a jejich nedodržení by jakýkoliv výzkum devalvovalo. Tento rozměr jsem ve svém výzkumu nepodcenila ani já. Standardním postupem je poskytnout narátorovi co nejpřesnější informace o výzkumu a jeho účelu, v tomto případě tedy o skutečnosti, že poskytované rozhovory jsou pořizovány jako součást diplomové práce.²⁷ Informovaný souhlas jsem předem poskytla k prostudování všem narátorům, na závěr rozhovoru jsme se k němu ještě jednou vrátili a detailně jsme prošli jeho obsah. V žádném případě jsem nemusela řešit odmítnutí, ani v jednom však narátor nestál o svou kopii souhlasu. Jeden z narátorů svůj souhlas přede mnou vyhodil se zdůvodněním, že papírů má v antikvariátě již tak dost.

Žádný z narátorů si také nestanovil žádné zvláštní požadavky v rámci dalších ujednání. Pouze jedna narátorka projevila zájem si práci před odevzdáním pročíst,

---

²⁷ Etický kodex COHA. *Česká asociace orální historie* [online]. [cit. 2. 6. 2023]. Dostupné z: http://www.coha.cz/wp-content/uploads/2019/10/Etický_kodex-COHA_2019.pdf.

protože ji téma i jeho zpracování zajímalo. Tuto podmínku jsem považovala za problematickou, nicméně nakonec se podařilo vše zdárně vyřešit.

Vzhledem k tomu, že nikdo z respondentů netrval na anonymizaci, v textu uvádím celá jména narátorů. I přes to byli narátoři velmi otevření, dokonce došlo na hodnocení ostatních kolegů z branže. Ani v tomto případě nikdo na anonymizaci netrval. Jejich společenství je údajně natolik malé, že se „stejně všechno ví“. Citace tohoto typu jsem samozřejmě s ohledem na etiku výzkumu do práce nezařadila, jakkoliv mi napomohly k pochopení vzájemných vztahů v rámci zkoumané skupiny. Jeden z narátorů chtěl kopii nahrávky, ale pouze pro svoje osobní účely. S žádným jiným požadavkem či přáním jsem se v průběhu výzkumu nesetkala.

1.8 Každodennost a mikrohistorie

Výzkum každodennosti si svoje místo v historických vědách hledal poměrně dlouho. Po změně společenského paradigmatu se historie obracela primárně na mocenské struktury, jejich vztahy a mechanismy. V centru pozornosti stála politická perzekuce z různých úhlů pohledu. Tato tematika byla a je pro pochopení období tzv. státního socialismu nepochybně klíčová, přesto však v konečném důsledku trpí jistou schematičností.²⁸ V posledním desetiletí je však možné sledovat mnohem širší rozkročení historické vědy i do oblastí běžného každodenního života obyvatel. Významu současně nabývá i otázka paměti, vzpomínek a jejich interpretace, která se těší pozornosti nejen odborné, ale i široké laické veřejnosti.

Po období komunismu, kdy se zdálo být nejlepší strategií zapomenout, se objevila velká vlna nostalgie pronikající do mnohých, leckdy i nečekaných sfér, života společnosti. A právě v této oblasti jsou dějiny každodennosti neocenitelným přínosem. Bez nich by jen složitě vznikaly mediální projekty, jako byl např. již zmiňovaný seriál České televize *Vyprávěj*, který na půdorysu „běžné“ česko-slovenské rodiny, přinesl průřez historií posledních padesáti let. A ze stejné vlny zájmu o každodennost čerpal i dokument (opět) České televize *Retro*,²⁹ který mapuje trendy a předměty denní potřeby typické pro každodennost Československa po druhé světové válce.

---

²⁸ PAŽOUT, Jaroslav (eds.). *Každodenní život v Československu 1945/48–1989*. Praha – Liberec: ÚSTR, Technická univerzita v Liberci, 2015, s. 7.

²⁹ Retro. *Česká televize* [online]. [cit. 2. 6. 2023]. Dostupné také z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10176269182-retro/208411000360206>.

Velkým badatelským plusem je skutečnost, že téma každodenního života nabízí mimo jiné možnost interdisciplinárního přístupu. Vedle historie je zde tak prostor také pro sociologii, etnologii, kulturní antropologii a mnohé další vědní disciplíny. Nezanedbatelný je i případný didaktický přínos. Přitažlivost každodennosti v historii tkví mimo jiné ve schopnosti přiblížit ji, učinit ji atraktivní. Její prezentace pak dává mnoho rovin a podob. Historie se z pohledu každodennosti mění ze souboje dualit, např. dobra v podobě disentu, nebo zla v podobě silových složek, v pestrou mozaiku celé společnosti. Kde se běžná populace pro makrohistorické výzkumy stává neviditelnou, pokud z ní není masa na náměstí, tam se pro mikrohistorický výzkum stává hlavní postavou. Z dělníků, rolníků, i tzv. šedé zóny se stává nikoliv proklamovaná společenská vrstva s jednolitou charakteristikou, ale spíše soubor osobností s unikátními osudy a vzpomínkami.

Ostatně koncept československé socioložky Jiřiny Šiklové, tzv. *šedá zóna*, je jedním z důležitých pojmů i pro tuto práci. Šiklová ve svém pojetí uchopila společnost nikoliv z pohledu politické analýzy, ale spíše jako rozbor politického rozvrstvení společnosti na politicky aktivní a politicky neaktivní (tedy „mlčící většinu“). Politicky aktivní vrstvu potom Šiklová dále dělí na tři podskupiny: establishment, dissent a právě zmiňovanou „šedou zónu“. Tato vrstva je vysoce proměnlivá, formálně začleněná do vládnoucích mocenských struktur, ale myšlenkově sama sebe řadí spíše k disentu. Jejím typickým znakem je neexistence vlastní politické koncepce, přejímání cizích myšlenek a idejí i – byť váhavá, ale přesto – spolupráce s režimem výměnou za určité výhody. „Šedá zóna“ je vrstva kvalifikovaná, odborně patřící na špici společnosti a nové vedení společnosti z ní také, často právě vlivem erudice a kvalifikovanosti, vycházelo. Příslušníci této vrstvy, neboť slovo skupina by bylo již příliš silné, se často pod vlivem nových okolností dobře uplatnili.³⁰

V laickém vnímání této sociální strukturace společnosti často mizí přesné vymezení skupiny a pojem „šedá zóna“ se stává paralelou pro „mlčící většinu“. Pro obě tyto skupiny navíc představovaly jakýsi vnitřní kompas země západní Evropy. Přes několik desetiletí trvající snahu establishmentu se nepodařilo změnit fakt, že většina obyvatel Československa se v dějinném i duchovním smyslu vztahovala právě k Západu. Součástí duchovní výbavy těchto skupin tak byla touha přiblížit se, nebo

---

³⁰ LINHART, Jiří. „Šedá zóna“. *Sociologická encyklopedie*. [online]. [cit. 6. 2. 2023]. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/%E2%80%9E%C5%A1ed%C3%A1_z%C3%B3na%E2%80%9C.

dokonce překonat západní společnosti, jakkoliv tato snaha bývá často reflektována zejména v rovině konzumního způsobu života.³¹

Ale zpět k výzkumu každodennosti, Robert Kvaček v úvodu sborníku věnovaného každodennímu životu v Československu polemizuje se samotným významem tohoto slova ve smyslu poskládání života ve vytvořené rutiny, která dává životu pevné mantinely. Kvaček ovšem upozorňuje, že takový pohled je značně zjednodušující. Výklad se totiž může změnit v přehled, výčet či popis samozřejmostí, které sice najdou své zájemce, a nebude jich málo, ale většinou se odpoutají od toho, co historik nemůže a nesmí opominout, tedy od sociálního (společenského) kontextu.³² Dodání kontextu je potom věcí kulturních dějin v tom nejširším slova smyslu. Politické dějiny v této souvislosti naopak dodávají potřebné podhoubí informací, které umožní vyhodnocovat a posléze interpretovat každodennost v celku doby a společenského vývoje. Příbuznou disciplínou je v tomto ohledu historická antropologie, která prostřednictvím analýzy lidské zkušenosti a jejího navázání na okolnosti a souvislosti života zjišťuje, „jak životní příběh člověka závisí na vnějších, objektivních skutečnostech, jak se srovnává chování a žití jedince z určité vrstvy s pravidly, normami, zvyklostmi prosazovanými společnou tradicí, její modernitou, tedy s posuny a změnami.“³³

V českém prostředí lze principiálně najít dva základní postupy výzkumu každodennosti. Prvním vychází z etnologického přístupu a klade důraz na stereotypizaci denních úkolů, na rituály a úkony, které propojeny s předměty denní potřeby utváří představu každodennosti. Druhý přístup je spíše psychologizující a poměrně široký. Každodennost je zde součástí kultury a kultura sama je téměř všezahrnující koncept. Velmi často se při výzkumech každodennosti nicméně vychází z kombinace obou možných přístupů.³⁴

Určitým problémem zůstává nedostatečná významová ukotvenost dějin každodennosti. Byť se již staly nedílnou součástí historických, sociálních i etnologických bádání, málokde lze nalézt jejich teoretický rámeček. Zdá se, že kamenem úrazu je cosi, co lze nazvat předporozuměním pojmu. Každý z nás, má o

---

³¹ KVAČEK, Robert. Slovo na úvod. In PAŽOUT, Jaroslav (eds.). *Každodenní život v Československu 1945/48–1989*. Praha – Liberec: ÚSTR, Technická univerzita v Liberci, 2015, s. 14–15.

³² Tamtéž, s. 7.

³³ Tamtéž, s. 7.

³⁴ Tamtéž, s. 14–15.

každodennosti svou představu, která je navíc natolik zakořeněná, že jen velmi těžko přemýšlíme o její skutečné podstatě. Mezi společné rysy, na nichž se nejspíše shodne většina odborné veřejnosti, patří její prostorovost a časovost. Je prostorem, ve kterém se v časovém rámci odvíjejí životy naplněné rutinními či přímo stereotypními úkony tvořícími jeho vlastní hranice. Z tohoto každodenního prožitku pak je možné vykristalizovat základní pojmy důležité pro vědecký popis či bádání. Podle Iny-Marii Greverusové se jedná především o pojmy jako je práce, volný čas, koníčky, nuda, stres, povinnost nebo rodina.³⁵

Jaksi přirozeně se v tomto pojetí každodennost ocitá v protikladu k politickým dějinám, které ji stanovují mantinely a vstupují do nich někdy s větší a někdy s menší razancí. Každodennost je k politickým dějinám jednak prvkem začleňujícím se do existujících struktur a jednak jednáním, které se mu vymyká, neboť jeho hlavním účelem je zajištění základních potřeb, a tedy nahlížení na svět jejich optikou.

I v českém prostředí je možné setkat se s historiky a historičkami, pro které je každodennost významným faktorem při historickém bádání a interpretaci událostí. Každodennost v takovém případě neplní jen roli doplňku či protikladu k velkým politickým dějinám, ale stává se sama o sobě nosným konceptem výzkumu. Představuje prostor, v němž je možné úspěšně hledat příčiny velkých dějinných událostí. Postoje a jednání lidí jsou klíčem pro pochopení fungování celých režimů a vnitřních souvislostí společenského uspořádání.³⁶ V českém prostředí se jedná zejména o revizionisty, kteří nástup, povahu a konec komunistického režimu vidí jinou optikou než „vítězná“, a tedy převažující historiografie. Chování lidí je klíčem pro porozumění celého politického režimu a každodennost se proto stává nosným konceptem.³⁷

Dalším prvkem, pro který je dobré brát v potaz koncept každodennosti je jeho emancipační potenciál. Díky němu se tzv. obyčejní lidé stávají „vítězi historie“, kteří tvoří její podobu. Člověk se stává tím, kdo určuje běh svého života, nikoliv tím, kdo je pouze fatálně ovlivňován jednáním a rozhodnutími společenských elit.

---

³⁵ SEDLÁK, Petr. Každodennost jako předmět a koncept dějepisného poznání. *Soudobé dějiny*. 2013. Roč. 20 č. 1–2, s. 120–123.

³⁶ Tamtéž, s. 122.

³⁷ KOPEČEK, Michal, KOLÁŘ, Pavel. Projekt “Socialistická diktatura jako myšlenkový svět“. *Soudobé dějiny*. 2012. Roč. 19, č. 2. s. 189–190.

V důsledku revizionistického přístupu se každodennost v prostředí české historiografie stává novou cestou k poznání komplexní podoby státního socialismu v Československu. Každodennost nabývá na významu i mezi klasickými historiky a historičkami, i v politických dějinách se v posledních letech kladou otázky typu, proč se obyvatelstvo přidalo na stranu diktatury, jak ji dokázala akceptovat a aktivně se zapojit do jejího fungování.³⁸

Je tedy možné najít smysluplnou definici každodennosti? Minimálně bude možné stanovit pracovní definici celého konceptu. Každodennost by mohla být definována jako bezprostředně prožívaný svět člověka, který je omezen jeho tělesným bytím, plynutím času i sociálními vazbami, které ji tvoří a dávají jí význam. Ještě z jiného úhlu pohledu je každodennost jediným prostorem obývaným člověkem, dávajícím mu možnost se vztahovat ke světu, vytvářet sám sebe i své okolí za účelem naplnění nejrůznějších potřeb.³⁹

Nezbytným konceptem, který svým způsobem poskytl teoretické zázemí výzkumu každodennosti je mikrohistorie, kterou lze vnímat jako reakci na velké dějiny. Mikrohistorie nastínila jinou existenci člověka. Člověk již není chápán jen jako součást davu, který je bez uplatnění vlastní vůle ovlivňován velkými idejemi, státem a případně významnými osobnostmi, které se pozdvihly nad bezejmennou masu. „Obrazně řečeno, strukturální dějinná koncepce umožnila pohled z kopce dolů nebo na dohled jiné výšiny, zatímco dění v přílehlém údolí se dodatečně stalo předmětem zájmu mikrohistorické analýzy.“⁴⁰ Jinými slovy, zatímco velké dějiny se zaměřují na velké, strukturální změny s významnými populačními a hospodářskými dopady, mikrohistorie doplňuje pohled na společnost o životní praxi a dodává ji tak na plastičnosti. Do značné míry je mikrohistorie přesně tím konceptem, do něhož svými teoretickými východisky spadá i metoda orální historie použitá v této práci. Společným znakem je retrospektivní a detailní pohled do minulosti vedoucí nakonec k celkovému obrazu.

---

³⁸ SEDLÁK, Petr. Každodennost jako předmět a koncept dějepisného poznání, s. 156

³⁹ Tamtéž, s. 156.

⁴⁰ GRULICH, Josef. Zkoumání maličností (okolnosti vzniku a významu mikrohistorie). *Český časopis historický*. 2001. Roč. 99. č. 5, s. 520.

2 Historický kontext

Obchod s knihami lze mapovat již od starého Egypta, kde se prodávaly knihy, které se vkládali zemřelým do hrobu. Nejstarší dochovanou knihu lze datovat do doby kolem roku 1 800 př. n. l. Prodejci knih se objevují i ve starověkém Řecku koncem 5. století př. n. l. Knihkupci byli v této době nazýváni *bibliopoles* a jejich živnost byla svázána se vznikem knihoven. V Římě byla známá knihkupectví již v polovině 1 století př. n. l. Knihkupci ve starověku knihy nejen prodávali, ale nechávali si je také opisovat. Obchod s knihami měl své centrum v Římě, a to prakticky až do konce středověku. Knihkupci mívali své obchody především na frekventovaných cestách a seznamy knih, které byly k dostání, pravidelně vyvěšovali na sloupech okolo nich.⁴¹

Největší knihovny byly ve středověku v kláštorech, mniši si však knihy pro svou potřebu vlastnoručně vyráběli. Rozvoj knihkupeckého řemesla byl dále spojován s rozvojem univerzit, zejména v Bologni, Miláně, Florencii, Paříži a v Avignonu. První zmínky o knihkupecké živnosti v Praze pochází z roku 1391.⁴² Jako cech spadala tato řemesla, včetně opisování knih, pod pražskou univerzitu a musela splňovat velice přísná kritéria, k nimž se dokonce zavazovala před rektorem, a která se převážně týkala nákupu a prodeje. Ale ani tato restrikce nebyla konečnou. Každá kniha, kterou chtěl opisovač dále šířit, musela být schválena na právnické fakultě. Přestože v této době vznikaly převážně bible a modlitební knížky, opisovaly se např. i spisy Tómy ze Štítného nebo kronika Přibíka Pulkavy z Radenína. Po vynálezu knihtisku již knihkupecké řemeslo nebylo odkázáno na opisování jednotlivých knih. Na druhou stranu, knihy rozprodávali také samotní knihtiskaři.⁴³

První knihkupci si nechali tisknout v cizině, Benátkách, Norimberku nebo v Kolíně nad Rýnem, protože v Praze ještě nebyl knihtisk rozšířen. Patřili k nim třeba Jan Hlava, Burian Lazar nebo další měšťan Václav Sova. Prvním českým knihkupcem tisknoucím v Čechách, konkrétně v Kutné Hoře, je Martin z Tišnova, který vydal v roce 1488 Aisópovy bajky.

Pražský knihkupecký trh dosáhl svého vrcholu na konci 16. století, z této éry lze jmenovat například slavná jména jako Jiří Melantrich, Daniel Adam z Veleslavína

---

⁴¹ KOLEKTIV AUTORŮ. *Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Díl 14.* Praha: Paseka, Argo, 1998, s. 442–444.

⁴² KUDĚLKA, Viktor. *Malý labyrint literatury.* Praha: Albatros, 1983, s. 250.

⁴³ Tamtéž, s. 249–250.

či Ondřej Kubše. V 16. století byl prohlášen Frankfurt nad Mohanem za centrum knižního trhu, následně byl přesunut do Lipska, kde byly zavedeny velikonoční trhy. Lipsko tak bylo centrem knihkupců z Německa, Rakouska, Švýcarska, Švédska a Dánska. Svou vlastní sít' mělo také Rakousko-Uhersko s centry ve Vídni, Praze a Budapešti. Knihkupecké organizace měly za cíl udržet pevnou cenu knih, kdo prodával pod cenou, byl vyloučen.⁴⁴

Antikvariát v současném slova smyslu vznikl jako samostatný druh obchodu s tisky až na přelomu 18. a 19. století. Do té doby se prodeji starých knih věnovali také tzv. překupovači, nebo kramáři. Hlavní náplní jejich práce bylo vykupování celých knihoven, pochopitelně tehdy zejména z pozůstalostí. Takto získané knihy se poté prodávaly ve veřejných dražbách. Hlavním inzertním prostorem byly Pražské poštovní noviny, kde byly dražby oznamovány. Od roku 1789 k nim patřily i dražby, které organizovala univerzitní knihovna rozprodávající své duplikáty.

Jedním z významných nákupčích na těchto burzách byl také Václav Matěj Kramerius, který během národního obrození položil základy moderního knihkupectví. Zřídil roku 1795 Českou expedici, pražské nakladatelství, knihkupectví a antikvariát, a právě knihy z těchto burz pak inzeroval a prodával ve svých novinách.⁴⁵ Dalším významným zakladatelem nakladatelství a knihkupectví byl Josef Jan Landfras v Jindřichově Hradci, kde firma fungovala až do jejího znárodnění. V 60. letech 19. století založil svou nakladatelskou a knihkupeckou živnost Ignác Leopold Kober a na několik desetiletí jeho obchod reprezentoval největší sklad české literatury.⁴⁶

Na začátku 19. století byl statut antikváře již celkem přesně stanoven, roku 1806 je dokonce ustanoven Řád pro knihkupce a antikváře, který měl zabránit dosavadní anarchii v podnikání. Nově bylo stanoveno, že antikvariát nesměl sídlit v jiných než hlavních městech a městech s krajskými úřady. Živnostenská povolení antikváře měla řadu omezení, zanikala smrtí držitele a byla s výjimkou vdov a synů nepřenositelná. Živnost byla také omezena pouze na monarchii, zahraniční obchod nebyl povolen. Přínosem pro cech bylo vyloučení knihvazačů, kramářů, vetešníků a kočovných knihkupců, kteří směli prodávat jen kalendáře a modlitební knížky. Omezení byli i tiskaři, jimž bylo dovoleno prodávat výhradně vlastní produkci.

---

⁴⁴ KOLEKTIV AUTORŮ. *Ottův slovník naučný*, s. 442–444.

⁴⁵ KOVANDA, Antonín. *Antikvariát*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, s. 17.

⁴⁶ KOLEKTIV AUTORŮ. *Ottův slovník naučný*, s. 443.

Restrikce šly tak daleko, že autor, který vydal knihu, ji směl rozšiřovat pouze ze svého bytu.⁴⁷

I antikváři měli nově stanovena jasná pravidla a postupy, jak prodávat své zboží: „Mohou obchodovat jen se starými, již upotřebenými, vázanými knihami. Tyto mohou kupovat nejen od soukromých osob, ale i v dražbách a mohou je prodávat ve svých krámech. Mohou vydávati seznamy těchto knih a přikládati je k časopisům. Jsou však povinni míti neustále po ruce seznam knih, které mají na skladě, v němž jsou prodané knihy označovány hvězdičkou“ Jistou zajímavostí může být, že v řádu je antikvariát specifikován jako „podřadný druh knihkupectví“ a prodej nových knih je jim zakázaný.⁴⁸

V 80. letech 19. století se začal sortiment antikvariátů obměňovat, vedle antikvariátních knih zde bylo možné nalézt i knihy s novějším datem vydání, byť použité. Navíc došlo k určitému rozdělení sortimentu: vedle obchodů se starými vzácnými tisky existovala knihkupectví s běžným sortimentem a oddělením s použitými knihami. Místem prodeje starých tisků a antikvariátních knih se na konci 19. století stalo pražské ghetto. Každou neděli byl pořádán trh v Josefovské ulici, který navštěvovali převážně studenti nebo bibliofilové. Druhý typ obchodu, moderní antikvariát, se nazýval také „ramš“. V něm se nacházely zbytky nákladu nových knih, které se staly neprodejně za původní cenu. Dále existoval ještě tzv. nepravý moderní antikvariát, kde končily publikace, u nichž se snížila cena v důsledku poškození ve skladech nebo při přepravě.⁴⁹

Moderní antikvariáty zpočátku neměly pevná pravidla. Vedle prodeje použitých knih byly postaveny na prodeji zbytkového nákladu nakladatelství, který mohly prodávat bez jakéhokoliv omezení. Ve třicátých letech 20. století došlo v souvislosti s krizí ke změně podmínek a vznikly zásady a podmínky snižování cen, které vydal Svaz knihkupců a nakladatelů. Nákupem a prodejem antikvárních knih se zabývala většina knihkupců, odkupovali publikace od zákazníků, kteří je již u nich jednou koupili a za sníženou cenu je opět dávali na trh. Samostatně fungovaly spíše úžeji zaměřené antikvariáty. Typické pro ně bylo pořádání knižních aukcí. Za všechny

---

⁴⁷ Knihkupec. *Encyklopedie knihy.cz* [online]. [cit. 6. 2. 2023]. Dostupné z: <https://encyklopedieknihy.cz/index.php/Knihkupec>.

⁴⁸ KOVANDA, Antonín. *Antikvariát*, s. 16.

⁴⁹ Tamtéž, s. 17.

pražské antikvariáty lze jmenovat např. obchod patřící Ondřeji Pyšvejcovi, nebo Karlu Zinkovi, který se zaměřoval na staré tisky a bibliofilie.⁵⁰

2.1 Změny knižní kultury po roce 1945

V období po druhé světové válce a v atmosféře poválečné euforie začalo vznikat mnoho nových nakladatelství a obchodů s knihami. Společnost (stejně jako v mnoha dalších oblastech) očekávala navázání na kulturní tradici první republiky. Ovšem tehdejší budování socialismu vytvářelo zcela jiné společenské a kulturní podmínky, než byly ty meziválečné. Ihned po osvobození Československa v roce 1945 započal zápas o novou orientaci knižní kultury, která by naplňovala ideje kolektivismu. Hlasy volající po očištění kulturního života a sladění zájmů nakladatelů a distributorů s ideou kultury pro lid se ozývaly dokonce i od samotných nakladatelů a knihkupců. Jako první projevil snahu o kontrolu a regulaci knižního trhu Svaz českých knihkupců a nakladatelů, který již 14. května 1945 vydal prohlášení o nutnosti zřízení odborné instituce, která by kontrolovala knižní produkci. Cílem měla být koordinace vydavatelských programů a potlačení vydávání literárního braku.⁵¹

Klíčový vliv na povolování a vydávání jednotlivých publikací nakonec měla regulace založená na hospodaření s papírem. Tato kompetence spadala pod Václava Kopeckého, komunistického ministra informací, který tak získal kontrolu nad celou knižní produkcí. Zásadní krok k omezení tiskové svobody však měl přijít až s připravovaným zákonem na ochranu republiky. Předsednictvo Ústředního výboru Komunistické strany Československé (ÚV KSČ) rozhodlo o jeho přípravě již na konci roku 1947 a pověřilo právě Václava Kopeckého, aby zřídil zvláštní orgán, který by soustavně sledoval tisk. Úplná kontrola tisku ovšem přišla teprve až s poučnými změnami v roce 1948.⁵²

Marie Majerová, spisovatelka a předsedkyně Národní ediční rady české, prohlásila, že po necelém roce činnosti sboru dosáhla KSČ likvidace soukromých podniků, a proto kniha již nadále nebude předmětem výdělků, ale zbraní ducha. Také

---

⁵⁰ KOVANDA, Antonín. *Antikvariát*, s. 20.

⁵¹ TRÁVNÍČEK, Jiří – ŠIMEČEK, Zdeněk. *Knihy kupovati... Dějiny knižního trhu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014, s. 321–324.

⁵² Konkrétně se jednalo o zákony: Zákon o znárodnění polygrafického průmyslu z května 1948, Zákon o vydávání a rozšiřování knih, hudebnin a jiných neperiodických publikací z března 1949.

na plenárním zasedání vytyčila směřování vydavatelské činnosti. Nejvyšší prioritou byla podle Majerové marxisticko-leninská teoretická literatura, dále vydávání nových učebnic, převážně technická literatura a sovětské vědecké publikace, které měly pomoci s plněním první pětiletky. Teprve na třetím místě byla krásná literatura, která však musela splňovat určitá kritéria. Musela být „krásná“ ve smyslu rodícího se socialismu, měla šířit optimismus a poskytovat příklady pracovního úsilí a ušlechtilosti. Tato kritéria logicky splňovala především literární díla ze socialistických zemí. Ze západních zemí měla být překládána pouze literatura, která by odhalovala „špatnosti“ kapitalismu. Hlavním cílem pak mělo být, aby kniha byla „dostupná, hodnotná a krásná“. Literární produkce měla především pomáhat přeměnit člověka, jeho myšlení a cítění.⁵³

Rozvoji nově definovaného čtenářství měly napomáhat i některé osvětové kampaně. Patrně nejznámější z nich byl Fučíkův odznak. Soutěž, kterou pořádal Ústřední výbor Československého svazu mládeže. Podmínkou k udělení odznaku byla četba celkem jedenácti knih z pečlivě připraveného seznamu.⁵⁴ Dalším způsobem, jak probudit zájem především o politickou a propagandistickou literaturu, bylo vydávání týdeníku *Knižní noviny*, který vycházel až do roku 1960. *Knižní novinky* informovaly převážně o vycházejících knihách, ale našli bychom v nich i seznamy doporučených politicky orientovaných titulů k různým výročím (k Měsíci československo-sovětského přátelství, soupis literatury k Roku stranického školení apod.).⁵⁵

Pomocí těchto akcí měl být vychován – podle sovětského vzoru - tzv. „nový čtenář“, který měl být literárně vzděláván podle již zmíněné hierarchie četby: 1) politicko-propagandistická literatura, 2) odborná literatura, 3) beletrie.⁵⁶ „Nový

---

⁵³ SOUKUPOVÁ, Eva (ed.). *První rok socialistické cesty naší knihy*. Praha: Ministerstvo informací a osvěty, 1950.

⁵⁴ KNAPÍK, Jiří – FRANC, Martin. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967*, sv. 1. Praha: Academia, 2011. s. 333–334.

⁵⁵ TRÁVNÍČEK, Jiří – ŠIMEČEK, Zdeněk. *Knihy kupovati...*, s. 328.

⁵⁶ Zajímavý je výzkum z roku 1956 publikovaný v časopise *Knihovník*, který obsahuje výběr získaných informací, z nichž se dozvídáme, že na otázku „o čem byste chtěl, aby spisovatelé psali“ respondenti volili jednoznačně dobrodružnou literaturu a odsuzovali „suchopárnost současné české literatury“ a její jednostranné zaměření. Za nejoblíbenější autory byli považováni: Alois Jirásek, Božena Němcová, Karel Čapek, Jan Neruda, Karel Václav Rais, Karolína Světlá či Vítězslav Hálek. Článek však neuvádí žádné číselné ukazatele. Viz JIROUŠEK, Ota. O výchově mládeže knihou. *Knihovník*. 1956. Roč. 1. Více též: JEDLIČKA, Jan – KURKA, Ladislav. Výzkum vztahu knihy a čtenáře v ČSSR. *Ústav české literatury AV ČR*, v. v. i. [online]. [cit. 3. 6. 2023]. Dostupné z: <https://service.ucl.cas.cz/edicece/data//prirucky/ctenarstvi/VVK/VVK.pdf>.

čtenář“ měl být také „homogenním čtenářem“, u něhož zanikají rozdíly třídní, sociální, zájmové, a dokonce i genderové.⁵⁷

Zejména v padesátých letech se měla kniha stát nástrojem propagandy, neustále se zdůrazňovala důležitost knihy, vyzdvihovaly se úspěchy československých knih v zahraničí, především dětské knihy díky jejich grafické vyspělosti. Propagandisticky bylo vyzdvihováno, že Československo má dokonce celý měsíc knihy (březen), který byl poprvé vyhlášen v roce 1955. Často se používalo srovnání s meziválečným obdobím: nyní na rozdíl od doby první republiky jsou náklady desetinásobně vyšší, tedy víc „knih na hlavu“. Zatímco v meziválečném období byly knihy tištěny „pouze na zisk“, nyní jsou knihy pro všechny. V minulosti kniha měla funkci rozptýlení, nyní je kniha hlavním zdrojem poučení a získání politických vědomostí a pomocníkem v hledání lepších, pokročilejších metod práce apod.⁵⁸

Již v šedesátých letech se však ukázalo, že záměr vychovat „nového čtenáře“ se zcela nezdařil. Rozličné výzkumy dokázaly, že šíření knih podle doporučené hierarchie nefunguje. Poměr beletrie a odborných knih byl 8:1 a i když knihy vycházely v ohromných nákladech, poměrově narůstaly jejich skladové zásoby. Stále častěji jsou také vznášeny požadavky na opětovné vydávání edičních řad z meziválečného období.⁵⁹

Naopak populárními se staly expediční dny neboli knižní čtvrtky, které jsou spojené nejvíce s následujícími dekádami sedmdesátých a osmdesátých let. Požadavek jednotného expedičního dne však vznikl dávno před obdobím socialismu. Již na konci 19. století požadovali hlavně pražští antikváři jednotný expediční den, aby existovaly rovné prodejní podmínky. Expedici nových knih do jednotlivých prodejen tehdy mělo na starosti Obchodní družstvo českých knihkupců se sídlem ve Věžeňské ulici. Tam nakladatelé do středy do večerních hodin naskladnili svou produkci do kójí jednotlivých knihkupců. Zboží se zde zabalilo a přes noc bylo rozvezeno na jednotlivá distribuční místa. Jelikož v socialistickém zřízení vše patřilo jednomu podniku a konkurence tudíž neexistovala, tento způsob distribuce ztratil opodstatnění. Přesto se

---

⁵⁷Dle slov spisovatelky Heleny Šmahelové: „Proč rozlišovat knihy pro děvčata a hochy v dnešní době naprosté koedukace? Jak ve škole, tak v Pionýru se dnes nedělá žádný rozdíl mezi děvčaty a hochy.“ Viz TRÁVNÍČEK, Jiří –ŠIMEČEK, Zdeněk: *Knihy kupovati...*, s. 333.

⁵⁸ Tamtéž, s. 337.

⁵⁹ Tamtéž, s. 338.

jednotný expediční den zachoval a představoval tak spíše kulturní rituál.⁶⁰ V praxi to fungovalo tak, že ve čtvrtek ráno se před knihkupectvími stály dlouhé fronty, protože o určité tituly byl velký zájem. Knihkupci byli tedy jedni z těch, kdo měli přístup k nedostatkovému zboží,⁶¹ a kniha se tak stala věcí, kterou bylo možné vyměnit za jiné nedostatkové zboží či protislužbu. Dotisk rychle rozprodaných knih v této době nebyl možný kvůli limitovanému přidělu papíru.

2.1.1 Cenzura

Cenzura v různých podobách fungovala po celou dobu socialismu a bylo možné se s ní setkávat na několika úrovních. Hlavním nástrojem byl především centrální způsob organizace, tj. fakt, že nakladatelství byla vlastněna státem. Další zárukou dodržování hlavních směrnic byla kádrová politika, když na vedoucí místa byli dosazováni jen prověřeni členové KSČ, jejichž hlavní úlohou bylo zamezit průniku všeho nepatřičného. Od roku 1953 došlo k zřízení přímého cenzurního úřadu, tzv. Hlavní správy tiskového dohledu, jež působila jako samostatný orgán ministerstva vnitra. Ta měla zásadní vliv při schvalování textů. Někdy zafungovala i cenzura následná, kdy už vydaná kniha byla stažena z prodeje. Jako příklad lze uvést dílo Josefa Škvoreckého *Zbabělci*, vydané roku 1958. Román byl stažen teprve dodatečně ve chvíli, kdy se objevily negativní recenze.⁶² Nejlépe však fungovala autocenzura, která byla postavena na principu „nevyřčených pravidel“. V praxi to probíhalo tak, že se vědělo, či předjímalo, že ten či onen autor nemůže být vydán, protože zůstal v exilu. Básníkovi není možno ještě vydat vlastní básnickou sbírku, ale je nutno začít výborem, který musí obsahovat i nějaké angažované verše. V období tzv. normalizace pak byly hranice „možného“ stále více testovány, čímž se prostor dařilo postupně rozšiřovat.⁶³

Především v padesátých letech sehrála kniha významnou úlohu při socialistickém vzdělávání jednotlivce. Proto byly vynaloženy maximální snahy o snížení výrobních nákladů na knihy, aby byly dostupné i přes ekonomické dopady

---

⁶⁰ TRÁVNÍČEK, Jiří a Zdeněk ŠIMEČEK: *Knihy kupovati...*, s. 361.

⁶¹ PAŽOUT, Jaroslav (eds.). *Každodenní život v Československu 1945/48–1989*, s. 201.

⁶² Tematicke „ztracených knih“ se věnuje ve své diplomové práci Martina Spáčilová. Viz SPÁČILOVÁ, Martina. *Zmizelé knihy: Původní české beletristické knihy, které byly na přelomu šedesátých a sedmdesátých let dvacátého století cenzurou z ideologických důvodů „zastaveny“ v různých fázích výroby či distribuce*. Diplomová práce. 2014. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta. Ústav informačních studií a knihovnictví.

⁶³ TRÁVNÍČEK, Jiří a Zdeněk ŠIMEČEK: *Knihy kupovati...*, s. 340.

měnové reformy z roku 1953, která výrazně omezila kupní sílu obyvatelstva. Motivace čtenářů a čtenářek k zájmu o novou vlnu literatury, která vstoupila na knižní trh po osvobození v roce 1945, se nestala prioritou pouze pro produkce, distribuce a knihkupecké sítě, ale také pro školní výuku a knihovny.⁶⁴

Ve veřejných knihovnách byla okamžitě po květnu 1945 zablokována literatura publikovaná v období let 1939–1945, která sloužila zájmům nacistického Německa, a publikace, které prosazovaly myšlenku nového společenského řádu v Evropě pod vedením Třetí říše. Zákaz výpůjček postihl také literaturu vydanou před rokem 1939, pokud neodpovídala dobovému hodnocení událostí, kriticky se vyjadřovala k politice a poměrům v Sovětském svazu nebo polemizovala s politikou KSČ. Zároveň se rozpoutal boj o vyčištění knižních fondů od „nekvalitní literatury“ a od „pasivní zábavné četby“.⁶⁵ Už nebyly půjčovány westerny, detektivní příběhy ani "červená knihovna".⁶⁶ V knihovnách se očekávala především politická činnost. Vznikaly takzvané knihovní úderky⁶⁷ či čtenářské kroužky, které měly propagovat nové knihy.

---

⁶⁴ TRÁVNÍČEK, Jiří a Zdeněk ŠIMEČEK: *Knihy kupovati...*, s. 343.

⁶⁵ Více informací můžeme získat z dobových průzkumů. Viz např. článek *Co čtou čtenáři pražských pojízdných knihoven* publikovaný v časopise *Čtenář* (roč 1950, č. 9, s. 241–243), jehož cílem bylo za pomoci srovnání statistických ukazatelů z dvou předměstí za období leden–červen 1949 v porovnání s obdobím září 1949–červen 1950 ukázat změny v čtenářském výběru pod vlivem socialistických závazků pracovníků pojízdných knihoven. Ze závěrů průzkumu vyplynulo, že zatímco v prvním sledovaném období si beletrii angloamerickou vypůjčilo 14 % čtenářů, v druhém sledovaném období to bylo již pouze 11 %. Zatímco sovětskou literaturu si v prvním sledovaném období půjčilo 12 % čtenářů, v druhém období bylo již sovětské beletrie vypůjčeno 22 % z celkového množství. Tento výzkum je ve své době poměrně unikátní, přestože v něm bylo svévolně zacházeno s fakty pro ideologické účely. Zdůvodněním změn čtenářského výběru by mohl být také růst knihovního fondu a vyřazování angloamerické a jiné západní literatury. Viz JEDLIČKA, Josef – KURKA, Lasislav: *Výzkum vztahu knihy a čtenáře v ČSSR. Ústav české literatury AV ČR, v. v. i.* [online]. [cit. 3. 6. 2023]. Dostupné z: <https://service.ucl.cas.cz/edicee/data//prirucky/ctenarstvi/VVK/VVK.pdf>.

⁶⁶ Petr Šámal rozebírá ve své knize *Soustružníci lidských duší* několik smutných figur z knihovnické branže. Např. Jaroslav Frey, autor nové knihovnické koncepce po únoru 1948, který se zajímal o psychologii čtenáře a klasické české pohádky autorů jako je Božena Němcová či Karel Jaromír Erben shledal závadné pro psychiku dítěte. Svou vizi, že lze skrze text cíleně ovlivnit myšlení a chování jednotlivce, naplnil v 50. letech. Děti pod vlivem pohádek podle Freye chtějí napodobovat eticky problematické hrdiny, jako byl český Honza, který svých úspěchů dosahoval pomocí kouzel a zázraků, a proto publikoval vlastní verzi pohádky *O dvou bratřích*, kde kouzla nikomu nepřináší užitek a Honza se svého cíle dobere jen vlastní prací. Frey odsuzoval i detektivní příběhy, které považoval za cizí Slovanům, protože čtenáře „potřísňuje krví“ a jde o „zplodinu nakladatelského kapitalismu“. Viz ŠÁMAL, Petr. *Soustružení lidských duší. Lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století*. Praha: Academia 2009, s. 250.

⁶⁷ Koncem roku 1948 v Tuchlovicích u Slaného vznikla iniciativa místních pionýrů, kteří obcházeli dům od domu a roznášeli do domácností knihy. Usoudili totiž, že do knihovny chodí málo občanů. Zaznamenávali si také, který dům si již do akce zapojil a který ne. V atmosféře politických procesů, byla tato iniciativa ideálním způsobem, jak kontrolovat občany i za prahem jejich domovů. Viz GROMAN, Martin. *Pionýři proti slivkám. O velké čistce v lidových knihovnách a lidech, kteří za ní stáli. Respekt.* [online]. [cit. 2023-06-05]. Dostupné z: www.respekt.cz/tydenik/2009/37/pionyri-proti-literarnim-slivkam.

Vědecké knihovny také neunikly procesu očisty, který nezahrnoval pouze vyřazení záznamů z katalogů a zákaz výpůjček, ale i fyzické odstranění knih. Zvláštní pozornost byla věnována trockistické a protisovětské literatuře, která byla shromažďována Ústavem dějin KSČ. Ze 63 500 nasbíraných svazků bylo 44 314 svazků odstraněno. Literatura sociálně demokratická a legionářská, stejně jako knihy o Edvardu Benešovi a T. G. Masarykovi byly shromažďovány do speciálních knihoven, kde bylo možné si knihu vypůjčit pouze za účelem studia na zvláštní povolení.⁶⁸

Krátkodobé uvolnění v šedesátých letech vyvrcholilo tzv. pražským jarem roku 1968. Kontrola médií byla zrušena v březnu 1968 a cenzurní opatření přestala platit v červnu téhož roku. Po 21. srpnu se však vše rychle začalo vracet do zajetých kolejí. Zavedení opětovné kontroly patřilo k explicitním požadavkům tzv. moskevského protokolu.⁶⁹ Po srpnových událostech opět došlo k zesílení dohledu, ale současně se změnil okruh témat, která byla kontrolována, jejich hierarchizace a metody represe. Postihy a tresty byly sníženy, čímž nakonec ideologický tlak začal ztrácet na účinnosti.

2.1.2 Exil, samizdat

Kněžní kulturu v době státního socialismu lze rozdělit do tří proudů, přičemž k ochotě propojit je ze strany státní moci došlo pouze v období uvolnění během pražského jara a pak náznakem až na konci osmdesátých let. K většinovému čtenáři se dostala jen literatura vydávaná oficiálními státně kontrolovanými nakladatelstvími. Zahraniční čtenář či čtenářka měli již výběr rozsáhlejší. Přes zásilkový prodej se mohli dostat k oficiální literatuře, ale také k té vydávané v exilových nakladatelstvích. Třetím proudem byla literatura samizdatu, kde vycházely texty jak zakázaných autorů žijících v Československu, tak přepisy knih v republice nesehnatelných. Samizdatová literatura fungovala na principu „přečti a předej dál“.⁷⁰

Největší exilové vlny byly po únorovém převratu 1948 a po srpnových událostech 1968. Mezi oběma skupinami exulantů byly často velice napjaté vztahy. Pro první vlnu bylo nepřijatelné, že mezi mnoho posrpnových exulantů patřili bývalí

⁶⁸ TRÁVNÍČEK, Jirí a Zdeněk ŠIMEČEK: *Knihy kupovati...*, s. 343.

⁶⁹ Podrobněji viz ANDREAS, Petr. *Od odpovědnosti ke kontrole*, s. 439–474.

⁷⁰ Samizdatová literatura shromažďována pod záštitou knihovny Libri prohibity. Viz *Libri prohibity* [online]. [cit. 3. 6. 2023]. Dostupné z: <https://www.libpro.cz>.

komunisté. Poukazováno bylo na morální i estetický úpadek jejich tvorby a svým způsobem byli chápáni jako nechtění vetřelci a konkurenti. I přesto však byla druhá vlna publikačně a nakladatelsky aktivnější než ta první.

Nejznámějším zástupcem druhé vlny je bezpochyby Sixty-Eight Publishers, které fungovalo od roku 1971, a provozoval jej manželský pár Zdena Salivarová a Josef Škvorecký.⁷¹ Prvotně bylo vytvořeno k publikování autorů, kteří se ocitli v exilu po roce 1968 (Milan Kundera, Josef Škvorecký), vydávalo ale i publikace pouťorových exulantů (Ivan Blatný, Prokop Drtina, Egon Hostovský). K dalším známým nakladatelstvím patřil Index, v roce 1971 založený Adolfem Müllerem v Kolíně nad Rýnem. Ten se zaměřoval převážně na politologickou literaturu. V Londýně roku 1982 zakládá překladatel a politolog Alexandr Tomský nakladatelství Rozmluvy, které bylo zaměřeno převážně na vydavatelskou činnost poezie a prózy. K provozování exilových nakladatelství bylo zapotřebí velikého osobního nasazení. Většinou bylo vydávání knih hrazeno dílem z prodeje (tj. předchozí kniha často vydělávala na tu následující), podporou různých nadací a nepřímou také tím, že se autoři, překladatelé či grafici zříkali svých honorářů.⁷²

Souběžně s exilovou kulturou se vyvinul také okruh domácí neoficiální kultury, kam spadaly i samizdatové edice. I v tomto případě byla silnější druhá vlna po roce 1968. Strojopisně vydávané sbírky vycházely i v padesátých letech, ale šířily se většinou jen v malých uzavřených subkulturách (např. Surrealistické skupiny). Samizdat v sedmdesátých a osmdesátých letech byl zejména na počátku také spíše záležitostí úzkého okruhu lidí, který se ale rychle rozšiřoval, a to často cestami spontánního opisování.

Asi nejznámější byla edice Petlice, kterou založil v roce 1973 spisovatel Ludvík Vaculík, a ve které do roku 1989 vyšlo na čtyři sta titulů, přičemž mezi autory najdeme hlavně české zakázané spisovatele (Ivan Klíma, Pavel Kohout, Jaroslav Putík, Václav Černý, Jan Patočka ad.). V knihách byla umístěna věta „výslovný zákaz dalšího opisování rukopisu“ – první písmena tvořila slovo „vzdor“. Tímto se autoři měli

---

⁷¹ Za své fungování nakladatelství vydalo 224 titulů a zaniklo v roce 1993. Více viz TRÁVNÍČEK, Jiří – ŠIMEČEK, Zdeněk. *Knihy kupovati...*, s. 364.

⁷² Sixty-Eight Publishers vkládalo do všech svých knih kartičku v následujícím znění: „A nezapomeňte, prosím: Naše knihy doporučujte známým, ale půjčujte je pouze těm, o nichž bezpečně víte, že si nemohou dovolit vydat měsíčně \$ 1, – za současnou českou literaturu“. Viz. ŠKVORECKÝ, Josef – SALIVAROVÁ, ZDENA. *Samožerbach*. Praha: Panorama, 1991, s. 21.

chránit proti perzekuci. K dalším významným edicím patřil Kvart, Česká expedice, Edice Expedice. Ve všech se po vzoru Petlice úzkostlivě dbalo na to, aby vydávání nemohlo být napadeno právně. Václav Havel, zakladatel zmíněné Edice Expedice proto svým podpisem stvrzoval, že knihu „pro sebe a své přátele“ opsal on.⁷³

Samizdatová literatura získávala čím dál tím větší dosah. Odhaduje se, že např. distribuce časopisu *Vokno*, jehož náklad se pohyboval mezi 350 až 380 výtisky na číslo, byla rozšířena po celé republice. Časopis koloval mezi přáteli a blízkými osobami a odhaduje se, že se mohlo jednat až o sedm tisíc lidí, k nimž se časopis formou půjčování dostal.⁷⁴

2.1.3 Devadesátá léta

Listopad 1989 přinesl do oblasti produkce a prodeje knih nepochybně zásadní změny. Nejenom, že byla významná společenská poptávka po exilové literatuře a literatuře samizdatu (poptávka dokonce potvrzovaná na jednáních Občanského fóra), ale mění se i pravidla „hry“. Již v prosinci 1989 vzniká Obec spisovatelů namísto Svazu československých spisovatelů, který svůj kredit již dávno ztratil. Hlavní tezí sněmu je svoboda – svoboda trhu, tisku, literatury. De facto okamžitě po převratu zaniká cenzura, i když její oficiální konec se datuje až 31. července 1990, kdy zaniká Federální úřad pro tisk a informace, čímž končí nesmyslné dělení na literaturu oficiální a zakázanou. Začátek roku 1991 přináší kodifikaci vydávání neperiodických publikací, která nově reguluje pravidla i technické podmínky.⁷⁵

Polistopadový vývoj knižní kultury si prošel několika turbulentními zvraty. Jan Halada⁷⁶ rozdělil období mezi lety 1989–2013 do tří na sebe navazujících fází. První fází je liberalizace, která trvá do poloviny roku 1990. Stejně jako zbytek společnosti, i knižní trh se v této době rozpíná, vznikají další a další nakladatelství.⁷⁷ Část prvenství si nese do dnešních dní existující nakladatelství Paseka. Vedle nových knih nových nakladatelství proniká na trh také exilová literatura. Specifikem doby je nadšení,

---

⁷³ TRÁVNÍČEK, Jiří – ŠIMEČEK, Zdeněk. *Knihy kupovati...*, s. 366–369.

⁷⁴ Tamtéž, s. 369

⁷⁵ Tamtéž, s. 384–385.

⁷⁶ HALADA, Jan. *Encyklopedie českých nakladatelství 1949–2006*. Praha: Libri, 2007.

⁷⁷ Zatímco ještě v listopadu 1989 fungovalo kolem 40 nakladatelství, v červnu 1990 jich již bylo přes 400, v prosinci téhož roku 1 400 a v červnu roku 1991 již okolo 2 500. Viz ŠMEJKALOVÁ, Jiřina. *Kniha. K teorii a praxi knižní kultury*. Brno: Host, 2000, s. 138.

s nímž se knihy prodávají i nakupují. Řada titulů vychází v obrovských nákladech, vzniká titul za titulem a vlastně všechny jsou okamžitě vyprodány. Knihy se navíc prodávají nejen na místech k tomu určených, ale i leckde jinde, třeba přímo z kufrů aut.⁷⁸

V druhé polovině roku se na trh již dostávají tituly a autoři, kteří byli v předlistopadové době zakázáni. Kamenná nakladatelství se musí přizpůsobovat nastalé situaci a radikálně mění plány. Tituly spojené se socialistickou minulostí jsou neprodejné a hledají se další a další trháky. Jako téma se poprvé objevuje přezaměstnanost. Nová doba si žádá sice více rychlosti, ale méně pečlivosti. Heslem doby se dokonce i v literatuře a jejím vydávání stává efektivnost.

Následující období prohlubuje problémy přicházející s radikální změnou. Starý systém ještě pořád existuje, pod národním podnikem Kniha existují prodejny, které se musí řídit svazujícími pravidly a vinou setrvačnosti se také dostávají na pulty neprodejné knihy. Právě tehdy vzniká termín „neprůchodnost knih“, které neužitečně zaplňují sklady. Na druhé straně vznikají nová knihkupectví, pochopitelně soukromá. A jejich vznik je provázen nejen všudypřítomnou a jak se zdá, stále ještě se stupňující euforií, ale také adaptabilita, efektivita, ochota zkoušet nové. Někdy ovšem na úkor kvality. Čtenářský zájem je nicméně neuvěřitelný a svým způsobem z hlediska historie neopakovatelný. Svě o tom ví i odvětví polygrafie, která kapacitně, ale ani technicky, není na novou dobu absolutně připraveno.⁷⁹ Na druhou stranu přináší tento zájem zisky znásobené monopolním postavením několika tiskáren v zemi.

Do podoby oboru zasáhla i tzv. malá privatizace. Národní podnik Kniha přichází o řadu prodejen, které tak přestávají plnit svou distribuční funkci. Komplikuje se prodej knih, které se hromadí ve skladech kam putují navíc i zásoby z restituovaných prodejen. Tyto knihy jsou shromážděny v nejrůznějších bramborárnách, halách, zemědělských skladech a postupně jsou posílány do oběhu za velmi nízké ceny. Tato druhá fáze trvala od druhé poloviny roku 1990 až do konce roku 1991.⁸⁰

Třetí fázi je možné datovat od roku 1992 až do ustálení situace před novými výzvami současnosti. Jan Halada tuto fázi nazývá stabilizační, pro níž je

---

⁷⁸ TRÁVNÍČEK, Jiří – ŠIMEČEK, Zdeněk. *Knihy kupovati...*, s. 386.

⁷⁹ ŠMEJKAL, Václav. Kniha, výdaj člověka. *Ekonom*. 1995. Roč. 39, č. 10. s. 29–33.

⁸⁰ TRÁVNÍČEK, Jiří – ŠIMEČEK, Zdeněk. *Knihy kupovati...*, s. 389.

charakteristické nasycení trhu. Snižují se náklady, z desítek tisíc na tisíce, a nakonec na stovky. Symbolem doby se stává nadprodukce a zbytkové náklady, občas větší než objem prodaných knih. Jsou známy případy, kdy se nakladatel zbavoval nákladu doslova za korunu na paletu. Obrovské množství titulů se stalo běžným, dodnes trvajícím jevem.⁸¹ Knihkupci i nakladatelé již nevystačili s krátkodobou strategií rychlého výtisku, ale museli přejít na střednědobou strategii. Doba se stává fatální pro zavedená kamenná nakladatelství, která nedokázala přežít ve změněných podmínkách. Knižní trh se stabilizuje jen velmi pomalu. Knihy vycházejí v obrovské, ale vlastně kontraproduktivní, nabídkové šíři. Nová nakladatelství i nové tituly znamenají také změnu přístupu. Ještě před rokem stačilo knihu vydat a o víc se nebylo třeba starat, ve třetí fázi už je nutné zákazníky lákat, a to nejen na bestsellery, ale také na různé slevy, kampaně nebo prodejní bonusy. Celému odvětví chybí širší strategie, změny, které se dějí jsou živelné.⁸²

Tato fáze je také propojena se silící digitalizací, která se dostává do všech výrobních fází knihy a končí až u samotného čtenáře. Domácí produkce je vydávána převážně ze systému grantů ministerstva kultury, Českého literárního fondu a regionálních orgánů. Čtenářský zájem je stále více propojen se světovými trendy (Harry Potter, Dan Brown, upířská tematika či severské krimi), globalizace tak dorazila i na český knižní trh. Také se postupně začíná formovat rozdíl mezi tzv. módními výstřelky a prodejními „trvankami“.⁸³ Od poloviny devadesátých let se pozvolna objevují regulační a stabilizační tendence a v roce 1996 vešel v platnost zákon stanovující základní údaje, jež se mají uvádět v tiráži. Přestože z počátku nebyl příliš respektován, postupem času se disciplinovanost nakladatelů začala zvyšovat. Více také fungovalo odevzdávání povinných výtisků a knihy se nově začaly označovat speciálním ISBN kódem.⁸⁴

2.2 Vývoj antikvariátů po roce 1945

Vraťme se však nyní k v úvodu historického kontextu zmiňovaným antikvariátům, které – obdobně jako knižní kultura – prošly po roce 1945 zásadní proměnou. Valná

---

⁸¹ Viz např. TRÁVNÍČEK, Jiří. *Knihy a jejich lidé: Čtenářské životopisy*. Brno: Host. 2013.

⁸² ŠMEJKALOVÁ, Jiřina. *Knihy*, s. 138.

⁸³ TRÁVNÍČEK, Jiří – ŠIMEČEK, Zdeněk: *Knihy kupovati...*, s. 392.

⁸⁴ ŠMEJKALOVÁ, Jiřina. *Knihy*, s. 153–161.

většina velkých nakladatelství a s nimi spojených antikvariátů byla zestátněna, zatímco menší obchody byly postupně zavírány či znárodněny.⁸⁵ Šíření antikvárních knih bylo nově monopolizováno vyhláškou ministra informací a osvěty ze dne 10. listopadu 1949 „o rozšiřování antikvárních neperiodických publikací“. Z počátku byl správou pověřen podnik ORBIS v Praze, po roce 1948 byl ORBIS správcem Ústředního antikvariátu. Po roce 1956 ovšem tuto agendu převzal národní podnik (n. p.) Kniha.⁸⁶

Stejně jako ostatní odvětví byl obchod antikvariátními knihami centralizován. N. p. Kniha sídlil v Praze a pobočky měl v každém krajském městě. Mimopražské antikvariáty zásoboval n. p. Knižní velkoobchodní,⁸⁷ zatímco centrální výkup byl opět v Praze. Velmi často se v tomto dlouhém řetězu známých a příbuzných stalo, že se do mimopražských antikvariátů nakonec žádné zajímavé knihy nedostaly.⁸⁸ Antikvariáty, vedle výkupu a prodeje knih, zajišťovaly také nabídku knih pro export. Určitým paradoxem bylo, že existovaly dvě antikvární sítě. Jedna byla součástí n. p. Kniha, která jak jsem již zmiňovala, měla na starosti běžný odbyt knih pro domácí trh. Druhá, spadající pod Knižní velkoobchod, byla zaměřena na vývoz knih do zahraničí. Spolupracovala s podnikem zahraničního obchodu Artia,⁸⁹ kde nabízela prodej duplikátů z rušených knihoven a z konfiskátů. Prodej knih do zahraničí tvořil v obratu antikvariátu podstatnou položku. O výkup a prodej se starala pevná síť prodejen. V Praze fungovaly čtyři prodejny pro cizince a specializovaný antikvariát grafiky a hudebních děl.⁹⁰

Počet antikvariátů v Praze se v průběhu let neustále měnil. Nové vznikaly, jiné zanikaly či se přesouvaly, nikdy však nepřekročil číslo deset.⁹¹ Antikvariáty se také

---

⁸⁵ SCHICK, Jan. *Historie a vývoj antikvariátu v českých zemích 1. Čtenář*. 2010. Roč. 62, č. 7–8. str. 79–85.

⁸⁶ PŘIBÁŇ, Michal. *Česká literární nakladatelství 1949–1989*. Praha: Academia, 2014, s. 345–385.

⁸⁷ Podobná struktura vznikala i na Slovensku, zde se ustanovil n. p. Slovenská kniha a n. p. Slovenský knižný velkoobchod, odbor antikvariát. Oba slovenské podniky měly sídlo v Bratislavě. Podrobněji viz. KOVANDA, Antonín. *Antikvariát*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972.

⁸⁸ SCHICK, Jan. *Historie a vývoj antikvariátu v českých zemích 1*, s. 82.

⁸⁹ Podnik zahraničního obchodu Artia byl založen v roce 1953 a spadal do kompetence ministerstva zahraničního obchodu. Nakladatelství bylo jednou z tzv. obchodních skupin široce strukturovaného podniku. Nakladatelství se členilo na pět obchodních referátů: anglický, německý, skandinávský, románský a referát pro socialistické země. Nakladatelství v nezměněné podobě fungovalo až do 12. června 1990, kdy bylo nakladatelství převedeno pod ministerstvo kultury a vyčleněno z Artia, současně se muselo vzdát svého názvu a nově založená akciová společnost pro zahraniční obchod se vzdala nakladatelské činnosti. Dne 28. června 1990 pak založil bývalý obchodní ředitel nakladatelství Zdeněk Pavlík vlastní nakladatelství Aventinum a celé původní nakladatelství Artia odkoupil. Viz PŘIBÁŇ, Michal. *Česká literární nakladatelství 1949–1989*, s. 50–58.

⁹⁰ KOVANDA, Antonín. *Antikvariát*, s. 18.

⁹¹ SCHICK, Jan, *Historie a vývoj antikvariátu v českých zemích 1*, s. 80.

přizpůsobovaly novým podmínkám. Toto období bylo pro pohyb antikvariátních knih zásadní. V souvislosti s procesy vedenými proti klášterům se objevily celé rozsáhlé knihovny, často velmi cenné. Ani to však nezabránilo barbarskému jednání, při kterém bylo mnoho cenných titulů navždy ztraceno ve sběrných surovinách. Zdrojem dalších zajímavých knižních titulů potom byla emigrace. Antikvariáty se nezbytně musely přizpůsobit novým podmínkám a hledat způsoby, jak přežít a zachovat kulturní dědictví.⁹²

Jak jsem již zmiňovala, od roku 1952 byl n. p. Kniha jediným podnikem pověřeným rozšiřováním literatury. Byl řízen samostatným odborem, pod který spadal odbytový, ideový a revizní referát, dále samostatná účtárna, propagace a nákup pro mimopražské prodejny, středisko pro výkup zbytků nákladů a ústřední sklad pro zásobování knihoven. První větší reorganizace nastala teprve v roce 1960, kdy byla tato agenda podstatně zjednodušena, samostatný odbor byl zrušen a všechny jeho složky byly včleněny do ústředních administrativních složek podnikových ředitelství. Nově vyřizoval v jednotlivých krajích veškerou odbornou agendu referent pro Antikvariát a v krajích s malým počtem prodejen pouze odbytový referent pro běžný knižní sortiment. Za ideovou náplň činnosti prodejny odpovídal její vedoucí. Cenovou politiku měl na starosti až do roku 1968 odbor Antikvariát při n. p. Knižní velkoobchod. Národní podniky Kniha byly obchodním zařízením krajských národních výborů, které jsou vrcholnou organizací pro personální agendu, mzdové otázky, zřizování či rušení prodejen, jmenování či odvolávání ředitele podniku apod.⁹³ Antikvariát Československé socialistické republiky se podle dobových názorů vypracoval díky své odborné činnosti i organizačním uspořádáním na přední vedoucí místo, což bylo zdůvodňováno také geografickou polohou, která umožňovala knihkupcům a antikvářům snazší styk se státy s „vyspělou knižní kulturou“.⁹⁴

Antikvariáty se v tomto období mimo Prahu nacházely v Plzni, Klatovech, Karlových Varech, Mostě, Ústí nad Labem, Teplicích, Lounech, Liberci, Jablonci, Náchodě, Hradci Králové, Pardubicích, Českých Budějovicích a Táboře. Na Moravě se nacházely dvě prodejny v Brně, dále v Ostravě, Opavě, Olomouci, Kroměříži,

---

⁹² SCHICK, Jan, *Historie a vývoj antikvariátu v českých zemích 1*, str. 82.

⁹³ Výjimkou byla tzv. účelová zařízení, tj. reprezentační knihkupectví některých nakladatelství.

⁹⁴ KOVANDA, Antonín. *Antikvariát*, s. 27–29.

Jihlavě, Znojmě, Hodoníně, Zlíně a Uherském Hradišti. Na Slovensku se nacházely prodejny v Bratislavě, Žilině, Banské Bystrici, Nitře, Trnavě a Košicích.⁹⁵

K větším změnám docházelo až v osmdesátých letech, kdy již bylo cítit jisté politické uvolnění. Dokonce i n. p. Kniha začal v této době prosazovat umírněná opatření, přičemž jedno z nich správu antikvariátu velice usnadnilo. Jednalo se o zrušení povinnosti opatřovat šestimístnou signaturou knihy a předměty levnější než dvacet korun (které tvořily v antikvariátech většinu). Na toto nařízení vzpomíná i jeden zaměstnanec: „Obchodům velmi ztěžovalo práci vyčlenit pracovníky speciálně na psaní signatur, když se například koupila sbírka pohledů o 20 000 kusech, které stály jednotlivě padesát haléřů, každý kus musel být touto signaturou označen. Taková práce zaměstnala dva lidi na tři pracovní dny.“⁹⁶

2.3 Exkurs do empirické části: Antikvariáty před rokem 1989

2.3.1 Antikvariáty pod n. p. Kniha

Jak již bylo uvedeno na začátku této práce, zvolené téma se logicky dotýká i období před rokem 1989, kdy jen v Praze fungovalo kolem sedmi antikvariátů, které byly spravovány n. p. Kniha. Právě s prací v některých z nich před rokem 1989 mají zkušenosti tři z osmi narátorů. Z tohoto důvodu je také v této části Historického kontextu již pracováno s pamětnickými reflexemi.

Eva Kozáková nejprve prošla několika antikvariáty, než začala pracovat na Václavském náměstí pod panem Jaroslavem Jirsou, po němž antikvariát převzala a vedla jej i po jeho přesunutí do Myslíkovy ulice. Jan Placák byl zaměstnancem antikvariátu v Luxoru pod vedením pana Jirsy a Jan Schick byl při studiích na praxi v antikvariátu v ulici Dlážďená. Všichni tři narátoři v práci antikváře pokračovali i po listopadových událostech. Paní Kozáková přebírala antikvariát v Myslíkově od n. p. Kniha, Jan Placák otevřel nový antikvariát v Betlémské ulici s názvem Ztichlá klika a Jan Schick zahájil provoz antikvariátu v ulici Valentinská. Zajímalo mě, co je motivovalo k tomu v oboru zůstat, proč si vybrali podnikání se starými knihami ještě před rokem 1989 a proč u něj setrvali i v následujících letech.

---

⁹⁵ Tamtéž, s. 29.

⁹⁶ SCHICK, Jan. Historie a vývoj antikvariátu v českých zemích 1, s. 84.

Narátorka Eva Kozáková si práci se starými knihami vybrala v sedmdesátých letech kvůli určité svobodě, kterou toto odvětví nabízelo. Jak sama řekla, jejím snem bylo dostat se na pozici vedoucí antikvariátu, která by jí poskytovala určitou nezávislost: „*Antikváři většinou pracovali v tom svém antikvariátu, i když byl vlastněn n. p. Kniha. Důvod, proč jsem do toho oboru šla byl, že si to člověk spravuje po svém, rozhoduje po svém a dělá si vlastní politiku: Co bude a nebude prodávat, co bude nebo nebude dávat do výlohy. Každé knihkupectví či antikvariát byla samostatná jednotka, která odevzdávala papíry, zodpovídala se majetkově podniku, ale pokud jste splnila předepsané plány, které byly navrženy realisticky a člověk nedělal nějaké úplné voloviny, tak byl samostatnou jednotkou.*“⁹⁷

Narátorka upřednostnila antikvariát před prací v klasickém knihkupectví i z toho důvodu, že v knihkupectví se vedoucí často střídali, na rozdíl od antikvariátů, kde: „*ten starý pán sloužil na doživotí, to byla ta má původní úvaha, že v antikvariátu budu muset počkat až ten pán, co tomu vévodí, někam odejde. Pak to převezme ten druhý nejstarší a tak dále. Kdežto v knihkupectvích, tam se to střídalo rychleji.*“⁹⁸

Poté, co paní Kozáková převzala vedení nad antikvariátem Luxor na Václavském náměstí, mohla zhodnotit i spolupráci s n. p. Kniha, který jak vzpomíná byl vždy nápomocný. Z narátorčina vyprávění bylo zřejmé, že na toto období svého života je pyšná. Vzpomínala, jak po převzetí obchodu překračovala plán a antikvariát si vedl dobře, a to i za cenu osobních ústupků, kdy byla nucena zůstat v práci dlouho do noci. Byla také pyšná, že antikvariát převzala již v relativně mladém věku, bylo jí teprve kolem třiceti.⁹⁹ Podnik jí pomáhal i s chodem prodejny: „*podnik ty prodejny nešněroval, nebuzeroval, byl i nápomocný. Podnik byl tenkrát dobrý, protože část těch kontrol jsem mu mohla hodit na krk a pak mi volala paní z účtárny, že tam mám blbě sečtený sloupec. Šlo o blbosti, ale pak v celkovém kontextu, by se mi to někde vzpříčilo.*“¹⁰⁰

Vedoucí antikvariátu měl sice určitou míru autonomie, ovšem i on narážel na dobové nedostatky centrálního plánování. Všichni narátoři shodně vzpomínají na situaci, která v antikvariátech nastávala pravidelně od října či listopadu a trvala až do

---

⁹⁷ Rozhovor s Evou Kozákovou vedla Eliška Bartůňková, Praha, 5. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

⁹⁸ Tamtéž.

⁹⁹ Tamtéž.

¹⁰⁰ Tamtéž.

konce roku. V tomto období byly obvykle vyčerpány všechny přidělené peníze a musel být, proto zastaven výkup knih. Pan Luděk Svoboda vzpomíná v této souvislosti na dobu, kdy pracoval v antikvariátu v Dlážděné ulici: „Bylo období kolem Vánoc, kdy se sklad vyprázdnil, regály zely prázdnotou a kolem dokola byla ve výši očí jedna přihrádka se zbytkem přebraných knih. Říkali jsme tomu čára ponoru. Zákazníci neměli co koupit a ptali se, nebudeme-li likvidovat.... Podle zákona schválnosti se nám v té době nabízely ty nejlepší knihy a knihovny. K našemu vzteku a žalu jsme je museli odmítnout.¹⁰¹ Také proto byly antikvariáty jedny z mála podniků, jichž se nedotkla „vánoční horečka“. Knihovny, které nebylo možno vykoupit ke konci roku byly většinou prodány na černý trh. Tato situace, jak vzpomíná Jan Schick přiváděla zaměstnance antikvariátů téměř k šílenství. Nikdo však neměl odvalu investovat do nákupu vlastní prostředky: „Je pravda, že by to pro něj dopadlo asi špatně, určitě by se našel někdo, kdo by to ohlásil.“¹⁰²

2.3.2 Černý trh a burzovní prodej

Knihy, které se z nějakého důvodu nedostaly do antikvariátu, většinou končily na pololegálních burzách, které fungovaly paralelně s antikvariáty. V Praze byla centra tohoto burzovního prodeje v domě Kovoprůmyslu na Smíchově, v KD Barikádníků a později na Spartě a v Buštěhradě.¹⁰³ Před každým antikvariátem běžně ráno stály fronty zákazníků a mezi nimi i mnoho překupníků, protože antikvariáty běžně doplňovaly zboží ráno před otevřením. Překupníci obvykle během týdne skupovali knihy po antikvariátech a zároveň před nimi odchyťovali lidi, kteří přicházeli do antikvariátů knihy nabídnout, aby od nich nakoupili nedostatkové tituly. Tyto knihy pak s velkým ziskem prodávali na burzách. Největší poptávka byla po titulech se sběratelskou tematikou (např. válečné knihy, dobrodružné či detektivky).¹⁰⁴

Na tuto éru vzpomíná i mladší generace narátorů, včetně Dana Kurovce, který jak sám říká, teprve na burzách pochopil princip obchodu: „Já se přes jednoho RAF letce dostal k zájmu o letectví, to přerostlo i k lásce k modelařině. No a k tomu člověk potřeboval ty knihy, které samozřejmě nebyly, a tak jsem začal navštěvovat burzy. Ty

---

¹⁰¹ SVOBODA, Luděk. *Antikvariát a já*, s. 130–131.

¹⁰² SCHICK, Jan, *Historie a vývoj antikvariátu v českých zemích 2. Čtenář*. 2010. Roč. 62, č. 9, s. 322.

¹⁰³ Tamtéž, s. 325.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 325–326.

*byly pololegální. Nevědělo se, co se na nich přesně prodávalo, ale lidé tam prodávali věci z druhé ruky, které člověk v obchodu nenašel. Tam se tvořil i můj obchodní duch, protože jsem se tam učil cenu peněz, jak si na ty dané věci vydělat možností překupu zboží. Koupím něco, co už třeba mám, koupím to za výhodnou cenu, a později to prodám za víc. Tuhle činnost jsem rozvíjel od svých 12 let do 18 let, kdy jsem se věnoval těm burzám a s tím rostl i zájem o knihy.*¹⁰⁵

Pře prodej antikvárních knih neprobíhal jen na burzách, ale knihy mířily i do zahraničí, občas i vinou málo proškolených zaměstnanců. Jednou z činností v antikvariátu, kterou většinou zajišťovali učňové, bylo totiž právě oceňování knih. Ze vzpomínek Jana Schicka na antikvariát v Dlážděné se dozvídáme, že tuto činnost pro antikvariát většinou dělali „oblíbenci“ paní vedoucí, bez ohledu na zkušenosti. V praxi to probíhalo tak, že knihy, které lidé do antikvariátu přinášeli na výkup, se hromadily na jednom místě, kam byl poslán učeň, který bez větších znalostí knížky oceňoval a ceny pak následně již nikdo nekontroloval: „Proto bylo vždy tolik zájemců u těch regálů s levnými knihami, protože tam se občas našla kniha za pět korun, která by dnes měla cenu desítek tisíc. Tam vyloženě čekali zájemci jak supové, až se to dá do regálů a o ty knihy se i prali. Hned ty knihy druhý den byly na různých burzách nebo jely do Ameriky do aukcí.“¹⁰⁶

2.3.3 Antikvariáty a StB

Antikvariáty měly v rámci n. p. Kniha zvláštní postavení. Vždy plnily plán a byly výdělečné, také zprostředkovávaly prodej starých a vzácných tisků do zahraničí. Pokud splňovaly základní podmínky, měly poměrně volnou ruku ve své správě a v řízení. Na druhou stranu to ale byla určitá centra intelektuální vzdělanosti, a tak je logické, že se kolem nich začali pohybovat lidé určitého smýšlení. V sedmdesátých letech se některé antikvariáty staly místem pro neformální setkávání přívrženců Charty 77, několik chartistů bylo v antikvariátech i mezi zaměstnanci, proto se prodejny dostaly záhy i do hledáčku státní bezpečnosti (StB).

Ve zmiňovaném antikvariátu na Václavském náměstí pod vedením pana Jaroslava Jirsy byli zaměstnáni dva chartisté, včetně Jana Placáka, který se tam dostal

---

¹⁰⁵ Rozhovor s Danem Kurovcem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 11. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

¹⁰⁶ Rozhovor s Janem Schickem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 30. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

víceméně náhodou poté, co sabotoval odvod na vojnu a získal modrou knížku. Lékař mu posléze nabídl místo v antikvariátu. Pan Jirsa následně převzal antikvariát v Ječné a Jana Placáka učinil svým zástupcem: „*Když jsem mu říkal, že to není moc dobrý rozhodnutí, protože jsem signatář Charty, pan Jirsa řekl že to nevadí, že to ustojíme. Nelíbilo se to samozřejmě StB, tak kontaktovali n. p. Kniha a byl jsem vyhozen z toho místa a vypadalo to, že se ocitnu ve skladu učebnic v Hájích.*“¹⁰⁷

Jan Placák nakonec nastoupil do antikvariátu u Karlova mostu, což byl nejprestižnější pražský antikvariát specializovaný na staré tisky: „*Najednou podnikový ředitelství rozhodlo, že nastoupím do Karlovky s tím, že nesmím přijít do kontaktu s lidmi, což bylo pro mě úžasný, protože jsem nemusel obsluhovat zákazníky a seděl jsem nahoře v prvním patře a prohlížel jsem si knížky a katalogy a podílel jsem se pak na nákupech.*“¹⁰⁸ Narátor byl po podepsání Charty 77 několikrát vyslýchán StB, která při výsleších operovala i s tím, že narátor rozkrádá majetek antikvariátu.

Narátoři se shodují na tom, že jedním z možných důvodů, proč v antikvariátu byly umístováni chartisté, byl nízký příjem: „*V té době v antikvariátě to nebyla nejlépe placená práce. Moc lidí se tam nehrnulo. Většina kolegů byly velmi zajímavý osobnosti, šlechtici, pracovala se mnou třeba hraběnka Štenberková.*“¹⁰⁹ Špatnou finanční situaci potvrzuje i Jan Schick, který jako učeň, pracující v rámci praxí v Dlážděné na konci osmdesátých let, dostával měsíčně tolik, že si mohl, jak sám říká: „*12krát koupit jídlo z automatu Družba. Kdo potřeboval uživit rodinu, tak musel pracovat jinde.*“¹¹⁰ Lépe byly v antikvariátu honorovány vedoucí pozice, kde byla větší hmotná zodpovědnost, nicméně do vedoucích pozic se nedostal nikdo, kdo by nebyl řádně prověřen.

Jako druhý důvod se nabízí možnost kontroly: „*Myslím si, že je [chartisty] chtěli mít někde, aby byly pod dohledem, mimo hlavní zónu veřejnosti. To znamená, že je poslali někam, kde na ně stejně někdo dohlížel, ať už to věděli nebo nevěděli. Tvořily se tam odbojové skupinky, ale nemyslím si, že by o nich režim nevěděl.*“¹¹¹

Z rozhovorů s narátory byly zřejmé určité rozpaky, když se rozhovor stočil na konfidenty státní bezpečnosti, narátoři vzpomínali, že se po roce 1989 ukázalo, že

---

¹⁰⁷ Rozhovor s Janem Placákem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 12. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

¹⁰⁸ Tamtéž.

¹⁰⁹ Tamtéž.

¹¹⁰ Rozhovor s Janem Schickem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 30. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

¹¹¹ Tamtéž.

někteří kolegové či stálí zákazníci byli udavači:¹¹² „*Dlážděná byla prolezlá StB, chodili tam jako zákazníci a já osobně si myslím, že i mezi námi prodavači tam byli, ale nechci to radši specifikovat, abych někomu nekřivdil.*“¹¹³

2.3.4 Seznamy literatury nevhodné k dalšímu rozšiřování

Důvodem pro zvýšený dohled StB nad antikvariáty nebyli pouze zaměstnanci, ale také možný záchyt zakázané literatury. Stejně jako procházely knihovny pravidelnou očistou od zakázaných knih, tak i antikvariáty nesměly znovu prodávat určité tituly. Jejich úkolem bylo nevhodnou literaturu vykupovat ale dále nešířit.¹¹⁴ Seznamy zakázané, nebo spíše nevhodné literatury, se ukázaly být v rámci rozhovorů velkým tématem. Seznamy existovaly, ale z narátorů s nimi málokdo přišel do styku.

Jednou z výjimek je paní Kozáková, která situaci popisovala takto: „*Tomu jsme se smáli. To, jsme měli jako knížku pro zasmání. Tam byly naprosto nesmysly. To byl výplod chorobného mozku. Vyžadovat něco, co není specifikované, záleží na snaživosti dotyčného. A nedá se říct, že by se u antikváře ta snaživost jakýmkoliv způsobem vyskytovala.*“¹¹⁵ Bylo tedy opět na uvážení a iniciativě zaměstnanců, které knihy považovali za nevhodné a vyřazovali je. Výjimkou byla nacistická literatura, která byla většinou striktně vyřazována a makulována.

Paní Kozáková vzpomínala na antikváře pana Hracha, který podědil antikvariát po otci s velkou zásobou předválečných knih: „*A on říkal, že pamatoval ještě v padesátých letech, že chodili provokatéři, kteří nosili tu fašounskou literaturu, a to říkal že na to nikdo nenalít, to se okamžitě hlásilo. Nehledě na to, že každý jich měl dost a nikdo to šířit nechtěl.*“¹¹⁶ Jinak se stalo běžnou praxí – zejména od šedesátých let, kdy se na index dostávala převážně žádaná nedostatková exilová literatura –, knihy sice vykupovat, ale neodevzdávat: „*99 procent antikvářů byli vzdělaní a inteligentní lidé, takže ty dobré knihy schovávali pro své dobré přátele. Knihy se nedávaly volně do prodeje, ale pěkně se koupily a schovaly. Naštěstí boží oko, které by koukalo a udávalo, tam nebylo, takže jsme s tím naložili, jak bylo vhodné. Nedali jsme to za*

---

¹¹² Někteří narátoři tuto skutečnost uvedli až po ukončení nahrávání.

¹¹³ Rozhovor s Janem Schickem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 30. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

¹¹⁴ SCHICK, Jan, *Historie a vývoj antikvariátu v českých zemích 2*, s. 322–327.

¹¹⁵ Rozhovor s Evou Kozákovou vedla Eliška Bartůňková, Praha, 5. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

¹¹⁶ Tamtéž.

výlohu, aby nás někdo prásknul, ale schovali jsme je, pak přišli přátelé a říkali: já ty tady máš tohle, to je nádherný“, národní podnik měl zisk a kniha byla v dobrých rukou.“¹¹⁷

V rámci rozhovorů jsem pátrala i po uchovaném exempláři seznamu nevhodné literatury, ale žádný z narátorů výtisk nevlastnil. Eva Kozáková vzpomínala, že si výtisk z antikvariátu na Václavském náměstí odnesl pan Jirsa, když odtud odcházel.¹¹⁸ Pátrala jsem i u Jiřího Gruntoráda z Libri prohibiti,¹¹⁹ který mi byl sice maximálně nápomocný, ale také jeho snaha nakonec vyšla na prázdno. Seznamy literatury nevhodné k dalšímu rozšiřování proto pro mě zůstanou i nadále záhadou.

---

¹¹⁷ Tamtéž.

¹¹⁸ Tamtéž.

¹¹⁹ Emailová konverzace autorky s Jiřím Gruntorádem, 3. 2.–22. 2. 2022.

3 Empirická část

3.1 Devadesátá léta. Boom soukromého podnikání

Jak již bylo naznačeno, listopadové události roku 1989 přepsaly během krátkého času osudy většiny antikvariátů v Praze. Jakmile bylo zřejmé, že dochází k zásadním změnám, n. p. Kniha začal reagovat a snažil se pro sebe zachránit, co se dalo. Ve velkém docházelo k rušení zavedených prodejen a jejich přerozdělování mnohdy za směšných podmínek mezi vysoké náměstky podniku. Samotný podnik, zbaven majetku a aktiv, během následujících tří let zanikl.¹²⁰ Narátor Miloslav Burdátš, než se v devadesátých letech dostal do antikvariátu, pracoval pro Knižní velkoobchod, který zajišťoval zboží pro knihkupectví. Vzpomíná, že netransparentní přerozdělování majetku probíhalo v celém národním podniku: „*Malé prodejny šly do malé privatizace, většinou se změnilo na něco jiného. Někteří soudruzi, co měli ty komunistické funkce v n. p. Kniha, nemuseli do malé privatizace, těm zůstali. To byla taková ta skvadra Kanzelsberger, Fišer. Ti neprošli malou privatizací, ti si to nějak zařídili.*“¹²¹

Zkušenost s rušením prodejny z pohledu zaměstnance má narátor Jan Schick, který byl zaměstnán v antikvariátu Dlážděná až do roku 1991. Popisuje zacházení se zaměstnanci, kterých měl antikvariát většinou kolem dvaceti: „*Když n. p. Kniha byl postupně rozpuštěný – spíše postupně rozkrádaný –, tak většinu zaměstnanců přerazovali do různých komisí inventarizačních. Takže nás rozstrkávali a radši dali lidi výpověď, pak jim nemuseli dávat odstupné. Bývalí náměstci poté zprivatizovali všechny zajímavé prodejny včetně podnikové chaty, ze které pak měli penzion. Při prodeji budovy n. p. Kniha v Žitné se spoustu lidí napakovalo.*“¹²²

Jinou zkušeností si prošla paní Kozáková z antikvariátu v Myslíkově ulici, která již v době listopadových událostí byla v antikvariátu vedoucí. Vzpomíná, že se s n. p. Kniha dohodla na převodu antikvariátu do ekonomického nájmu a odkupu veškerého uskladněného zboží: „*Ten přerod jak pukalo všechno, tak jsme se opravdu s tím národním podnikem domlouvali na postupu, jak to v podstatě rozpustit, aby nevznikly škody, aby ten přechod byl plynulý, aby to bylo inteligentní.*“¹²³ V případě

---

¹²⁰ SCHICK, Jan. Historie a vývoj antikvariátu v českých zemích 1, s. 84.

¹²¹ Rozhovor s Miloslavem Burdátšem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 13. 12. 2021. Osobní archiv autorky.

¹²² Rozhovor s Janem Schickem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 30. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

¹²³ Rozhovor s Evou Kozákovou vedla Eliška Bartůňková, Praha, 5. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

paní Kozákové proběhla nejprve vstupní inventura, aby ze zainventarizoval veškerý majetek ve skladech, a poté byla vypočítána suma v netto cenách všech položek, kterou pak narátorka splácela.¹²⁴

Další ranou pro spoustu prodejen byly i probíhající restituce, které byly příčinou zániku velkého množství prodejen antikvariátů ale i běžných knihkupectví. I podnik paní Kozákové byl ohrožen restitucemi, ale nakonec na místě směla zůstat. Vzpomíná nicméně na kolegy, které takové štěstí neměli: „*kolega měl obchod v budově, která patřil železnicím a železnice to prodali a byl z toho hotel.*“¹²⁵

Vedle podniků, které během devadesátých let z různých důvodů zanikaly, vznikalo i velké množství prodejen nových. Jednalo se o obrovský boom soukromého podnikání. V Jednu chvíli bylo v Praze otevřeno přes sto prodejen s použitými knihami. Časté bylo, že si nové prodejny otvírali bývalí zaměstnanci socialistických antikvariátů, kteří rozpuštěním n. p. Kniha přišli o práci. Pro otevření vlastního antikvariátu se rozhodl i narátor Jan Placák, který jak sám říká, si díky tomu mohl vést antikvariát po svém: „*Napadlo mě to z důvodu, že jsem byl loajální šéfovi a dělal jsem věci proti přesvědčení. Když byla možnost se osamostatnit, tak jsem to začal dělat tak, jak jsem chtěl já. Vadilo mi, že jsem dělal věci, které byly proti mému přesvědčení.*“¹²⁶ Jan Placák proto otvírá nový antikvariát Ztichlá klika. Podobným vývojem si prošel i Jan Schick, který poté, co opustil antikvariát Dlážděná nejprve zakládá antikvariát s kolegou, ale kvůli sporům se úplně osamostatňuje a otvírá nový antikvariát ve Valentinské. Ale nové prodejny neotvírali jen bývalí zaměstnanci antikvariátů, velký zájem o knihy lákal i nové podnikatele v tomto oboru, kteří občas podnikali v rámci prodejny i s různými druhy sortimentu.

Běžné i v dnešní době je spojení antikvariátu a knihkupectví, neobvyklé není ani spojení antikvariátu a starožitností či rámování obrazů, ale na počátku devadesátých let bylo možné narazit i na kombinaci antikvariátu a zelinářství či květinářství. Objevovaly se i antikvariáty na velice netypických místech, oblíbené byly prodejny v kočárkárnách panelových domech, ale pan Schick vzpomíná i na umístění antikvariátu v druhém podzemním patře bývalého krytu civilní obrany v Zelenkově

---

¹²⁴ Rozhovor s Evou Kozákovou vedla Eliška Bartůňková, Praha, 5. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

¹²⁵ Tamtéž.

¹²⁶ Rozhovor s Janem Placákem, vedla Eliška Bartůňková, Praha, 12. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

ulici na Žižkově.¹²⁷ Obvyklým místem pro prodej knih byly ale i různé stánky umístěny na frekventovaných místech např. velice časté lokality byly nádražní haly nebo přímo nástupiště. Speciálním případem pak byly stánky se starými německými knihami, které byly umístěné na turistických trasách v centru Prahy (Staroměstské náměstí, Karlův most apod.).

Nové prodejny vznikali mnohdy velice rychle a improvizovaně. Na své začátky v této souvislosti vzpomíná také Jiří Tomíček, který zakládal na počátku 90. let svůj antikvariát Runa v Jablonci nad Nisou: „*S prodejnou mi pomáhali kamarádi a známí. Nejdřív byly prázdný regály, potom někde jsem šel a nějaká paní, třeba známá moji máti, koukala a řekla: pane Tomíček pojďte sem, tady tu knihovnu tu si klidně vemte! Ty nákupy pak byly úžasný já jsem ještě moc nevěděl o světě. Třeba pan farář mi povídá: tady ty knihovny, ty si klidně vem a knihy si vyber také. Takže se to pomalu plnilo.*“¹²⁸

Všichni narátoři se shodují, že devadesátá léta byla a zůstanou pro ně specifickými. Hlad po knihách po čtyřech dekádách určité cenzury literatury byl obrovský, ale velkou část tržeb měli antikváři i díky zahraničním návštěvníkům, kteří jezdili do Čech ve velkém skupovat vzácné staré knihy za pro ně směšné ceny. Zájem klientů z Německa pomohl v počátcích i Evě Kozákové, která díky těmto transakcím splatila částku za knihy národnímu podniku během jednoho roku: „*Když sem začali najíždět Němci, povedlo se mi prodat několik Meyers lexikonů za 30 tisíc, což byly neuvěřitelný pátky na těch 7,5 koruny za učebnici.*“¹²⁹ Velké množství antikvariátů se právě na převážně německou klientelu zaměřovalo. Paní Kozáková vzpomíná, že obrovský zájem z ciziny netrval dlouho: „*Boom trval dejme tomu šest let, a dneska ty antikváři, kteří na tom tenkrát založili svou prodejní strategii, tak všichni zmizely, protože ten, kdo se soustředil na Němce a zahraniční klientelu, neřkuli na veletrhy, tak dneska pláče.*“¹³⁰

Obrovské počáteční výdělky kvituje i Jan Schick, který v antikvariátu ve Valentinské ulici, jak sám říká, vydělal během prvního dne v měsíci na nájem, výdělek

---

¹²⁷ SCHICK, Jan. Historie a vývoj antikvariátu v českých zemích 1, s. 85.

¹²⁸ Rozhovor s Jiřím Tomíčkem vedla Eliška Bartůňková, Jablonec nad Nisou, 6. 9. 2021. Osobní archiv autorky.

¹²⁹ Rozhovor s Evou Kozákovou vedla Eliška Bartůňková, Praha, 5. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

¹³⁰ Tamtéž.

z druhého dne šel na výplaty a zbytek byl navíc.¹³¹ Jiné to nebylo ani v menších městech, období prosperity v devadesátých letech potvrzuje i Jiří Tomíček: „*V roce 1995 jsme opravili barák celej, zvenčí omítku a střechu. A ještě jsme byli v Americe. To bylo dobrý, teď už to není.*“¹³²

Toto období rozkvětu bylo nicméně spojeno i s určitým poklesem prestiže povolání. S knihami začali podnikat i nejrůznější překupníci, na které narátoři neradi vzpomínají. V roce 1997, tedy již po uklidnění nejvyšší vlny zájmu o knihy, byl pro *Hospodářské noviny* veden rozhovor s předsedou svazu antikvářů Petrem Meissnerem, majitelem pražského Antikvariátu U Karlova mostu, který popsal konec tohoto období jako uklidnění situace, stabilizaci cen a jejich srovnání se zahraničím. V rozhovoru upozorňoval ale také na velký problém, který se nesl celými devadesátými, kdy méně zkušené antikváři nebo ti, kteří za vidinou zisku, přeprodávali zboží z velkých krádeží. Podle Meissnera se však měl trh pročistit sám: „*To je však otázka generační, na nějakých dvacet třicet let. Jediné, co se dá dělat, je vkládat čas, peníze a námahu do budování serióznějšího podání obchodu. I to je otázka dlouhodobé snahy a dlouhodobého investování.*“¹³³ K pročistění trhu opravdu došlo, dnes je v Praze okolo čtyřiceti prodejen s antikvárním zbožím.

3.2 Digitální výzva a noví hráči na trhu

Před plošným rozšířením internetu fungovaly antikvariáty na úplně jiné bázi. Každý obchod měl svou vlastní klientelu, která se kolem něj postupem let shromažďovala. Výhodu měli zákazníci z Prahy, kde bylo antikvariátů nejvíce, a proto měli i větší rozhled. Mohli tak nabídku porovnat s nabídkou jiných obchodů, ale stále pouze v základních obrysech. Speciálním případem pak byli tzv. baťůžkáři. To byli zákazníci, většinou sběratelé, kteří nechtěli být odkázáni pouze na antikvariát ve svém okolí, a proto objížděli antikvariáty po celé zemi., ale to byly pouze výjimky. Z těchto důvodů si proto každý podnik mohl poměrně jednoduše určovat ceny sám, existovala sice příručka nazvaná *Směrné ceny antikvariátu*¹³⁴, ale uváděné ceny odpovídaly době

---

¹³¹ Rozhovor s Janem Schickem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 30. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

¹³² Rozhovor s Jiřím Tomíčkem vedla Eliška Bartůňková, Jablonec nad Nisou, 6. 9. 2021. Osobní archiv autorky.

¹³³ KLEVISOVÁ, Naďa. Pročistí se trh sám? *HN.cz* [online]. [cit. 5. 5. 2023]. Dostupné z: <https://archiv.hn.cz/c1-934286-procisti-se-trh-sam>.

¹³⁴ KOLEKTIV AUTORŮ. *Směrné ceny antikvariátu*. Praha: Knižní velkoobchod, 1965.

vydání příručky, tedy šedesátým letům 20. století. Proto příručky používány nebyly a antikvariáty oceňovaly zboží podle svých zkušeností a znalostí.

Některé cizojazyčné knihy byly dohledatelné v zahraničních aukčních katalogích *Radtke* či *Hauswedel*, ale výsledky aukcí nebyly pro antikváře vždy směrodatné: „*Aukční ceny byly samozřejmě pokřivené, protože na nich nakupovali obchodníci. Aukční ceny nejsou relevantní, ale lidé už si mohli udělat trochu přehled.*“¹³⁵ Větší porovnání nabídky a cen mezi jednotlivými ať už pražskými či mimopražskými antikvariáty prakticky nebylo možné. Proto antikvariáty spoléhaly na svůj okruh návštěvníků či na náhodné návštěvníky a turisty a dalšími způsoby nabídky knih i jiným okruhem zákazníků se příliš nezabývaly. Existovaly samozřejmě nabídkové seznamy či inzeráty v tisku, ale tento způsob inzerce nebyl příliš rentabilní. Exempláře v antikvariátu byly většinou jen po jednom exempláři a vytvoření seznamů znamenalo hodně práce navíc.¹³⁶

Ke konci devadesátých let, kdy se knižní boom již trochu zklidnil, tvořily téměř třetinu veškerého objemu obchodů transakce prováděné přímo mezi antikvariáty. Finančně silnější obchody nakupovaly ve velkém zajímavé a nedostatkové tituly u kolegů, kteří neměli velkou možnost odbytu, třeba kvůli poloze obchodu. Většinou se to vztahovalo na malá města. Ale nejednalo se jen o nákupy pražských antikvariátů v menších městech, ale obchodovalo se i mezi pražskými antikvariáty navzájem. Velká část mladší generace antikvářů (zejména ti co neměli zkušenosti z antikvariátů ještě před rokem 1989 či služebně mladší) začínala právě tímto překupnictvím.

Na tyto překupníky, nikoliv však antikváře, vzpomínali všichni narátoři s určitým despektem: „*Pak je člověk, kterého nesnášíme všichni. Potomek pana Kortéze, ten překupník a šmejd. Mistr Kortéz, ten chodí po všech antikvariátech a skupuje, protože mi se snažíme dávat takový ceny, aby to bylo pro lidi přijatelný a on to skupuje a dává na to příšerný cifry. A takhle vlastně začal.*“¹³⁷

Rozšíření internetu zásadně změnilo fungování většiny obchodů včetně antikvariátů, přestože se do antikvárního prostředí v českých poměrech prosazoval relativně pomalu. Zajímavé bylo sledovat, kolik antikvariátů si přivlastňovalo prvenství prodeje přes internet. O tom, že na síti prodávali jako jedni z prvních se

---

¹³⁵ Rozhovor s Janem Schickem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 30. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

¹³⁶ SCHICK, Jan, *Historie a vývoj antikvariátu v českých zemích 2*, s. 326.

¹³⁷ Rozhovor s Evou Kozákovou vedla Eliška Bartůňková, Praha 5. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

zmínilo několik narátorů. Jako jeden ze skutečně prvních antikvariátů se na internetu objevil i antikvariát Kant, pod vedením Miloslava Burdátše, který na zavádění internetu vzpomíná jako na konec jedné éry: *„Zlatou éru antikvariátů zakončil volný internet, pokud byl internet takový ten vytáček a drahý, tak to nás ještě neohrožovalo, ale jak přišel ten volný, že každý může na internetu, co chce, tak už to přestal být takový byznys jako v těch 90. letech. Já si pamatuji, že jsme byli jedni z prvních na té stránce Atlas, kde byly všechny internetové obchody v Česku a už psali, že je jich 654. V rubrice antikvariáty byl Antikvariát U Karlova mostu a Antikvariát Kant, a myslím Antikvariát Fryč.*¹³⁸

Obchodování na internetu začínalo pomalu, nejprve nabídkovými seznamy, kdy šlo pouze o informaci, že kniha je na prodej a k informaci byl přiložen kontaktní údaj: *„Zjistil jsem, že to existuje a bude se přes to dát něco prodat. Takže poprvé vyfotil něco člověk, popsal a řekl ať si pošlou email, pokud mají zájem. Konkurence žádná a co se tam dalo, to se prodalo.*¹³⁹ Prvním větším internetovým projektem, který vznikl v roce 2000 byla internetová stránka tří pražských antikvariátů provozovaných jedním majitelem, antikvářem Tomášem Maděrou.¹⁴⁰ Tento projekt byl a stále je objemem online nabízených knih a grafik největším českým antikvariátem.

Jak se internet postupně prosazoval i do menších antikvariátů a do ostatních oblastí republiky, ceny zajímavých knih se srovnaly. Zákazník již nemusel obcházet desítky antikvariátů po celé republice, aby našel knihu, kterou hledá, což byla předtím běžná praxe. Nově stačilo objednat knihu na internetu a případně si ji nechat poslat až domů. Dnes už funguje jen posledních pár obchodů bez webových stránek či internetového prodeje. Tito poslední mohykáni by se dali spočítat na prstech jedné ruky. Jedním z nich je i Jiří Tomíček z Antikvariátu Runa v Jablonci nad Nisou, který nejprve internetový obchod zaváděl: *„No, nejprve jsem ho vybudoval, ale pak jsem to zničil. To tady byl klasický počítač. Tak jsem to tam všechno narval a pak jsem to aktualizoval a pak jsem si říkal ne, nic takového. Možná by za to bylo víc peněz, ale to by bylo s tím posiláním. Já jsem syn pošťáka a na poštu se mi nechce pořád lítat.“*¹⁴¹

---

¹³⁸ Rozhovor s Miloslavem Burdátšem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 13. 12. 2021. Osobní archiv autorky.

¹³⁹ Tamtéž.

¹⁴⁰ Rozhovor s Tomášem Maděrou vedla Eliška Bartůňková, Praha, 6. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

¹⁴¹ Rozhovor s Jiřím Tomíčkem vedla Eliška Bartůňková, Jablonec nad Nisou, 6. 9. 2021. Osobní archiv autorky.

Situace pana Tomíčka je ale jiná, je již v důchodovém věku a antikvariát si nechává spíše jako koníček a možnost přivýdělku.

Nově vzniklé pražské antikvariáty už zaváděly internetový prodej prakticky současně s prodejnou. Navíc internet se velice rychle vyvíjel: od nabídkových seznamů ke klasickým e-shopům až po placení kartou online či k responsivním webovým stránkám uzpůsobeným pro prohlížení na chytrých telefonech. Obchod se přizpůsoboval pohodlí zákazníků, a to se stalo hnacím motorem pro jeho další zdokonalování: *„Internetový obchod jsme zavedli hned, jak jsme to tu otevřeli. To už nebylo možný bez internetu. Sice ne všechny knížky byly na netu, to je pravda, do té doby jsme ty stránky už čtyřikrát předělávali, aby odpovídali, ale bez internetu to už obecně není možný.“*¹⁴²

Internet současně otevřel možnost prodávat nejen po Česku, ale i do zahraničí. Miloslav Burdátš vzpomíná, že první knihu, kterou prodal přes internet, rovnou posílal do Spojených států. Jednalo se o první vydání Kafkova románu *Proces*.¹⁴³ Dnes je prodej do zahraničí běžnou praxí a české antikvární knihy se prodávají do celého světa. První podzemní antikvariát pod vedením Michala Hully pravidelně posílá knihy např. do Japonska, kde je velký zájem o české pohádky či knihy o designu.¹⁴⁴

Trend nákupu knih přes internet má v zahraničí větší tradici než u nás. Velice brzy vznikly celosvětové knižní sítě, z nichž se daly knihy objednat prakticky odkudkoliv. V anglicky mluvícím světě se jedná o Amazon, Abebooks nebo Ilib. Pro český knižní trh je velice důležitý německý portál ChooseBooks.¹⁴⁵ Ale i tato možnost skýtá jistá úskalí. Citelnou ranou pro antikváře byl v tomto počátečním období nejspíše systém knižních aukcí na platformě Ebay či Aukro. Tyto platformy otevřely dveře všem, kteří chtěli prodat či koupit vzácnější knihy – antikváře jako prostředníka najednou nebylo potřeba: *„Aukro najednou umožnilo kdekomu prodávat staré knihy. Do té doby inzeráty nikdo nečetl, Aukro to umožnilo. Ze začátku se nic neplatilo, všechno bylo zadarmo, a najednou ty lidi začali zjišťovat, proč to mám nosit do*

---

¹⁴² Rozhovor s Michalem Hullou vedla Eliška Bartůňková, Praha, 16. 12. 2021. Osobní archiv autorky.

¹⁴³ Rozhovor s Miloslavem Burdátšem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 13. 12. 2021. Osobní archiv autorky.

¹⁴⁴ Rozhovor s Michalem Hullou vedla Eliška Bartůňková, Praha, 16. 12. 2021. Osobní archiv autorky.

¹⁴⁵ SCHICK, Jan, Historie a vývoj antikvariátu v českých zemích 2, s. 327.

antikvariátu, když si to můžu prodat sám.“¹⁴⁶ Jan Schick považuje za jeden ze základů úspěchu internetových dražeb na těchto portálech také lidskou soutěživost: „*Kolikrát se my antikváři podivujeme nad tím, že lidé jsou ochotni zaplatit i několik tisíc korun za knihu, kterou nedokážeme na prodejních i přes všechnu snahu prodat za pár stovek.*“¹⁴⁷

Exkluzivita antikvářského řemesla byla i nadále oslabována a narátoři při vzpomínkách na přelom tisíciletí vzpomínají právě na různé podvodníky a překupníky, pro něž se v důsledku rozšíření internetu podmínky stále zlepšovaly. Nebylo výjimkou, že překupníci skupovali celé knihovny vzácných knih za pár korun, vyměnili SIM kartu v telefonu a už je nikdo nikdy nedohledal. Jak říká pan Miloslav Burdátš, takové praktiky si antikvariát se zavedenou adresou prostě nemohl dovolit.¹⁴⁸

Další pomyslnou ranou pro exkluzivitu podnikání byl (z počátku zajímavý projekt) *Můj antikvariát*, jehož cílem bylo sjednotit veškeré antikvariáty pod jednou internetovou stránkou. Myšlenka se z počátku líbila i samotným narátorům, ale pod doménu nakonec její majitel začal zařazovat prakticky všechny subjekty, které nabízely možnost sehnat staré knihy, včetně sběrných surovin. Projekt zklamal i pana Burdátše, který podepisoval listinu zapojených účastníků jako šestý: „*Vadilo mi, že se za antikvariát považoval kdekdo i se sklepní kójí, a tvrdil o sobě, že je antikvariát. Jak já mám být na seznamu antikvariátu a pode mnou jsou sběrné suroviny, které to vytahují z popelnic. No, takže nerad jsem v tomhle společenství prapodivných lidí. On chtěl, aby jich tam bylo co nejvíc*“¹⁴⁹

Stavovskou čest obecně lze považovat za jeden ze silných motivů pro jednání narátorů. Z jejich výpovědí je zřejmé, že jsou rádi, když se jejich živnost dělá „dobře“ a „správně“ – tj. pokud vysoká úroveň, kterou antikvařina měla již před rokem 1989, zůstává zachována. Několik narátorů právě z řad příslušníků této staré generace, kteří dobu před rokem 1989 zažili, mluví o antikvařině jako o „službě lidem“. Jejich posláním je, aby se kniha vždy dostala do těch správných rukou. Pan Jiří Tomíček vzpomínal, když na aukci v Praze prodával knihu s kresbami Josefa Šímy: „*To mi pak*

---

¹⁴⁶ Rozhovor s Miloslavem Burdátšem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 13. 12. 2021. Osobní archiv autorky.

¹⁴⁷ SCHICK, Jan. Historie a vývoj antikvariátu v českých zemích 2, s. 327.

¹⁴⁸ Rozhovor s Miloslavem Burdátšem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 13. 12. 2021. Osobní archiv autorky.

¹⁴⁹ Tamtéž.

*ještě nadávali antikváři v Praze, komu jsem to prodal. Oni ho znali a já ho neznal. Nějakej Pražák. On z toho vyrve ty Šimovy kresby a prodá je zvlášť, takhle to občas chodí.*¹⁵⁰

Fakt, že v současné době už to bez internetu prakticky nejde, připouští všichni pražští narátoři. Procentuálně uvádí, že přes internet jde přes 50 % všech plateb. Stejný názor má i Aleš Brzobohatý z antikvariátu Felix Jenewein v Kutné hoře: „*Internet prozatím zachraňuje kamenný obchod, ale pravděpodobně ho i brzo pohřbí. U nás dělá internetový prodej více než 50 % tržeb. Pokud bych tady nechtěl vykupovat a občas potkat živého člověka, tak není žádný důvod krám držet. Svůj zisk stejně utopí ve vysoké režii.*“¹⁵¹ S tím souvisí i problematika sociálních sítí či další způsoby zviditelňování. Většina antikvariátů má facebookové stránky, ale příliš je nevyužívá. Důležitější je pro ně placená inzerce, aby byly jejich obchody na internetu lépe viditelné.¹⁵²

3.3 Noví hráči na trhu

V posledních letech se do povědomí stále více dostává myšlenka *re-use* či *re-cycle*, není tedy překvapením, že vznikají i nové platformy pro přeprodej či sdílení použitých knih. Jedná se většinou o start-upy či velice mladé firmy. Pro kontext zde uvádím Reknihy a Knihobot jako dvě firmy u nás s tímto zaměřením nejstarší a největší, které navíc narátoři zmiňovali nejčastěji.¹⁵³

Právě tyto novější projekty představují zatím asi největší výzvu pro současné antikvariáty. Všichni narátoři se jasně vymezují vůči těmto platformám, které mají jinou filozofii, než je filozofie antikvariátu. V každém rozhovoru zaznělo důrazné ujištění, že tyto platformy antikvariáty nejsou, a narátoři jsou rádi, že se ani tak nenazývají. Reknihy i Knihobot o sobě mluví jako o udržitelném knihkupectví, které je ekologické a zachraňuje knihy. Právě tento aspekt kritizuje Miloslav Burdátš, když

---

¹⁵⁰ Rozhovor s Jiřím Tomíčkem vedla Eliška Bartůňková, Jablonec nad Nisou, 6. 9. 2021. Osobní archiv autorky.

¹⁵¹ JAREŠ, Michal – ŠKRABAL, Michal. Je antikvariát v okresních poměrech vymírajícím druhem? Anketa mezi českými a moravskoslezskými antikváři. *Tvar: Obtýdeník živé literatury*. 2012. Roč. 12, č. 2, s. 1–5.

¹⁵² Rozhovor s Evou Kozákovou vedla Eliška Bartůňková, Praha, 5. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

¹⁵³ Firma Reknihy vznikla v roce 2019, jejím zakladatelem je Tadeáš Kula. Knihobot, vedený Dominikem Gazdošem, vznikl malými kroky již od roku 2016. Název Knihobot však firma používá teprve až od roku 2019.

hodnotí pomyslnou ekologii nákupu: „*Uděláme velikánskou mediální bublinu, která je víceméně zeleně zaměřená, že tím že vy ty knihy dáte nejprve zadarmo do komise, tak je recyklujete, nevyhodíte a tím šetříte životní prostředí. To je lež, protože není nic horšího než internetové antikvariáty, které říkají, že jsou ekologické. Nejekologičtější je, když člověk přijde do kamenného obchodu vezme knížku a odjede tramvají.*“¹⁵⁴

Všichni narátoři se shodují, že velký podíl na úspěšnosti těchto projektů má reklama, do které firmy investují nemalé prostředky. Oba mladí zakladatelé těchto společností se netají tím, že obrat je pro ně měřítkem úspěchu. Na otázku, co pro ně znamená prodaná kniha, odpověděl Dominik Gazdoš, zakladatel Knihobotu, že o jednotlivých knížkách nepřemýšlí. To potvrdil i Tadeáš Kula, zakladatel Reknih, který, jak sám říká, řeší především denní obrat: „*Vidím tam 500 prodaných kusů a řeším, proč se to stalo, co jsme dělali za marketing a jak to probíhalo na skladě.*“¹⁵⁵ Tento způsob přemýšlení o knihách je nicméně antikvářům cizí: „*Knihobot se zaklíná obratem, všechno rychleji a rychleji, víc a víc. To je blbost!*“¹⁵⁶ reaguje Michal Hulla s tím, že antikvařina se pro obrat dělat nedá.

Tyto nové projekty se ale střetávají s antikvariáty i v každodenním provozu, díky jejich reklamě a popularitě je to pro zákazníky jednoduché a pohodlné řešení, jak se zbavit celých knihoven, např. po zemřelých příbuzných či při stěhování. To kvituje i antikvář Dan Kurovec, který již dlouhodobě upozorňuje na fakt, že v antikvariátech již knihy vlastně nejsou: „*Třeba Knihobot, tak ten dneska zpracovává 90 % trhu v Praze. Ale zase chtějí nové věci, to není nic pro nás. Ale oni stejně stáhnou všechno, mají obrovské finance na inzerci, takže oni jsou všude. Lidé vidí, že oni bez práce odvezou celou knihovnu, takže oni to dají jim.*“¹⁵⁷ Dále také vysvětluje, jak tyto projekty antikváře zahánějí do kouta v určování cen tím, že vlastně knihy nevykupují, pouze přeprodávají. Původnímu majiteli dávají podíl z ceny po odečtení částky za zpracování knihy.

Posledním rozdílem, který bych chtěla na tomto místě vyzdvihnout, a kterému se v rozhovorech narátoři nejvíce věnovali, je samotná filozofie práce se starými

---

¹⁵⁴ Rozhovor s Miloslavem Burdátšem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 13. 12. 2021. Osobní archiv autorky.

¹⁵⁵ NOVOTNÝ, Jan – ZELENKA, Filip. Dominik Gazdoš z Knihobotu versus Tadeáš Kula z Reknih: Kdo je víc knihkupec a kdo antikvář? *E15* [online]. [cit. 21. 6. 2023]. Dostupné z: <https://www.e15.cz/rozhovory/dominik-gazdos-z-knihobotu-versus-tadeas-kula-z-reknih-kdo-je-vic-knihkupec-a-kdo-antikvar-1386464>.

¹⁵⁶ Rozhovor s Michalem Hullou vedla Eliška Bartůňková, Praha, 16. 12. 2021. Osobní archiv autorky.

¹⁵⁷ Rozhovor s Danem Kurovcem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 11. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

knihami. Reknihy na svých stránkách uvádí že jsou platformou pro jednoduché sdílení knižních titulů k druhému přečtení, jejich levnému zakoupení a snahou o pozitivní sociální dopad. Naopak antikvář Milo Burdátš zdůrazňuje nejdůležitější úkol antikváře takto: „*Antikvařina je práce s knihou, antikvář i v těch nejhorších časech se musí soustředit na to, aby vyhledával knihy, které stojí za to zachránit. Knihobot či Reknihy přeprodávají knihy které ani neměly vyjít.*“¹⁵⁸ Jedná se tedy o dvě naprosto odlišné prodejní filozofie a dva různé přístupy ke starým knihám, které na sebe budou v budoucnu nejspíše narážet čím dál častěji a pojmy budou nejspíše běžným zákazníkem i nadále zaměňovány. Jedny charakterizuje rychlost, obrat, moderní vedení firmy a reklama, zatímco druhé důraz na dobře vedené řemeslo a smysl pro knihu jako umělecký artefakt.

3.4 Ze života antikváře

Při nahrávání rozhovorů, které se odehrávají často přímo v antikvariátech během pracovní doby, člověk se na chvíli stane součástí každodennosti antikváře. Není to pouhé sezení za kasou a čekání, někdy marně, na zákazníka. Náplní antikvářské profese je shánění knih, grafik a pohlednic. To může být jednoduché, pokud přijde někdo s nabídkou výkupu rovnou za antikvářem, pak následuje buď cesta za nabízenou knihovnou a odvoz někdy desítek krabic s knihami do obchodu, ale může to být jen batoh knih, který zákazník přinese na zádech a nechá je antikváři v obchodě ocenit a případně je pak antikváři prodá. Dále je to samotné zjišťování a oceňování jednotlivých knih, které se občas pohybuje na hraně detektivní práce, či samotný prodej v obchodě nebo na stánku.

Do antikvářské profese patří ale také i veletržní a burzovní prodej knih, někteří antikváři sbírají celý rok knihy, které pak na veletrhy přiváží. Od doby, kdy se velká část nákupu a prodeje ve všech odvětvích přesunula na internet, i antikváři až na výjimky, které jde spočítat na prstech jedné ruky, mají své internetové obchody a někdy i několik brigádníků, kteří se o internetový obchod starají a popisují a vkládají nové přírůstky, poté balí knihy do balíčků a různými cestami posílají k zákazníkovi. S tím se pojí také sociální sítě, které mají i někteří antikváři, kde občas prezentují nové zajímavé knihy na prodej či informují o novinkách okolo obchodu.

---

¹⁵⁸Rozhovor s Miloslavem Burdátšem, vede Eliška Bartůňková, Praha 13. 12. 2021. Osobní archiv autorky práce.

Každodennost v antikvariátu je proměnlivá i vzhledem k sortimentu, který antikvariát nabízí. Většinou jsem mluvila s představiteli antikvariátů, které se orientují na běžný (tj. nezaměřený) sortiment. Výjimkou byla paní Kozáková, která se zaměřuje na učebnice, vědeckou a naučnou literaturu a pan Placák, který se zaměřuje na staré tisky¹⁵⁹, obrazy a grafiky, jeho antikvariát je v podstatě i jakousi prodejní galerií.

U antikvariátu s odlišným sortimentem můžeme získat vhléd do fungování trochu jiného podniku. Paní Kozáková, když přebírala obchod jako vedoucí ještě na konci osmdesátých let, se vypořádávala s problémem, že sezóna učebnic, na které byl obchod zaměřený, je pouze dvakrát do roka. Proto začala nakupovat vedle učebnic i odbornou literaturu a rozšířila sortiment, nově nakupovala odbornou a povinnou četbu pro školy, a hlavně jak sama říká, vybírala četbu, kterou doporučuje ona, aby bylo k dostání vše, a aby nebyli závislí na učebnicové sezóně.¹⁶⁰

Zkušenosti Jana Placáka z Antikvariátu Ztichlá klika jsou odlišné právě díky zaměření na staré tisky. Narátor často nakupuje na zahraničních veletrzích a doplňuje tak sbírky českých institucí. V devadesátých letech to byl právě Jan Placák, který se pokusil po zkušenostech ze zahraničí založit tradici antikvářských veletrhů i v České republice.¹⁶¹

3.5 Kde jsou všechny knihy?

Mezi nejdůležitější a nejčastější každodenní aktivitu v běžném antikvářském provozu patří zajisté prodej knih. Zajímavější a mnohdy i dobrodružnější nicméně může být shánění těchto knih do prodeje. Lépe řečeno, zodpovězení otázky, kde se knihy v antikvariátu vlastně berou? Dan Kurovec, který založil antikvariát až po první porevoluční vlně v roce 1999 se ptá, kde všechny knihy jsou: *„Nejsou knihy! Kdybychom sečetli československou a českou knižní produkci za posledních sto let, musejí to být miliony výtisků, ale ve skladech i těch největších antikvariátů jsou řádově jen desítky tisíc knih. Kam se všechny poděly?“*¹⁶² Dan Kurovec nabízí i vysvětlení: *„Bud' zůstávají knížky v rodinách, možná někde v krabicích na půdách, spíš mám ale*

---

¹⁵⁹ Staré tisky jsou jedním ze specifických typů zboží. Rozumíme jimi knihu vydanou do roku 1800. Nejvýznamnější ze starých tisků jsou tzv. inkunábule (prvotisky – vydané před rokem 1500).

¹⁶⁰ Rozhovor s Evou Kozákovou vedla Eliška Bartůňková, Praha, 5. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

¹⁶¹ Rozhovor s Janem Placákem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 12. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

¹⁶² HERTL, David. Jak se dnes žije antikvářům? Reportáž z prostředí českých antikvariátů. *Český rozhlas* [online]. [cit. 15. 6. 2023]. Dostupné z: <https://program.rozhlas.cz/jak-se-dnes-zije-antikvarum-reportaz-z-prostredi-ceskych-antikvariatu-8258049> .

pocit, že končí v kontejnerech na papír nebo ve sběrnách. Řada lidí nepochopila význam antikvariátů. ¹⁶³

I ostatní narátoři se jednoznačně shodují v tom, že shánění knih již dnes není tak jednoduché jako dříve. Dnes již antikvariát „nevyžije“ z knih, které lidé sami přinášejí, musí být aktivní, inzerovat, ale i odvoz celých knihoven je již jiný než v počátcích devadesátých let, na které vzpomíná pan Miloslav Burdátš, když začínal ve svém obchodě a jeho úkolem bylo právě knihy shánět a nakupovat: *“Jednak chodili lidi s taškou plnou knih, tady byl nákup kde seděl klučina, ten sčítal po pěti korunách za knížku, sečetl, vyplatil. To byly ty nákupy v malém přímo v obchodě, ale to nestačilo. Ta poptávka byla tak obrovská, že večer jsme měli poloprázdný krám. Já jsem měl řidičský průkaz, tak jsem koupil dodávku, no a většinou lidi zavolali, že zdědili knihovnu, nebo že se budou stěhovat, tak jsme se domluvili že se tam ráno zastavím a že to vezmu. To byla ta doba kdy se bralo všechno. Ona to byla celkem dřina.* ¹⁶⁴

Pan Burdátš vzpomínal i na dohodu s finančními odbory obecního úřadu, že bude odkupovat knihy z odúmrťí, kde systém fungoval tak, že na starožitnosti se volali starožitníci, následně na knihy antikváři a na zbytek věcí vetešníci. ¹⁶⁵ Aby se byt či dům mohl vyklidit, bylo nutné vzít všechno: *„Tam byly knížky, třeba 120 let staré, to byly většinou byty, kde rodiny bydlely po několik generací, takže se tam nějaké knížky nashromáždily. Byly tam krásné knihovny po prvorepublikových podnikatelích, profesorech. Takže jsem tahal tony a tony knih a tony knih se také prodávaly. Byly dny kdy se prodalo tisíc položek, dneska tomu nikdo neuvěří.* ¹⁶⁶ Na devadesátá léta jako na „zlatý věk“, kdy se knihy a knihovny ve velkém točily vzpomíná i Jan Schick, který dával v té době inzerát do novin, že je ochotný vykupovat knihovny: *„Žijeme ve velkoměstě, je tu koloběh knihoven. Lidé se stěhují, umírají.* ¹⁶⁷

Dalším důvodem, proč lidé do antikvariátu knihy nosí jen v omezeném počtu může být i fakt, že díky internetu, lidé mají až nereálné představy o výkupních cenách knih. Jak říká Tomáš Maděra z antikvariátů Arco a Bělehradská: *„Internet je skvělý, protože po pár kliknutích hned vidíte, ve kterém antikvariátu v republice je knížka, kterou sháníte, a za jakou cenu. Má to ale i nevýhodu. Lidé se domnívají, že antikvariát*

---

¹⁶³ Tamtéž.

¹⁶⁴ Rozhovor s Miloslavem Burdátšem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 13. 12. 2021. Osobní archiv autorky.

¹⁶⁵ Stav, kdy zákonným dědicem pozůstalosti je stát (tj. pokud zemřelý nemá žádné žijící dědice).

¹⁶⁶ Rozhovor s Miloslavem Burdátšem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 13. 12. 2021. Osobní archiv autorky.

¹⁶⁷ Rozhovor s Janem Schickem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 30. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

*od nich knížku za podobnou cenu odkoupí. Přicházejí mi sem s knížkou a říkají: Viděl jsem, že se to prodává za stovku, tak já vám to nechám za devadesát. Jenže pokud by mi z ceny zůstalo deset korun, nezaplatím z toho nájem prodejny, nájem skladu a mzdy a pojištění za zaměstnance.*¹⁶⁸

Jak jsem již zmiňovala, rozdíl je oproti devadesátým letům i v samotných knihovnách, pro které antikváři jezdí v rámci tzv. výkupů. Dnešní knihovny již neobsahují tisíc svazků, jak tomu bylo např. u prvorepublikových knihoven, které s každou další generací získávaly na objemu. Dnes jsou podle pana Michala Hully již všechny kvalitní staré knihovny rozprodané a pokud nějaké jsou, je velice těžké se k nim přes velkou konkurenci dostat.¹⁶⁹ Ve starších knihovnách, které se zakládaly již ve dvacátých či třicátých letech, vždy bylo možné najít nějaké cenné publikace, ať už se jednalo o obálky či nějaké staré tisky, díky nimž se výkup vždy alespoň minimálně zaplatil.¹⁷⁰ Později založené knihovny již tyto cenné kusy většinou postrádaly.

Jak říká pan Hulla: „*To už byly knihovny ze 70. a 80. let. Předtím když měl někdo 300 knih vždy tam byla nějaká obálka třeba od Čapka, co se zaplatí, ale pak začaly tyhle smutný knihovny smutných obřích nákladů a často i pochybných nemódních autorů, a to byl ten největší problém.*“¹⁷¹ I samotné slovo knihovna nabylo jiného významu, z tisíce svazkových rodinných knihoven se stala většinou polička nad postelí či krbem s maximálně několika desítkami knih.¹⁷²

3.6 Veletrhy

Mezi další ze zajímavých kapitol antikvárního světa patří antikvární veletrhy typické zejména pro západní Evropu a Spojené státy. V Evropě se konají veletrhy prakticky na týdenní bázi. Některé antikvariáty na těchto veletrzích založily svou obchodní strategii a každý týden se přesouvají na jiný veletrh. Zkušenosti z veletrhů popisuje také Jan Schick: „*Troufnu si říct, že nejprestižnější a zároveň nejdražší je dubnový veletrh v New Yorku. Měl jsem tu možnost ho již několikrát navštívit a vždy mě překvapí rozdíly mezi ostatními veletrhy a tímto. Zde v Evropě se ceny knih pohybují v určitých mezích,*

---

¹⁶⁸ Rozhovor s Tomášem Maděrou vedla Eliška Bartůňková, Praha, 6. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

¹⁶⁹ Rozhovor s Michalem Hullou vedla Eliška Bartůňková, Praha, 16. 12. 2021. Osobní archiv autorky.

¹⁷⁰ Rozhovor s Janem Schickem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 30. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

¹⁷¹ Rozhovor s Michalem Hullou vedla Eliška Bartůňková, Praha, 16. 12. 2021. Osobní archiv autorky.

¹⁷² Rozhovor s Janem Schickem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 30. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

*jsou stanovovány porovnáváním internetových cen, ale v New Yorku na nějaké mantinely rychle zapomenete. Tam je to opravdu show. Prostory tamního veletrhu jsou luxusní a luxusní jsou i ceny. Na veletrh tam chodí společenská smetánka a při placení jsou vidět hlavně zlaté a platinové kreditní karty.*¹⁷³

Antikvární veletrhy se již rozšiřují i mimo Evropu a Spojené státy, novými velmi lukrativními destinacemi se v posledních letech stávají asijské země, zejména Japonsko. V Japonsku jsou velice ceněné české dětské knížky, oblíbené jsou knihy ilustrované Josefem Ladou, Zdenou Pacovskou či Josefem Čapkem. Proto není velkým překvapením, že se tyto „mladé“ veletrhy stále častěji dostávají do hledáčku i českých obchodníků.¹⁷⁴

Na konci devadesátých let byly snahy zavést tradici antikvářských veletrhů i v Čechách. S myšlenkou přišel Jan Placák, který pod záštitou Svazu antikvářů České republiky pořádal několik ročníků antikvářských veletrhů. První ročník se konal v listopadu roku 1999 v Praze v Haštalské ulici a své zboží na něm vystavovalo celkem 29 firem, včetně těch z Basileje, Paříže, Haagu či Freiburgu. Nabídkový katalog uváděl tato slova: *"Bylo by pošetilé domnívat se, že v nynější České republice je možno zabránit pokračování celkového kulturního úpadku, ale snad bychom aspoň mohli zvýšit úroveň své profese a vylepšit její pověst."*¹⁷⁵ Ze snahy o založení tradice antikvárních veletrhů lze vyčíst, že se jedná i o snahu o opětovně nastolení vysoké kvalitu antikvářské profese, která na začátku devadesátých let prošla značnou zkouškou, když se počet antikvariátů z předrevoluční éry zdesetinásobil. Ne všichni antikváři však své řemeslo dělali dobře a hlavně poctivě, množství překupníků bylo enormní. Jan Placák dále uvádí ve veletržním katalogu: *"Nechceme být považováni za pouhé kramáře. V posledních letech měl leckdo dojem, že není nic jednoduššího než sehnat si nějaké staré knížky a prodávat je. V představě, že se na tom dá rychle vydělat, se do branže dostali lidé bez erudice."*¹⁷⁶

Antikvářských veletrhů se uskutečnilo celkem osm a Jan Placák je s odstupem skoro dvaceti let hodnotí jako úspěšné: *"Přišel jsem s myšlenkou a většina si myslela, že je to nereálné a utopické. Myslím, že veletrhy byly dobré. Skončilo to tím, že ohledně*

---

¹⁷³ SCHICK, Jan, Historie a vývoj antikvariátu v českých zemích 2, s. 326.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 327.

¹⁷⁵ KLEVISOVÁ, Nad'a. Sběratelé starých tisků, knih, grafiky, starých map a podobného zboží mají svůj veletrh. *Hn.cz* [online]. [cit. 15. 6. 2023] Dostupné z: <https://archiv.hn.cz/c1-827983-sberatele-starych-tisku-knih-grafiky-starych-map-a-podobneho-zbozi-maji-svuj-prvni-veletrh>.

¹⁷⁶ Tamtéž.

prostor, kde se veletrhy konaly, nastaly soudní spory ohledně vlastnictví domů. Nebylo možné tam pokračovat. Pak se uskutečnily ještě dva na různých místech. Nebylo možné najít místo, kde by byly pravidelně, tak jsem se na to vykašlal.“¹⁷⁷ O obnovení veletrhů se v roce 2012 opětovně pokusil Tomáš Maděra, tentokrát v Galerii Louvre na Národní třídě, nicméně další ročník se již nekonal.¹⁷⁸

3.7 Svaz antikvářů České republiky

V průběhu mého výzkumu zemřel Václav Prošek, významný člen antikvářského cechu, který se již od konce devadesátých let snažil aktivně sdružovat antikváře z celé republiky. Pro narátory představovala smrt pana Proška velmi citlivé téma, které zaznělo ve všech rozhovorech vedených po jeho smrti. Právě on stál u zrodu Asociace Antikvářů České republiky (AAČR) i Svazu antikvářů České republiky (SAČR).

Asociace Antikvářů České republiky vznikla v roce 2001, mezi její zakladatele patřili antikváři Luboš Hyšpler, Pavel R. Vejrážka a Václav Prošek. Cílem organizace je sdružovat poctivé a věci znalé antikváře České republiky a dbát o neustálé zvyšování odbornosti svých členů. Asociace klade velký důraz na morální aspekt podnikání v antikvářské profesi. Každý člen či členka AAČR byli povinni dodržovat *Etický kodex antikváře ČR*. Záruku zachování kvality organizace zajišťoval i způsob přijímání nových členů, kdy nový zájemce o členství potřebuje doporučení dvou stávajících členů, kteří za nového člena přejímají zodpovědnost. Etický kodex antikváře obsahoval přesný popis, co všechno musí každý člen AAČR při obchodování dodržet. Zásady se týkaly samotné činnosti antikvariátu, popisu zboží, pravosti zboží, tvorby cen apod. Vznik této asociace naznačuje, že samotní antikváři se snaží o udržení vysoké kvality služeb a na morální aspekty svého povolání kladou velký důraz.¹⁷⁹ Tato iniciativa ale bohužel prakticky nevyvíjí žádnou činnost. I když jsou jejími členy dva z narátorů, v rozhovorech jí neuváděli jako funkční.

Druhým, a pro narátory významnějším, počinem v sdružování jednotlivých antikvářů je Svaz antikvářů České republiky, který ve své době zakládal také Václav Prošek, a který v současné době vede další z narátorů Tomáš Maděra. Svaz sice

---

¹⁷⁷ Rozhovor s Janem Placákem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 12. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

¹⁷⁸ KLEVISOVÁ, Nad'a. Pod jednou střechou. In: *HN.cz* [online]. [cit. 17. 5. 2023]. Dostupné z: <https://archiv.hn.cz/c1-58364880-pod-jednou-strechou>.

¹⁷⁹ Asociace antikvářů České republiky [online]. [cit. 20. 4. 2023]. Dostupné z: <http://www.vejr.cz/aacr/default.html>.

nevyvíjí aktivitu ohledně situace v českém prostředí, ale pro české antikváře je i tak velmi důležitý. Jak říká Jan Schick: „*Ano, jsme ve Svazu antikvářů. Hlavně kvůli tomu, že kdo je ve Svazu, ten může být v mezinárodním sdružení International League of Antiquarian Booksellers (ILAB).*”¹⁸⁰ Jako člen se můžete účastnit různých výstav a můžete prodávat na nejznámějších portálech jako je ABOOKS, BookLooker apod.“¹⁸¹ Tomáš Maděra potvrzuje, že SAČR je „čistě záruka kvality pro zahraničí“.¹⁸²

Z rozhovorů s několika antikváři je patrný i určitý smutek, že sdružení není aktivní. Stále je to povolání, kterým se nezabývá až tak velké množství lidí, takže všichni antikváři se většinou znají, nebo alespoň o sobě vědí. Jan Schick by byl rád, kdyby našli společnou řeč: „*Máme stejné problémy, problematičtí zákazníci, problémoví prodejci, krádeže knih. Problém je, že se spousta antikvářů separuje.*”¹⁸³

Jan Schick je jeden z těch, kteří mezi antikváři má mnoho dobrých známých, zatímco opačného názoru je Michal Hulla, který jak sám říká, „*tyhle komory nemá rád*“¹⁸⁴, zmiňuje situaci v Německu: „*Komory to je svinstvo, to mají v Německu, tam se mi zdá, že se nestane antikvářem nikdo, než někdo jiný nezemře.*”¹⁸⁵ Vazby byly pevnější ještě před rokem 1989, kdy antikvariátů bylo v Praze většinou okolo deseti. Eva Kozáková, která v tu dobu vedla antikvariát v Myslíkově ulici, vzpomíná, že v té době mezi sebou antikváři udržovali vztahy. N. p. Kniha, pod který antikvariáty spadaly měl podnikovou chatu, kde se jednou do roka konal sraz: „*Jednou za rok se viděli a vyměňovali si informace a poznali se.*”¹⁸⁶ Ale jak sama narátorka říká, tato generace je většinou už po smrti a nové sama nezná. Ví, kde antikvariáty jsou, ale o lidech, kteří je vedou už neví, osobně je nezná.¹⁸⁷

---

¹⁸⁰ Mezinárodní liga antikvariátů (ILAB) vznikla v Kodani v září roku 1948. Jak uvádí ve svých stanovách: „Od příchodu internetu se každý, kdo má počítač a několik knih, může stát antikvářem a občas je obtížné určit, kdo je odborník, kdo je náhodný fanda a kdo internetový podvodník.“ ILAB má sloužit jako záruka kvality a bezpečnosti. Viz *International League of Antiquarian Booksellers*. [online]. [cit. 20. 4. 2023]. Dostupné z: <https://ilab.org/page/about>.

¹⁸¹ Rozhovor s Janem Schickem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 30. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

¹⁸² Rozhovor s Tomášem Maděrou vedla Eliška Bartůňková, Praha, 6. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

¹⁸³ Rozhovor s Janem Schickem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 30. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

¹⁸⁴ Rozhovor s Michalem Hullou vedla Eliška Bartůňková, Praha, 16. 12. 2021. Osobní archiv autorky.

¹⁸⁵ Tamtéž.

¹⁸⁶ Rozhovor s Evou Kozákovou vedla Eliška Bartůňková, Praha, 5. 1. 2022. Osobní archiv autorky práce.

¹⁸⁷ Tamtéž.

3.8 Zcela nová zkušenost: Covid-19

Ve zcela nové a specifické situaci si antikvariáty ocitly přímo v době mého výzkumu. Rozhovory jsem totiž natáčela v období, kdy se celosvětově řešila pandemie nemoci Covid-19. První rozhovor se uskutečnil po nuceném uzavření všech obchodů, tedy všichni narátoři se již museli adaptovat na nové podmínky. V této době asi nejvíce vynikl rozdíl mezi vedením antikvariátu v centru Prahy a mimo Prahu, tedy v Jablonci nad Nisou. Z mého pohledu také pandemie prověřila, jak jsou antikvariáty adaptovány na prodej přes internet. První velkou ranou pro antikváře sídlící v centru Prahy byl odliv turistů.

Jan Schick z antikvariátu Valentinská, byl nucen obchod z lukrativního místa v centru Prahy, kde byl umístěn mezi vysokými školami (svým antikvariátem jak sám říká „odchoval“ generace studentů), přesunout kvůli neúnosnému nájmu na „periferii“: *„Valentinskou jsme nakonec museli zavřít, protože když přišel Covid-19, tak to centrum se stalo naprosto liduprázdnou zónou, takovou „no-go“ zónou a všechny restaurace a knihovny byly zavřené, zákazníci se trousili po jednom v hodinových odstupech, a přes to, že jsme měli úlevu na nájmu, tak dlouhodobě to tak nešlo, protože ten měsíční úhrn všech plateb za Valentinskou byl v řádu až stovek tisíc.“*¹⁸⁸ Jan Schick zpětně hodnotí rozhodnutí přesunout se z centra města do Holešovic jako dobré, zákazníci si cestu do Dlážděné našli také, i když obchod vyhledávají spíše cíleně a náhodná klientela v podobě turistů prakticky vymizela. Občas se mu přeci jen stane, že zákazník, který si objedná knihu online, přidává k objednávce prosbu, že by si knihu rád vyzvedl ve Valentinské, ale v místech bývalého antikvariátu již nyní sídlí večerka.¹⁸⁹

Podobnou zkušenost má i Jan Placák, který sídlil v ulici Betlémská, kde jsem jeho antikvariát původně hledala i já. I k mému překvapení, když jsem šla nahrávat rozhovor, byl antikvariát přesunut na Vinohrady. Jan Placák vysvětluje, že ani pro něj nebyl nájem již dále únosný: *„Když bylo první nucené zavření, tak já jsem každý měsíc musel zaplatit 130 tisíc A neměl jsem ani korunu příjmu. Za tři měsíce to je skoro 400 tisíc bez koruny příjmu. Naskytla se příležitost na tyto prostory. Všichni říkali, že jsem blázen. Nakonec se ukázalo, že to byl dobrý tah.“*¹⁹⁰

---

¹⁸⁸ Rozhovor s Janem Schickem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 30. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

¹⁸⁹ Tamtéž.

¹⁹⁰ Rozhovor s Janem Placákem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 12. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

Jinou zkušenost mají antikvariáty, které fungují spíše jako výdejny. Jedná se zpravidla o menší prodejny, umístěné dál od centra města a převážně fungující na internetovém obchodu. Pan Tomáš Maděra dokonce o uzavření obchodů mluví v dobrém: „*Pobočka je malá, knihy tam jsou, ale hlavní prodej máme přes internet. Jsme taková výdejna, a proto když byl první lockdown, tak lidé seděli na homeoffice a kupovali. Po dvou měsících se otevřely obchody a zase chodili do obchodních center. Lidé se trochu bojí, nevědí, co bude, ale za knihy to nejsou velké položky tak si tu radost malou dopřejí.*“¹⁹¹

Specifickou zkušenost z této doby má i Jiří Tomíček, který vede malý antikvariát v Jablonci nad Nisou. Antikvariát vede sám, nemá žádné zaměstnance a je již v důchodovém věku. Pan Tomíček také nemá webové stránky ani internetový obchod, období uzavření prodejen tedy pro něj vypadalo jinak než pro pražské narátory. Pan Tomíček v obchodě byl i přes omezení provozu prodejen: „*Obchod za covidu moc nefungoval. Fungoval tak, že jsem měl ceduli, že tu bude okýnko a člověk si může požádat o konkrétní knihu a telefonní číslo. Nebo si mohl zabouchat. To se dělo ale oni se stejně všichni báli.*“¹⁹² Narátor byl také jediný, kterému kompenzace, které byly v té době živnostníkům vypláceny pokryly jeho ztráty, ba je dokonce předčily: „*Ty kompenzace byly dobrý. To jsem vydělal víc, než kdybych měl otevřeno. Je to tedy neslušné vůči dalším generacím, ale je to tak. Bylo to asi 500 na den. Kdo to má. Dnes to mám, ale včera ne.*“¹⁹³

Několik antikvariátů se nicméně dostalo i do existenčních problémů, jejich majitelé se nebyli schopni adaptovat, a proto museli podnikání ukončit. Zajímavá byla i vlna solidarity, která se vzedmula ve prospěch pražského antikváře Jiřího Kačura, který právě kvůli pandemickým opatřením musel ukončit provoz svého antikvariátu ve Štítného ulici na Žižkově. Na jeho situaci upozornil jeho přítel Štěpán Cháb, redaktor *Krajských listů*, a v lednu roku 2023 založil pro antikváře sbírku s názvem *Záchrana jednoho covidem zbitého antikváře*.¹⁹⁴ Během jednoho týdne se podařilo vybrat suma, díky níž se antikvář nedostal do existenčních problémů.

---

¹⁹¹ Rozhovor s Tomášem Maděrou vedla Eliška Bartůňková, Praha, 6. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

¹⁹² Rozhovor s Jiřím Tomíčkem vedla Eliška Bartůňková, Jablonec nad Nisou, 6. 9. 2021. Osobní archiv autorky.

¹⁹³ Tamtéž.

¹⁹⁴ CHÁB, Štěpán. Záchrana jednoho covidem zbitého antikváře: vybralo se, čtenářům patří obrovský dík. Komentář Štěpána Chába. *Krajské listy* [online]. [cit. 12. 5. 2023]. Dostupné z: <https://www.krajskelisty.cz/praha/28325-zachrana-jednoho-nepraktickeho-antikvare-vybralo-se-ctenarum-patri-obrovsky-dik>.

Není to však jediná úspěšná sbírka na antikváře, na platformě Donio se uskutečnila sbírka také na provoz holešovického antikvariátu Morbido. Jak říká sám majitel antikvariátu, pan Jiří Novák: „*Můj obchod je pro mnoho lidí morbidní, proto ten název*“¹⁹⁵ Antikvariát totiž nevypadá jako typický obchod, jsou to navršené knihy od země ke stropu v řadách za sebou a mezi nimi úzké uličky. Antikvariát Morbido se dostal do úzkých nejen kvůli covidovým opatřením, ale i kvůli samotnému provozu a lidským kapacitám. Pan Novák vede antikvariát sám, aby zaplatil nájem má ještě druhou práci jako noční hlídač a spí jen dvě až tři hodiny denně, přičemž dovolenou si nevezal více než třicet let. Ani tato sbírka nebyla iniciována samotným antikvářem, ale redaktorkou pro www.praha-in.cz. I tato sbírka byla velice úspěšná a vybralo se o mnoho více, než bylo původně zamýšleno.¹⁹⁶

Dalo by se tedy konstatovat, že pandemie Covidu-19 urychlila vývoj antikvariátů, někteří se ještě více museli přimknout k internetovému prodeji, některé antikvariáty zmizely úplně a jiné se přesunuly do levnějších destinací. Covid-19 tak nastolil trendy, jimiž se antikvariáty nejspíše budou muset řídit i v budoucnosti. Internetový obchod se dá vést i se skladem za Prahou, bez nákladné kamenné prodejny. Uživatelsky příjemný internetový obchod bude zárukou spokojenosti uživatelů, kteří se budou neustále vracet a komunikace přes sociální sítě a snaha dát o sobě co nejvíce vědět bude nejspíše také pro příště měřítkem úspěchu.

3.9 Kdo je vlastně antikvář

Jedna z mála publikací, která se zabývá antikvářskou profesí je jakási učebnice z roku 1972 od pražského antikváře Antonína Kovandy s názvem *Antikvariát: Odborná literatura pro knihkupce*. V této práci hojně citovaná. Z té mimo jiné vyplývá, že antikvařina byla za státního socialismu elitním řemeslem a na antikváře byly kladeny vyšší nároky než na řadové knihkupce. Jednalo se o elitní povolání, což dokazují i počty prodejen, kterých bylo v Praze většinou kolem sedmi.

Kovanda všeobecně charakterizuje požadavky na antikváře takto: „*Obchod s antikvárními knihami vyžaduje zvláštní odbornou praxi i zvláštní vzdělání. Pracovník v Antikvariátu má být vyučen v knihkupectví, aby nabyt kromě jiného i praxi v technice*

---

¹⁹⁵ LORENCOVÁ, Lucie. Zachraňme pozoruhodný antikvariát v Holešovicích *Donio.cz* [online]. [cit. 5. 5. 2023]. Dostupné z: <https://www.donio.cz/antikvariát>.

¹⁹⁶ Tamtéž.

*zacházení s knihami, jejich skladování a ostatní manipulaci a uvykl též všeobecné fyzické práci, která je v Antikvariátě neméně důležitá, jako práce kulturně politická a odborná. Požadavky na vyšší vzdělání, bibliografické znalosti, ekonomiku provozu a techniku nákupu a prodeje jsou značné; proto je antikvariát právem zařazován mezi elitní obory a vrchol knihkupeckého povolání.*¹⁹⁷ Podle Kovandy na antikváři leží velká zodpovědnost ve formě „ochránce“ literatury, který na rozdíl od laické veřejnosti *„zachraňuje zdánlivě neupotřebitelné tiskoviny a v době potřeby je znovu dává do oběhu.“* Neméně důležitou úlohou antikváře je podle něj i ochrana kulturních hodnot, a to za využití schopnosti určování starých tisků, rukopisů a jiných vzácných tiskovin. Proto také klade Kovanda důraz na vysokou kvalifikaci odborníků pracujících v jednotlivých prodejnách.¹⁹⁸

Tím se dostáváme k zajímavé otázce, jak tuto kvalifikaci vlastně získat? V Československu před rokem 1989, tedy v době studií narátorů, byly otevřeny dvě knihkupecké školy. Nejznámější byla v Luhačovicích, druhá v pražských Kobylisích v Náhorní ulici, kde se většinou učili budoucí zaměstnanci n. p. Kniha. Druhou z nich vystudoval i Jan Schick, který nevěděl, co by chtěl studovat, ale rád četl, tak se přes určité konexe, bez kterých jak říká to v té době nešlo, dostal do poměrně elitní knihkupecké třídy. Ovšem narátor hodnotí vědomosti, které ve škole nabyl a zaměření předmětů jako pro provoz antikvariátu nevyužitelné: *„Ty dva světy měly společného jen to, že je zastřešoval ten jeden podnik. To, co jsem se naučil, hodila se mi čeština a světová literatura. Tvorba cen nebo zbožíznalství tam nebylo. Největší hrůzu jsem měl z těch předmětů, kde se muselo něco dělat rukama, třeba balení knih, v knihkupectví většinou zákazník raději odešel bez zabalení nebo dostal papírovou kouli. Další, co se mi nelíbilo ve škole byl předmět aranžování, jelikož jsem byl velice nezručný, pak za mě musel výkresy předělávat mladší bratr.*¹⁹⁹

Jako nejpřínosnější hodnotí povinné praxe, díky nimž se každý rok dostal do jiného prostředí, přes různá knihkupectví až nakonec v posledním ročníku skončil v antikvariátu Dlážděná: *„Bylo nás tam asi 25 na jednu toaletu, kterou neměl v popisu práce nikdo čistit a ten antikvariát byl, co se týče zázemí, neskutečně hnusnej. Prvních čtrnáct dní jsem to úplně nenáviděl, prosil jsem o přeložení do normálního knihkupectví, protože jsem myslel, že to nemůžou myslet vážně, ale po 14 dnech jsem*

---

¹⁹⁷ KOVANDA, Antonín. *Antikvariát*, s. 12–13.

¹⁹⁸ Tamtéž.

¹⁹⁹ Rozhovor s Janem Schickem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 30. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

tomu propadl a dnes si nedokážu představit, že bych dělal něco jiného a nic jiného ani vlastně neumím. ²⁰⁰

Jak jsem již zmiňovala, Jan Schick je jediným z narátorů, který vystudoval obor zabývající se knihami. Ostatní narátoři se k antikvární činnosti dostali z většinou hodně odlišných oborů. Např. Michal Hulla je původním povoláním statik, Miloslav Burdátš vystudovaný ekonom, Jiří Tomíček se živil jako kovoobráběč a posléze začal pracovat pro JZD. Kudy vede cesta do obchodu s použitými knihami? Většinou jediným pojátkem zůstává láska ke knihám již od útlého věku a intelektuální prostředí či velké knihovny ve vzpomínkách na dětství.

Někteří narátoři si později chtěli svou aprobaci dodatečným studiem rozšířit. Pan Jiří Tomíček chtěl vystudovat jeden ze zmíněných knihkupeckých oborů, ale vzpomíná na slova kolegy Jana Placáka: *„Praxe udělá víc než škola. Tak jsem ho poslechl. Jsem samouk, ale veselej.* ²⁰¹ Na školu nakonec nenastoupil.

Na výše uvedeném faktu, že podstatná je spíše letitá praxe se shodují všichni narátoři. Jak říká Jan Schick, který zažil i fungování antikvariátu v Dlážděné ulici: *„Spousta těch antikvářů, kteří začali dneska nebo před deseti lety, už vlastně nemají tu šanci být pořádně připravený na to, co se jim může všechno dostat do ruky. Člověk se nejvíce naučí zkušeností, a když jsem začal já dělat tuhle práci, vlastně v té době se prodávali generačně knihy ze třicátých a čtyřicátých let. Knihovny, který jsou na trhu dnes jsou ze sedmdesátých a osmdesátých let, takže to zboží, který tam je, není tak rozmanitý a lidi na tom nezískají zkušenosti. Do Dlážděné se vozily knihy na dostavníku, každý den tam přivezli padesát krabic knih a každý den se to zpracovalo.* ²⁰²

Velkou pomocí pro dnešní antikváře je i internet, na kterém se dá dohledat množství informací i o hodnotě starších knih, ale jak říká Jan Schick, tam se dohledají jen většinou aukční ceny, které bývají pokřivené.²⁰³ Další charakteristikou antikváře by mohlo být neustálé vzdělávání. Michal Hulla popisuje antikváře jako renesančního člověka, který se neustále učí novým věcem: *„Já umím leccos a vlastně nic pořádně, renesanční osoba, ale tam se to hodí, on antikvář nikdy neví všechno, on se pak doučí*

---

²⁰⁰ Rozhovor s Janem Schickem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 30. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

²⁰¹ Rozhovor s Jiřím Tomíčkem vedla Eliška Bartůňková, Jablonec nad Nisou, 6. 9. 2021. Osobní archiv autorky.

²⁰² Rozhovor s Janem Schickem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 30. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

²⁰³ Rozhovor s Janem Schickem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 30. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

od svých zákazníků. On s nimi promluví, tak oni ho něco naučí, nikdy mu samozřejmě neřeknou všechno, ale musí mu říct dost, aby pro ně mohl kupovat ty knížky.“²⁰⁴

Právě kvůli důrazu, jaký narátoři kladli na letitou praxi v oboru, mne zajímalo, jak často se antikváři stane, že narazí na knihu, kterou ještě nedržel v ruce. Jan Placák, který se zaměřuje na staré vzácné tisky, pokud dnes narazí na knihu kterou nezná, jedná se zpravidla o nevýznamné věci. Zajímavější pro něj je, když se objeví unikát, u kterého není zaznamenána ani jeho existence, což se většinou stává při nákupu v zahraničí, a to jednou za pár let.²⁰⁵ Jinak se antikváři shodují, že spíše než knihy, které by neznali, je pro ně zajímavé nacházet zajímavosti v knihách jim známých. Jan Schick například hledá rád v knihách podpisy a věnování.²⁰⁶

Zajímavé je pro antikváře i to, jak lidé s knihou zachází, někteří v knihách zvýrazňují pro ně zajímavé pasáže, jindy do knih vkládají různé doplňující materiály, jako například novinové výstřižky, pohledy či fotografie. Občas se tak antikvářům dostane do ruky v podání obyčejné knížky skutečný „poklad“, jehož výpovědní hodnota je právě v tom, jaký příběh kniha vypráví skrze lidi, kteří jí vlastnili. Jak zmiňuje například Tomáš Maděra, kterému se dostalo do rukou exilové vydání Havlovy knížky *Moc bezmocných*, která byla doplněna věnováním ve znění: „Alexandru Dubčekovi Václav Havel.“²⁰⁷

Důležitým aspektem antikváře, na něž kladou narátoři velký důraz je určitá „čest antikvářské profese.“ Již od rozkvětu svobodného podnikání v devadesátých letech se antikváři nesčetněkrát vyhraňovali vůči různým překupníkům, kteří podle jejich slov „kazili pověst antikvářské profese.“²⁰⁸ Z vyprávění je zřejmé, jak je pro antikváře důležité, aby kniha byla vždy pro lidi dostupná, proto se občas vyhraňují i vůči mladým kolegům či kolegyním, kteří na počátku svého podnikání začínají překupem knih a jejich následným prodejem za vyšší cenu, jak říká Michal Hulla: „Někteří ti mladí jsou takový dravý, často přinesou něco nového, s těmi je to pak těžký, ale oni se pak po deseti letech taky srovnají.“²⁰⁹

---

²⁰⁴ Rozhovor s Michalem Hullou vedla Eliška Bartůňková, Praha, 16. 12. 2021. Osobní archiv autorky.

²⁰⁵ Rozhovor s Janem Placákem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 12. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

²⁰⁶ Rozhovor s Janem Schickem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 30. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

²⁰⁷ Rozhovor s Tomášem Maděrou vedla Eliška Bartůňková, Praha, 6. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

²⁰⁸ Rozhovor s Miloslavem Burdátšem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 13. 12. 2021. Osobní archiv autorky.

²⁰⁹ Rozhovor s Michalem Hullou vedla Eliška Bartůňková, Praha 16. 12. 2021. Osobní archiv autorky.

Je tedy zřejmé, že antikvařina je pro mnohé narátory, zejména pro ty, co zažili ještě antikvariáty před rokem 1989, záležitost stálá a neměnná, která již byla několikrát donucena k inovacím, ale jen v rámci jejího přežití. Na podobu řemesla bez inovací vzpomínají narátoři často s nostalgií: „*Antikvařina bejvávala neuspěchanej svět, vše se teď píše na internet a posílá kurýrem, lidi už si ani nedojdou. Posíláme zásilky třeba jen pět set metrů.*“²¹⁰

U mladších narátorů, kteří začínali v oboru až v devadesátých letech, jde většinou již více o byznys, i když i oni se často odvolávají na předrevoluční tradici. U starších narátorů jde v určité míře spíše o poslání, což lze považovat za hlavní generační rozdíl. Jak uvádí Jan Novák z Holešovického antikvariátu Morbido: „*Pro mne to není byznys, ale služba lidem.*“²¹¹ Není tedy náhodou, že pravidelným tématem všech rozhovorů bylo i to, že kniha má být vždy v těch „správných rukou“. Marta Šulcová z antikvariátu Nika vzpomíná na příhodu, kdy byla ráda, že se kniha dostala k tomu správnému majiteli: „*Někdy mám v nabídce knížky tak hezké, že se jich ani nechci rychle zbavit. Zpravidla na ně dávám o něco vyšší cenu. Takhle jsem tu třeba měla Bibli z poloviny 18. století. Chodil mi sem pravidelně jeden pán se na ni dívat, vždy v ní listoval, ale pokaždé říkal, že je to na něj moc drahé. Jednou, když tu zase byl, z něj vypadlo, že je kněz. A v tu chvíli mi došlo, že to je vlastně ‚on‘, člověk, na kterého ta kniha čeká. Nakonec jsem mu ji prodala za asi desetinu původní ceny.*“²¹²

Tezi o tom, že kniha se má dostat do správných rukou zmiňuje i Michal Hulla z prvního podzemního antikvariátu, který kvůli pokřivenému vztahu zákazník prodejce nevyhledává ani aukce. Říká, že u většiny knížek se ví, kolik mají stát, ale většinou také každý antikvář ví, jakému ze svých zákazníků knihu schovat: „*Zavoláte, že pro něj máte knížku, pomáháte mu ve sbírkách a on má radost. Příběhne, zaplatí a je to taková spolupráce. Aukce to je poslední trouba, který to za ty prachy chce a já mu zase musím poděkovat, že on to chce. To je jiný vztah. Často knihu získá někdo, kdo jí vůbec nemá mít.*“²¹³

---

²¹⁰ Rozhovor s Michalem Hullou vedla Eliška Bartůňková, Praha, 16. 12. 2021. Osobní archiv autorky.

²¹¹ ASHER, Bob. Spí tři hodiny denně. Po práci dělá recepčního, aby v Holešovicích udržel legendární antikvariát. *PrahaIN.cz* [online]. [cit. 10. 6. 2023]. Dostupné z: <https://www.prahain.cz/kultura/spi-tri-hodiny-denne-po-praci-dela-recepniho-aby-v-holesovicich-udrzel-legendarni-antikvariat-11808.html>.

²¹² HERTL, David. Jak se dnes žije antikvářům?: Reportáž z prostředí českých antikvariátů.

²¹³ Rozhovor s Michalem Hullou vedla Eliška Bartůňková, Praha, 16. 12. 2021. Osobní archiv autorky.

3.10 Kdo je vlastně zákazník?

Vztah mezi antikvářem a zákazníkem je stavebním kamenem každého antikvariátu. Antikvariáty měly vždy kolem sebe svou typickou klientelu, jak vzpomíná Jan Schick, ještě na dobu kdy pracoval v antikvariátu Dlážďená před listopadovými událostmi: *„Bylo neuvěřitelné, že v době, kdy každý musel mít zaměstnání, mohlo tolik lidí trávit téměř celý den obcházením pražských antikvariátů.“*²¹⁴ Zákazníková návštěva antikvariátu, rozhovor s antikvářem nejen o knihách, ale i o jiných tématech, byla pravidelnou součástí nákupu knih. Většina narátorů se shoduje na tom, že právě „práce s lidmi“, patří mezi největší přidané hodnoty tohoto druhu podnikání. Kdo tedy podle narátorů jejich zákazníci vlastně jsou?

Narátoři většinou dělí zákazníky na dvě skupiny, kdy dělicí čarou je zavedení internetového prodeje. Nejčastějšími zákazníky antikvariátů, kteří se stále vracejí a stávají se stálými jsou nejspíše sběratelé, i když narátoři upozorňují, že tato generace sběratelů už také vymírá: *„Pravidelní zákazníci umírají a dnes bych je spočítal na prstech jedné ruky. To jsou ti, pro které je důležitý kontakt a internet je pro ně druhotný. Chtějí se dívat do regálů a prohlížet si knížky.“*²¹⁵ Jak zmiňuje Jan Placák, který se svým sortimentem na sběratelsky vzácné knihy specializuje, pro dnešního člověka může být ve sběratelství starých knih i jazyková bariéra, a spíše než na knihy se orientují na umění: *„Spousta mladých lidí umí jazyky, ale nikdo neumí latinsky. Dřív mezi sběrateli byli lékaři, právníci. To už se nevrátí. Vnímání je jiné, každý se honí za luxusním zbožím. Kniha vlastně důležitá není. Lidé, kteří si je kupují, tak to je vlastně snobismus, ale ne opravdový zájem. Lidé se ptají do čeho mají investovat, já řeknu nevím.“*²¹⁶

Zajímavý názor v tomto kontextu zastává Michal Hulla, který úbytek sběratelů přisuzuje internetu. Vzpomíná na sběratele, kteří když sbírali určitou edici, třeba o sto kusech, objížděli antikvariáty po celé republice a náhodou, když někde knihu objevili, koupili si ji a přidali do sbírky. Dnes podle narátora už chybí samotné dobrodružství ze sbírání: *„Dneska už to není sbírání, když to najde na internetu v tom objemu, ve kterém to bylo vydávané tak to sesbírá ani ne za dva měsíce nebo do roka, a to je houby dobrodružství svým způsobem.“*²¹⁷

²¹⁴ SCHICK, Jan. Historie a vývoj antikvariátu v českých zemích 1, s. 85.

²¹⁵ Rozhovor s Janem Placákem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 12. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

²¹⁶ Tamtéž.

²¹⁷ Rozhovor s Michalem Hullou vedla Eliška Bartůňková, Praha, 16. 12. 2021. Osobní archiv autorky.

Typického zákazníka dnešní doby již antikváři popisují tak, že ho většinou nevidí: „*Typický zákazník je ten, co sedí doma a dle zpráv si vybere z Google knihu, prohlédne stav, poštovné, vyzvedne nebo nechá poslat.*“²¹⁸ Na antikvářích je vidět jisté zklamání, že každodenní kontakt se zákazníkem po letech prakticky mizí; na druhou stranu, bez internetových transakcí by antikvariáty v dnešních podmínkách neměly šanci na přežití. V příjmech antikvariátů dnes tvoří internetové objednávky podle narátorů více než padesát procent a jejich počet se od pandemie Covid-19 stále zvyšuje.

Návštěva antikvariátu je dnes většinou čistě účelovou záležitostí a bloumající zákazníci, prohledávající regály s nadějí, že najdou poklad se v takové míře, v jaké se v antikvariátech vyskytovaly již nevrátí. Jak říká Jan Placák, který část sortimentu prodejní galerie na internetu nemá: „*Kdo nemá internet, ten zanikne. Sem přijde pár lidí vyzvednout zásilku. Když jim řeknu, že tady je polovina knížek, která třeba na internetu není a třeba polovina obrázků, tak neprojeví zájem se na to podívat. Vyzvednou si objednanou knihu a jdou pryč.*“²¹⁹ Vzápětí ale dodává, že se mu již několikrát stalo, že poté co upozorňoval zákazníka, který si vyzvedával zásilku, že stejnou edici má vedle v regálu, ale ještě není dána na internet, zákazník bez zájmu odešel. Druhý den, poté, co na internet knihy z edice přidal, mu obratem přišla objednávka od stejného zákazníka.

I přes určité změny způsobu nákupu, který je většinou účelný, rychlý a méně osobní, než tomu bývalo, se všichni narátoři shodují na tom, že zákazník antikvariátu je člověk inteligentní a zvědavý, protože jak říká narátorka Eva Kozáková, „pro někoho jiného v antikvariátu ani nic nemá!“ Oceňuje svobodu antikvařiny a snaží se mít v obchodě jen to, co sama cítí, že je správné a vyhýbá se tomu, co si myslí, že lidem škodí a právě svoboda antikvariátu jí toto umožňuje. A jak na závěr dodává, na každém zákazníkovi antikvariátu je něco pěkného: „*Málokdy sem přijde někdo škaredý. Je vyhlášené, že do antikvariátů chodí magoři, ale oni jsou něčím hezký, takovým specifickým způsobem. Výběr pro blbce je tu omezený.*“²²⁰

---

²¹⁸ Rozhovor s Janem Schickem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 30. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

²¹⁹ Rozhovor s Janem Placákem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 12. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

²²⁰ Rozhovor s Evou Kozákovou vedla Eliška Bartůňková, Praha, 5. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

3.11 Budoucnost knih a antikvariátů

Již po roce 1989 se objevovaly první prorocké vidiny, že kniha nemá šanci přežít. Polistopadové změny v knižním trhu, turbulentní zvraty a chaos jsem popsala již na předcházejících stranách několikrát. Koncem roku 1989 a počátkem devadesátých let vycházely v místních denících a časopisech titulky jako např. „*Sbohem knihy. Budeme si ještě moci koupit knihu? Je to skandál! Přežije kniha rok 1992?*“ S hororovými vizemi médií polemizuje výsledná produkce nových knih, která rostla závratnou rychlostí až do ustálení situace kolem roku 1996. Zatímco v roce 1988 vyšlo kolem 580 tisíc knižních titulů, v roce 1992 již 1 936 tis. A v roce 1996 jejich počet převyšoval 3 miliony titulů! Prorocké vize o konci knihy ale přežívaly i nadále.²²¹

Další obavu představovala nová knižní politika, která přišla současně s novými soukromými nakladateli. Stala se nejvíce zviditelňovaným tématem a v novinách se opět objevovaly výhružné titulky typu: *Knihy desetkrát dražší! Budou peníze na kulturu? Případně dokonce Zemře česká literatura?*²²² Po listopadových událostech bylo nutné radikální přehodnocení směrných cen s velmi nízkou flexibilitou, což byl pro společnost najednou velký šok. Stále byla ve společnosti zakořeněna představa, že kniha má být přístupná co nejširším vrstvám populace, a právě regulovaná cena měla tuto dostupnost garantovat. Ve skutečnosti, v době, kdy noviny nejvíce „bily na poplach“, cena knih stoupla do konce roku 1990 přibližně pouze o osmnáct procent (tj. z 25 Kč na 40 Kčs). A do roku 1994 se držela přibližně na 77 Kč, teprve až v druhé polovině devadesátých let se růst cen viditelně zrychlil a v roce 1997 byla již cena knihy pětinasobná oproti hodnotě před rokem 1989, zatímco ceny většiny ostatních předmětů vzrostly „pouze“ třikrát.²²³

Po této éře se trh s knihami mírně ustálil, jak již bylo zmíněno, obrovské množství vydaných knih v obřích nákladech se postupně usměřovalo. Hororové titulky novin vyvracel i boom nově vzniklých antikvariátů, rozhodně se tedy nedalo mluvit o jejich zániku. Hlad po knihách i přes mediální šum naopak byl obrovský. Z osmi fungujících antikvariátů před listopadovými událostmi se během devadesátých let objevovalo v jednu chvíli dokonce přes sto nově otevřených prodejen s antikvárním zbožím. Mapa antikvariátů byla velmi proměnlivá, některé obchody měnily adresu

---

²²¹ ŠMEJKALOVÁ, Jiřina. *Knihy*, s. 138.

²²² Tamtéž, s. 154.

²²³ Tamtéž, s. 154.

několikrát, než se ustálily a jiné zase rychle zanikaly. Do dnešní doby se počet antikvariátů ustálil a dnes je jich něco okolo čtyřiceti.²²⁴

Jak jsem již uvedla, antikvariáty se mnohokrát od svého vzniku musely adaptovat na nové podmínky, ať už to byla velká konkurence, zavedení internetu či nové mladé firmy, které prodávají použité knihy s velkým obratem. Antikvář Jan Schick vzpomíná, jak ho všichni varovali, že mu obchod položí čtečky, jak sám říká: „*vždyť čtečky už skoro nejsou*“²²⁵. Poslední asi největší výzvou byla celosvětová epidemie Covidu-19, která urychlila ještě větší propojení prodeje knih s internetem a prodejny, které nebyly schopné se na tyto podmínky adaptovat se začaly dostaly do vážných problémů.

Celý výzkum probíhal v době epidemie Covidu-19, kdy nikdo z narátorů nevěděl, jak dlouho tato situace potrvá, a proto mne zajímalo, jak sami narátoři vidí budoucnost antikvariátů, ale i samotné knihy, v době, která znamenala pro velké množství antikvariátů citelné problémy a někteří jejich kolegové a kolegyně museli podniky zavřít.

Dan Kurovec si myslí, že se ještě více zredukuje kamenné obchody, které představují finanční zátěž při prodeji knih: „*Antikvariáty vydržej, určitě pár mohykánů zůstane, ale myslím si, jak vymírá ta specifická stránka antikvariátů, to kouzlo to setkání s knihou, vždycky se najde pár magorů, kteří se budou chtít tomuto druhu kultury věnovat. Otázka bude ohledně nákladů, kniha může ztratit kontakt s člověkem v kamenném krámě. V pohledu na západ, tak tam už moc antikvariátů nefunguje.*“²²⁶

Možným řešením do budoucna může být i cesta, kterou již jde narátor Jan Schick, který se přesunul z centra města ve Valentinské ulici do Holešovic. V kamenném obchodě zdaleka nemá veškerý sortiment, ten má uložen ve skladu mimo centrum města a tyto knihy posílá poštou či přepraví pro vyzvednutí do obchodu teprve až po závazné objednávce.²²⁷

Problém velkých nákladů zmiňuje i Michal Hulla z 1. podzemního antikvariátu: „*My jsme ve sklepě, protože bych to nahore nezaplatil, takže velký sídla*

---

²²⁴ Rozhovor s Janem Schickem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 30. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

²²⁵ Tamtéž.

²²⁶ Rozhovor s Danem Kurovcem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 11. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

²²⁷ Rozhovor s Janem Schickem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 30. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

antikvářů mizej a cpe se to na internet. Budoucnost už je na internetu, to už je přítomnost.“²²⁸

Proč tedy mnohem více neprosperují antikvariáty na malých městech? Proč právě tyto prodejny tak často v posledních letech končí, a své sklady rozprodávají pražským antikvariátům? Vždyť právě tyto prodejny nejsou zatěžkány vysokými nájmy, jako ty pražské a většina prodeje probíhá přes internet, kdy zákazníkovi nezáleží na tom, odkud k němu knížka připutuje? Přesto by žádný z pražských narátorů nechtěl vést antikvariát na malém městě. Důvodem nicméně není odbyt knih, ale naopak jejich nákup. Vysvětlení podává Michal Hulla: *„Antikváři v malých městech mají problém, kde sehnat kvalitní knížky. Pražský antikvariáty mají obrovskou výhodu. Hodně vzdělaných lidí, studentů na jednom místě, jako ne že bych na venkově... tam byly nejhezčí knihovny, pan farář, lékárník, učitel, tam byly na vesnici knihovny, ale tyhle střední vrstvy na venkově už nikdo nenajde.*“²²⁹ Výhodou jsou v menších městech samozřejmě nižší nájmy prodejen, ale náklady jsou vyváženy právě omezeným přísunem zboží. Já natáčela rozhovor s panem Tomíčkem, který antikvariát vede již v důchodovém věku a budoucnost obchodu bere se značnou rezervou, jak sám říká: *„Tak to nebude, no [antikvariát Runa] přitom se teď zase budou hledat nové knihy, třeba ten Terry Pratchett, tam vyšla spousta knih. Teď už chodí a ptají se po tom. Zase sběratelé budou něco hledat, ale stejně si myslím, že knihy se spíše změní na umělecký artefakt.*“²³⁰

Podobný názor zastává i pan Miloslav Burdátš, který říká, že knihy již jako předmět začínají postrádat svůj význam: *„Doroste generace co nepotřebuje knihy, obsahy ale ano.*“²³¹ Jan Schick zmiňuje i neskladnost knih a jejich malou atraktivitu pro mladé čtenáře: *„Ta generace, pro kterou byla kniha základ je pryč a děti dnes téměř nečtou. Je velké množství pasivní zábavy. Přál bych knihám dlouhý život, ale nejsem si jistý, jak to dopadne. Jsou krásné, ale neskladné a těžké. To je pro mladou generaci těžko překonatelné. Nechám se překvapit.*“²³²

---

²²⁸ Rozhovor s Michalem Hullou vedla Eliška Bartůňková, Praha, 16. 12. 2021. Osobní archiv autorky.

²²⁹ Tamtéž.

²³⁰ Rozhovor s Jirím Tomíčkem vedla Eliška Bartůňková, Jablonec nad Nisou, 6. 9. 2021. Osobní archiv autorky.

²³¹ Rozhovor s Miloslavem Burdátšem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 13. 12. 2021. Osobní archiv autorky.

²³² Rozhovor s Janem Schickem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 30. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

Transformaci knihy ze spotřebního zboží na umělecký artefakt předznamenávají i nově vznikající vysokoškolské obory tzv. *book studies*. Amsterodamská univerzita uvádí, že: „*Obor se zabývá především minulostí, přítomností a budoucností ručně psaných a tištěných knih. Znalosti jsou fixovány a zobrazeny v knihách, které tak tvoří nedílnou součást informačních a komunikačních médií. Historie knihy je tudíž klíčem k digitální budoucnosti.*“²³³ Smith College, která také nabízí obor *book studies* na svých stránkách uvádí, že: „*Každá kniha se stává archeologickým nalezištěm pro zkoumání historie jejího designu, výroby, propagace a šíření, stejně jako zdrojů jejího řemesla a krásy.*“²³⁴

Knihy prošla transformací již mnohokrát, jediné, co je jisté je, že knihy vždy ovlivňovaly a nějakým způsobem i nadále mohou ovlivňovat lidský život. Na závěr bych ráda citovala slova Jana Schicka: „*Jinak nevím. Někdo by chtěl vkladní knížku, za režimu někdo chtěl modrou knížku. Odkázat někomu barák plnej knih asi taky není ideální.*“²³⁵

---

²³³ *University of Amsterdam* [online]. [cit. 10. 5. 2023]. Dostupné z: <https://www.uva.nl/en/discipline/book-studies/book-studies.html>.

²³⁴ *Smith College* [online]. [cit. 10. 5. 2023] Dostupné z: <https://www.smith.edu/academics/book-studies>.

²³⁵ Rozhovor s Janem Schickem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 30. 1. 2022. Osobní archiv autorky.

Závěr

V úvodu práce jsem si vytyčila jako cíl výzkumu nahlédnout do běžného života současných převážně pražských antikvářů. Toto povolání, ač zažilo v devadesátých letech velký rozmach, dodnes vykonává poměrně malá hrstka lidí. Před rokem 1989 bylo v celé Praze jen okolo sedmi prodejen s antikvárním zbožím, dnes jejich okolo čtyřiceti. Jejich počet se neustále mění, některé vlivem různých událostí zanikají či mění svou adresu, jiné naopak i v posledních letech vznikají. Některé prodejny stojí pouze na majiteli antikvariátu, jiné mají své stálé zaměstnance, další zaměstnávají velké množství brigádníků, kteří se starají o internetové obchody. Do mého výzkumného vzorku jsem vybrala pouze majitele antikvariátu, kteří svůj podnik kontinuálně vedou do současnosti již od devadesátých let. Zároveň jsem si položila několik výzkumných otázek, které byly určující pro celý výzkum. Byly jimi: Co motivovalo narátory podnikat právě v tomto oboru? Jaké byly jejich zkušenosti s předrevolučními antikvariáty a socialistickým knižním trhem? Jaké byly jejich začátky jako soukromých podnikatelů v devadesátých letech? Jak se antikvariáty adaptovaly na internetový prodej a jaké klady a zápory do jejich podnikání internet přinesl? Jak antikvariáty prožívají změny v podobě celosvětové pandemie Covidu-19?

V neposlední řadě jsem se také zaměřila na otázky týkající se toho, jak antikváři reflektují sami sebe, jak vnímají své zákazníky či jak si představují budoucnost své profese. To vše jsem se rozhodla zkoumat prostřednictvím metody orální historie, která nabízí cennou aktérskou perspektivu. Celkem jsem realizovala osm rozhovorů, z toho sedm s pražskými antikváři a jeden s narátorem z Jablonce nad Nisou, který do výzkumu vnesl pohled antikváře z menšího města, což mi poskytlo příležitost do výzkumu alespoň v základních obrysech promítnout rozdíl mezi centrem a periferií. Je nutné zmínit, že cílem práce nebylo podat vyčerpávající popis každodenních činností dnešního antikváře, ale spíše pátrat po proměnách tohoto povolání v průběhu několika posledních dekad.

Antikvářské řemeslo prošlo v průběhu desetiletí několika zásadními proměnami. Nejvýznamnější mezník představuje samozřejmě listopad 1989, který odstartoval boom soukromého podnikání. Během devadesátých let zažili antikvariáty největší rozkvět, v jednu chvíli se jen v Praze prodejem antikvárního zboží zabývalo přes stovku různých prodejen, tedy desetkrát více, než před rokem 1989. Hlad po knihách byl obrovský po celá devadesátá léta, teprve k jejich konci se situace uklidnila

a trh se mírně „pročistil“. Ze vzpomínek narátorů je zřejmé, že se jednalo o období největší prosperity. Zájem o knihy měli i zákazníci z jiných zemí, kteří přijížděli do Čech a skupovali převážně staré knihy ve velkém. Antikvariáty, které se orientovaly na prodej zahraniční klientele, ale většinou časem zanikly, zájem ze zahraničí začínal v druhé polovině devadesátých let upadat a antikvariáty se musely adaptovat na nové překotné podmínky tržního hospodářství.

S novým tisíciletím přišla i nová výzva v podobě zavádění internetu. Antikvariátům a jejich majitelům či majitelkám se otevřely nové možnosti podnikání. Nově vzdálenost nehrála roli a antikvariáty již nebyly odkázány pouze na svou běžnou klientelu tvořenou převážně zákazníky z okolí prodejny a náhodné turisty. Nově měla nabídka antikvariátů neomezený dosah a výjimkou nebyl ani prodej do zahraničí. S internetem ale přišly i nové výzvy, v podobě mladých firem, orientujících se pouze na internetový prodej bez klasického zázemí kamenného obchodu. Jednou z posledních výzev pak byla celosvětová pandemie koronaviru, kvůli které došlo k několikaměsíčnímu uzavření všech prodejen. Antikvariáty se tak ještě více přimkly k internetovému prostředí, které jako jediné zůstalo otevřené zákazníkům a lidé si v této době navykli ještě více nakupovat přes internet. Jak tvrdí sami narátoři, v současnosti tvoří nákupy na internetu v průměru padesát až šedesát procent veškerých jejich příjmů.

V neposlední řadě se narátoři zamýšleli i nad budoucností knih a antikvariátů. Občas bylo z výpovědí patrné jisté zklamání či povzdechy nad tím, že antikvariáty postrádají svůj původní význam, tedy setkání člověka s knihou. Dnešní zákazník již kamenné obchody používá spíše jako výdejní okénko a antikvariát jako místo setkávání ztratilo svůj význam. V budoucnost knih ale narátoři povětšinou stále věří, i když si myslí, že se postupně stanou spíše uměleckým artefaktem a záležitostí sběratelů, protože knihy jako takové, budou pro budoucí generace nejspíše příliš velké a těžké, a především jejich obsah bude snadno dostupný na pár kliknutí.

Seznam použité literatury a dalších zdrojů

Orálně historické rozhovory

Rozhovor s Miloslavem Burdátšem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 13. 12. 2021.

Rozhovor s Michalem Hullou vedla Eliška Bartůňková, Praha, 16. 12. 2021.

Rozhovor s Evou Kozákovou vedla Eliška Bartůňková, Praha, 5. 1. 2022.

Rozhovor s Danem Kurovcem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 11. 1. 2022.

Rozhovor s Tomášem Maděrou vedla Eliška Bartůňková, Praha, 6. 1. 2022.

Rozhovor s Janem Placákem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 12. 1. 2022.

Rozhovor s Janem Schickem vedla Eliška Bartůňková, Praha, 30. 1. 2022.

Rozhovor s Jiřím Tomíčkem vedla Eliška Bartůňková, Jablonec nad Nisou, 6. 9. 2021.

Emailová konverzace s Jiřím Gruntorádem, 3. 2.–22. 2. 2022.

Literatura a další zdroje

ANDREAS, Petr. Od odpovědnosti ke kontrole: Cenzura za rané normalizace (září 1968–srpen 1969). *Soudobé dějiny*. 2020. Roč. 27, č. 3–4, s. 439–476.

ASHER, Bob. Spí tři hodiny denně. Po práci dělá recepčního, aby v Holešovicích udržel legendární antikvariát. In: *PrahaIN.cz* [online]. [cit. 10. 6. 2023]. Dostupné z: <https://www.prahain.cz/kultura/spi-tri-hodiny-denne-po-praci-dela-recepniho-aby-v-holesovicich-udrzel-legendarni-antikvariat-11808.html>.

Asociace antikvářů České republiky [online]. [cit. 20. 4. 2023]. Dostupné z: <http://www.vejr.cz/aacr/default.html>.

BREZINA, Ivan. Zabije internet antikváře? Přehrabováním knih lidé trávili hodiny, dnes si jednoduše objednájí titul na webu. *Víkend Hospodářských novin* [online]. [cit. 2023-05-25]. Dostupné z: <https://vikend.hn.cz/c1-65288550-zabije-internet-antikvare-prehrabovanim-knih-lide-travili-hodiny-dnes-si-jednoduse-objednaji-titul-na-webu>.

BURIÁNEK, Jiří. Analýza obsahová. *Sociologická encyklopedie*. [online]. [cit. 22. 5. 2023]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/analyzaobsahova>.

Etický kodex. COHA. *Česká asociace orální historie*. [online]. [cit. 6. 2. 2023]. Dostupné z: http://www.coha.cz/wp-content/Etický_kodex-COHA_2019.pdf.

GROMAN, Martin. Pionýři proti slivkám. O velké čistce v lidových knihovnách a lidech, kteří za ní stáli. *Respekt* [online]. [cit. 6. 5. 2023]. Dostupné z: www.respekt.cz/tydenik/2009/37/pionyri-proti-literarnim-slivkam.

GRULICH, Josef. Zkoumání maličností (okolnosti vzniku a významu mikrohistorie). *Český časopis historický*. 2001. Roč. 99, č. 5, s. 519–547.

HALADA, Jan. *Encyklopedie českých nakladatelství 1949–2006*. Praha: Libri, 2007.

HLAVÁČEK, Jiří. Krizová orální historie. K terénnímu výzkumu v čase krizí. *Studia Ethnologica Pragensia*. 2022. Roč. 69, č. 2, s. 11–31.

HERTL, David. Jak se dnes žije antikvářům? Reportáž z prostředí českých antikvariátů. In: *Český rozhlas* [online]. 26. 7. 2020. [cit. 15. 6. 2023]. Dostupné z: <https://program.rozhlas.cz/jak-se-dnes-zije-antikvarum-reportaz-z-prostredi-ceskych-antikvariatu-8258049>.

HOVORKA, Michael. Knihobot láme rekordy. Lidé díky němu vydělají na přečtených knížkách. *Podnikatel.cz* [online]. [cit. 27. 5. 2023]. Dostupné z: <https://www.podnikatel.cz/clanky/knihobot-lame-rekordy-lide-diky-nemu-vydelaji-na-prectenych-knizkach>.

CHÁB, Štěpán. Záchrana jednoho covidem zbitého antikváře: vybralo se, čtenářům patří obrovský dík. Komentář Štěpána chába. *Krajské listy* [online]. [cit. 12. 5. 2023]. Dostupné z: <https://www.krajskelisty.cz/praha/28325-zachrana-jedneho-nepraktickeho-antikvare-vybralo-se-ctenarum-patri-obrovsky-dik-komentar-stepana-chaba.htm>.

International League of Antiquarian Booksellers. [online]. [cit. 20. 4. 2023].

Dostupné z: <https://ilab.org/page/about>.

JANOŠOVÁ, Marta. *Antikvariáty na internetu*. Diplomová práce. 2012. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a knihovnictví, Kabinet informačních studií a knihovnictví.

JANOŠOVA, Marta. *Antikvariáty, jejich historie, vývoj, činnosti a využití v moderní době*. Diplomová práce. 2012. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a knihovnictví, Kabinet informačních studií a knihovnictví.

JAREŠ, Michal – ŠKRABAL, Michal. Je antikvariát v okresních poměrech vymírajícím druhem? Anketa mezi českými a moravskoslezskými antikváři. *Tvar: Občedník živé literatury*. 2012. Roč. 12, č. 2, s. 1–5.

JEDLIČKA, Jaroslav – KURKA, Ladislav. Výzkum vztahu knihy a čtenáře v ČSSR. [online] *Československé ústředí knižní kultury*. [cit. 2023-06-03]. Dostupné z: <https://service.ucl.cas.cz/edicee/data//prirucky/ctenarstvi/VVK/VVK.pdf>.

JIROUŠEK, Ota. O výchově mládeže knihou. *Knihovník*. 1956. Roč. 1, s. 71–74.

KLAUS, Václav. *O tvář zítřka (rok devadesátý)*. Praha: Pražská imaginace, 1991.

KLEVISOVÁ, Naďa. Sběratelé starých tisků, knih, grafiky, starých map a podobného zboží mají svůj veletrh. *Hn.cz* [online]. [cit. 15. 6. 2023] Dostupné z: <https://archiv.hn.cz/c1-827983-sberatele-starych-tisku-knih-grafiky-starych-map-a-podobneho-zbozi-maji-svuj-prvni-veletrh>.

KLEVISOVÁ, Naďa. Pod jednou střechou. *HN.cz* [online] [cit. 17. 5. 2023]. Dostupné z: <https://archiv.hn.cz/c1-58364880-pod-jednou-strechou>.

KNAPÍK, Jiří – FRANC, Martin: Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967, sv. 1 (A-O). 1. Praha: Academia, 2011.

Knihkupec. *Encyklopedie knihy.cz* [online]. [cit. 6. 2. 2023]. Dostupné z: <https://encyklopedieknihy.cz/index.php/Knihkupec>.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Směrné ceny antikvariátu: České odborné publikace*. Praha, 1965.

KOPEČEK, Michal – KOLÁŘ, Pavel. Projekt “Socialistická diktatura jako myšlenkový svět“. *Soudobé dějiny*. 2012. Roč. 19, č. 2, s. 189–190.

KOVANDA, Antonín. *Antikvariát*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972.

KRÁLÍK, Oldřich: *Transformace české (československé) ekonomiky v 90. letech 20. století*. Brno: Akademické nakladatelství CERM s. r. o., 1999.

KUDĚLKA, Viktor. *Malý labyrint literatury*. Praha: Albatros, 1983.

KVAČEK, Robert. Slovo na úvod. In: PAŽOUT, Jaroslav (eds.). *Každodenní život v Československu 1945/48–1989*. Praha – Liberec: ÚSTR, Technická univerzita v Liberci, 2015.

LINHART, Jiří. „Šedá zóna“. *Sociologická encyklopedie*. [online]. [cit. 6. 2. 2023]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/sedazona>.

LORENCOVÁ, Lucie. Zachraňme pozoruhodný antikvariát v Holešovicích. *Donio.cz* [online]. [cit. 5. 5. 2023]. Dostupné z: <https://www.donio.cz/antikvariat>.

LUOYI FAN, Li. Research on Universities Second-hand books Market Based on Financial Accounting Perspective. In Proceedings of the 2016. *2nd International Conference on Education Technology, Management and Humanities Science* [online]. [cit. 9. 4. 2023]. Dostupné z: <https://www.atlantis-pess.com/proceedings/etmhs-16/25849220>.

Mezinárodní registrační systémy. *Národní knihovna České republiky* [online]. [cit. 6. 6. 2023]. Dostupné z: <https://www.nkp.cz/sluzby/sluzby-pro/isbn-ismn-issn/oma#ISBN>.

NOSKOVÁ, Jana. Tazatel, dotazovaný – dočasní "přátelé"? *Biograf* [online]. [cit. 25. 5. 2023]. Dostupné z: <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=3511>.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. Díl 14. Praha: Paseka – Argo, 1998.

NOVOTNÝ, Jan – ZELENKA, Filip. Dominik Gazdoš z Knihobotu versus Tadeáš Kula z Reknih: Kdo je víc knihkupec a kdo antikvář? *E15* [online]. [cit. 21. 6. 2023]. Dostupné z: <https://www.e15.cz/rozhovory/dominik-gazdos-z-knihobotu-versus-tadeas-kula-z-reknih-kdo-je-vic-knihkupec-a-kdo-antikvar-1386464>.

PEHE, Veronika – SOMMER, Vítězslav. „Introduction: Historicizing postsocialist privatization at the juncture of the cultural and the economic“. *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*. 2022. Vol 30, n. 1, 2022, s. 1–9.

PŘIBÁŇ, Michal. *Česká literární nakladatelství 1949–1989*. Praha: Academia, 2014.

Redakce. Mají antikvariáty budoucnost? *EURO* [online]. [cit. 25. 5. 2023]. Dostupné z: <https://www.euro.cz/clanky/maji-antikvariaty-budoucnost-829409>.

Retro. *Česká televize* [online]. [cit. 25. 5. 2023]. Dostupné také z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10176269182-retro/208411000360206>.

SCHICK, Jan. České antikvariáty po revoluci a vliv internetu na antikvární trh. *Knihovna – knihovnická revue* [online]. [cit. 27. 5. 2023]. Dostupné z: <https://oldknihovna.nkp.cz/knihovnaplus101/schik.htm>.

SCHICK, Jan. Historie a vývoj antikvariátu v českých zemích 1. *Čtenář: Měsíčník pro knihovny*. 2010. Roč. 62, č. 7–8, s. 279–285.

SCHICK, Jan. Historie a vývoj antikvariátu v českých zemích 2. *Čtenář: Měsíčník pro knihovny*. 2010. Roč. 62, č. 9, s. 322–327.

SEDLÁK, Petr. Každodennost jako předmět a koncept dějepisného poznání. *Soudobé dějiny*. 2013. Roč. 20 č. 1–2, s. 120–157.

Smith College [online]. [cit. 10. 5. 2023] Dostupné z <https://www.smith.edu/academics/book-studies>.

SOUKUPOVÁ, Eva (ed.). *První rok socialistické cesty naší knihy*. Praha: Ministerstvo informací a osvěty, 1950.

SPÁČILOVÁ, Martina. *Zmizelé knihy: Původní české beletristické knihy, které byly na přelomu šedesátých a sedmdesátých let dvacátého století cenzurou z ideologických důvodů „zastaveny“ v různých fázích výroby či distribuce*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta. Ústav informačních studií a knihovnictví. 2014.

SVOBODA, Luděk. *Antikvariát a já*. Praha: Nakladatelství KANT, 2013.

SVOBODA, Luděk. *Kouzelná obálka*. Praha: vlastním nákladem, 2003.

ŠÁMAL, Petr. *Soustružení lidských duší. Lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století*. Praha: Academia 2009.

ŠKVORECKÝ, Josef – SALIVAROVÁ, Zdena. *Samožerbuch*. Praha: Panorama, 1991.

ŠMEJKAL, Václav. Kniha, výdaj člověka. *Ekonom*. 1995. Roč. 39, č. 10, s. 29–33.

ŠMEJKALOVÁ, Jiřina. *Kniha. K teorii a praxi knižní kultury*. Brno: Host, 2000.

TOMÍČEK, Jiří. Knižku vždycky musím dočíst, jako se život musí dožít. *Krkonoše*. 2018. Roč. 51, č. 9, s. 32–33.

TRÁVNÍČEK, Jiří. *Knihy a jejich lidé: Čtenářské životopisy*. Brno: Host, 2013.

TRÁVNÍČEK, Jiří – ŠIMEČEK, Zdeněk. *Knihy kupovati... Dějiny knižního trhu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014.

University of Amsterdam [online]. [cit. 10. 5. 2023]. Dostupné z:
<https://www.uva.nl/en/discipline/book-studies/book-studies.html>.

VANĚK, Miroslav – KRÁTKÁ, Lenka. *Příběhy (ne)obyčejných profesí. Česká společnost v období tzv. normalizace a transformace*. Praha: Karolinum, 2015.

VANĚK, Miroslav – MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. Praha: Karolinum, 2015.

VÁRNAI, Ibolya. Spatial Characteristics of Art Trade in Hungary. *Deturope*. [online]. 2018. Vol. 10, no. 1. [cit. 25. 4. 2023]. Dostupné z:
www.deturope.eu/pdfs/det/2018/01/08.pdf.

Vyprávěj. *Česká televize* [online]. [cit. 25. 4. 2023]. Dostupné z:
<https://www.ceskatelevize.cz/porady/10195164142-vypravej>.